

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Selma, Bergman og Bille
- Selma Lagerlöf i Norden
- Den nya operan i Oslo
- Värmlandsfinskan genom 300 år
- NordGen – ny nordisk institution
- Intervju med Kaija Saariaho
- Bokessä om Danmarks besættelse
- Letterstedtmedaljen till Gudrun Waadeland

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 84 • 2008 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

Selma, Bergman og Bille. <i>Henrik Wivel</i>	323
Selma Lagerlöf i Norden. <i>Karin Söder</i>	343
Nye takter: Snøhettas opera for Bjørvika i Norge. <i>Lotte Sandberg</i>	351
Värmlandsfinska genom 300 år. <i>Torbjörn Söder</i>	359
NordGen – en ny institusjon med et tidløst mandat. <i>Jessica Kathle</i>	369
NT-Intervjun. Porträtt av Kaija Saariaho. <i>Lena von Bonsdorff</i>	377

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Nordisk identitet. <i>Guðrun Waadeland</i>	381
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	385

* * *

Letterstedtska föreningen

Letterstedtmedaljen till Guðrun Waadeland. <i>Karin Söder</i>	389
Elsa Lindberger in memoriam. <i>Kolbjørn Skaare</i>	391
Styrelser, avdelningar och anslag.	393
Anslagsutlysning för 2009.	413

* * *

Bokessä

Patrioterne. <i>Arne Hardis</i>	415
---	-----

* * *

Kring böcker och människor

Svensk diplomati betraktad. <i>Mats Bergquist</i>	419
Läsvärd biografi om Dan Andersson. <i>Anna Hedelius</i>	422
Fan tro´t. <i>Henrik Wivel</i>	423
Norden i Erlanders dagböcker. <i>Claes Wiklund</i>	426
Nordens folkhögskola Biskops-Arnö 50 år. <i>Nils Zandhers</i>	429
Vänbok visar bredden och djupet hos Fälldin. <i>Bo Högländer</i>	430
Sammanfattning.	433
Tiivistelmä.	434

HENRIK WIVEL

SELMA, BERGMAN OG BILLE

På baggrund af sine udgivelser *Snedronningen. En litterær biografi om Selma Lagerlöf* (2005) og *Spejlet. Bille Augusts film* (2008), skriver NTs danske redaktør om det intrikate forhold mellem filminstruktørerne Ingmar Bergman og Bille August og deres fælles inspiration af Selma Lagerlöfs forfatterskab, herunder ikke mindst romanen *Jerusalem* (1901-02). Det er en historie om, hvordan romaner og erindringer bliver til dybt personlige film – og dermed noget ganske andet end illustrative.

Allerede under optagelserne af *Pelle Erobreren* i 1986 fik Bille August et tilbud fra Sverige om at filmatisere nobelpristageren Selma Lagerlöfs roman *Jerusalem*, og samtidig gjorde han selv en aktiv indsats for at erhverve filmrettighederne til Isabel Allendes roman *Åndernes hus*, hvad der også lykkedes, da instruktøren vandt priser i både Cannes og Hollywood for *Pelle Erobreren*. I de samme år henvender verdensinstruktøren Ingmar Bergman sig til ham og tilbyder ham at filmatisere den erindringsfantasi, han har skrevet om sine forældre under titlen, *Den gode vilje*. På kanten af 1990'erne og instruktørens modne år har han således tre store filmprojekter kørende sideløbende og realiserer i løbet af de næste seks år dem alle tre i en stræbsom tour de force. Filmene bliver da også beslægtede og farvede af hinanden, både visuelt og tematisk.

På grund af produktionsvanskeligheder med *Åndernes hus*, bliver det Ingmar Bergmans *Den gode vilje*, som Bille August først realiserer. Sammen med Bergman skaber instruktøren to manuskripter, et til en tv-serie i fire afsnit og et til en spillefilm, berammet til premiere i Cannes 1992. Optagelserne foregår over et helt år i Sverige, hvor tv-serien og spillefilmen produceres sideløbende med en klar ambition om, at spillefilmen ikke blot skal være en nedklippet version af tv-serien, men et selvstændigt værk, der kan stå alene. Det lykkes. Filmversionen af *Den gode vilje* er Bille Augusts bedste værk, og ved premieren i Cannes vinder filmen da også Den gyldne Palme som bedste film, mens Pernilla August tildeles Palmen for bedste kvindelige hovedrolle.

Ingmar Bergman stillede to betingelser til Bille August, da han gav ham historien om sine forældre, nemlig at Pernilla August skulle spille rollen som hans mor og Samuel Frøler skulle spille rollen som hans far. Bille August stille en betingelse, nemlig at han fik fuldkommen frie hænder til at realisere Bergmans manus. Og det fik han i en sådan grad, at man – som litteraturforskeren Poul Behrendt vittigt har bemærket det – kan mene, at "Samson slap billigere fra

Delilas sakse, end Bergman fra Bille Augusts klipning”. Men i realiteten er der ingen forskel på, hvordan Bille August behandler Bergman, og hvordan han behandler sig selv. Han tager det samme føregreb på Bergmans manus, som han hidtil har taget på sine egne, skærer antallet af scener og sidehistorier drastisk ned og reducerer dialogerne til et minimum. I Bille Augusts egne tilfælde bliver der næsten intet tilbage, i Bergmans tilfælde dog en hel del.¹

Arvesynden

Ingmar Bergmans *Den gode vilje* er skrevet med furiøst overskud. På baggrund af sine forældres dagbogsnotater, breve og frem for alt fotografier skaber Bergman, hvad man kunne kalde en kinematografisk livsfrise, hvor han frit fortolker sine forældres og deres slægters liv og dermed den grusomme mesalliance, der leder frem til den lille Ingmars fødsel. Det vil sige, så langt kommer bogen ikke, den slutter, da forældrene efter års tiltrækning og frastødning igen finder sammen i Uppsala til et liv ikke på nådens og forsoningens betingelser, men på terrorbalancens. Ingmars mor er da gravid med den lille Ingmar, der – som Bergman har demonstreret til fulde i såvel liv som kunst – fødes som et spaltet væsen som resultat af to stærke, uforsonlige viljer, der ikke vil hinanden, men heller ikke vil sig selv og derfor sætter alt ind på livsødelæggende projekter et helt tredje sted.

Ingmars far, der i bogen kaldes for Henrik, er præst, Ingmars mor, der i bogen kaldes for Anna, er sygeplejerske. De kommer henholdsvis fra den fattige provins og fra det højborgerlige Uppsala, og bogen følger dem fra 1908, hvor de første gang mødes, til 1918, hvor de efter års samliv og adskillelser finder sammen, da deres andet barn er i vente. I skildringen af bogens hovedskikkelser går Ingmar Bergman ud fra det teologiske dogme om arvesynden

som det er udledt af Paulus' ord i *Romerbrevet*, kapitel 7, strofe 15: ”Jeg forstår ikke min egen handlemåde, jeg gør jo ikke det, jeg vil, men det jeg hader, det gør jeg”. Altså det forhold, at mennesker er underlagt et paradoks i deres liv. De har de bedste intentioner, men når de handler i forlængelse heraf, bliver resultatet ofte et helt andet end den gode vilje, som var deres udgangspunkt. I Bergmans fortolkning bliver dette tillige en arvesynd i nærmest biologisk forstand, i det

Ingmar Bergman – den troløse far.

følgerne af forældrenes og bedsteforældres handlinger kan aflæses i reaktionerne hos næste slægtled, hvor de velmente forsøg på at hindre en katastrofe tværtimod driver den frem.²

I den faderløse Henriks tilfælde er bedsteforældres hårde, brutale opdragelse siden hen skyld i at Henrik nægter at forsones sig med dem og tilgive dem, endskønt de beder så mindeligt derom og tillige ønsker at kompensere ham økonomisk. Resultatet af Henriks kompromisløse indstilling er, at han kastes ud i fortabelsen og korrumpes menneskeligt, socialt og religiøst. Han bliver en løgner, der skilter med en godhed, han i udgangspunktet ikke ejer, en social bedrager, der sigter efter at sikre sig økonomisk og gifte sig rigt og endelig en religiøs tvivler, til stadighed stillet over for en Gud, som er hårdnakket tavs. Og det endskønt hans selvopfattelse er en anden. Henrik ønsker at fremstå som den renfærdige idealist, den socialt godgørende, drevet af et ydmygt medmenneskeligt kald og den religiøst forklarede, der har bevaret sin barnetro. Henriks gode vilje får ham til at optræde som selvretfærdig hykler.

I den højborgerlige Annas tilfælde fremkalder morens gentagne forsøg på at forhindre ægteskabet med Henrik det absolut modsatte, nemlig at Anna sætter alt ind på at få ham, og i realiteten kommer med alt for vidtgående erklæringer om sin kærlighed. Dermed sætter hun ikke alene sin selvstændighed over styr i barnlig trods, men også sin uddannelse i opgøret med moren, som hun dybest set er et spejl af. Moren har gennemskuet Henrik og forsøger med sin gode vilje at forhindre forholdet i at udvikle sig. Hun fremkalder dermed det hun hader. Det samme sker for datteren. Også hun gennemskuer Henrik allerede før ægteskabet, men viser den gode vilje og gifter sig med ham. Hun forsøger tillige at skille sig ud fra sit miljø og sin baggrund, da hun følger Henrik til hans fattige norrlandske kald, hvor hun foregiver at være den beskedne, sjælesørgende præstefrue. Dermed gør hun alt det, hun dybest set hader. Da det gode liv som følge af arvesynden mislykkes, søger hun tilbage til moderhuset og svigter dermed dobbelt. Ikke alene sin mand og sit barn, men også den selv erkendelse, der potentielt kunne vokse frem i konfrontationerne med Henrik. Hun begiver sig ind under den lov og den mor, som hun gjorde oprør imod.

Ingmar Bergmans *Den gode vilje* beskriver således den skæbnesvangre ironi, som er arvesyndens. Både Henrik og Anna lever på en livsløgn, hvor de tror at gøre det gode og rigtige, men forårsager det onde og forkerte. Og fordi de begge er så stejle, trodsige og viljefaste kan de ikke tilgive hinanden og dermed prisgive sig Guds nåde og stå ansigt til ansigt med deres sande jeg. Når Bergmans misantropiske pointe alligevel er til at kapere, skyldes det den humor og sarkasme, han forlener fortællingen med. Bergman skaber en sund distance til sit stof ved at lægge en forsonende humor, ironi og flintrende vitalt overskud ind i skildringen af de to mennesker, deres altædende mødre og deres notoriske livsløgne. Han lægger sig filosofisk efter Schopenhauer og

mentoren Strindberg og synes det "er synd for menneskene", men i kraft af sin humor og sit sprog hæver han sig også velgørende over stoffet og frigør sig fra dets mest destruktive kræfter.

Sorgelegien

Og det er her, Bille August kommer ind. For hvad sker der, når instruktøren skræller sarkasmen af stoffet, dræner det sproglige overskud ud af dialogerne og dermed den refleksion som til en vis grad gør, at Henrik og Anna er i stand til at tolke og dermed fastholde dilemmaerne i deres eksistens? Ja, så skaber han nyfortolkning af det mægtige stof, hvor de to hovedpersoner kommer til at ligge i direkte forlængelse af personerne i hans tidligere film. Mennesker som ikke er i stand til at gøre rede for deres følelser og som derfor er fortabte, rådvilde og ensomme. Resultatet er en melankoli uden lige, en trøstesløs dvælende sorlegegi, akkompagneret af Stefan Nilssons diskrete solistiske kompositioner for klaver og orgel, der også lagde sordin under *Pelle Erobreren*. Instruktøren forvandler endnu en gang det mægtige stof til et kammerspil, hvor to mennesker lever sammen på ensomhedens betingelser. Da Anna er på rekreatjonsrejse i Italien med sin mor, besøger de nogle antikke tempelruiner, som står i deres nøgne apollinske hvidhed mod himlen. Da siger moren: "Så disciplineret og dog poetisk, er det ikke smukt Anna?" Replikken står ingen steder i Ingmar Bergmans manus, den siges udelukkende i Bille Augusts film og er instruktørens egen signatur over den. For en gangs skyld har han digtet noget *til*. Replikken vidner om Bille Augusts tilstedeværelse i filmen. Som Hitchcock viser instruktøren sig et kort øjeblik og gør opmærksom på sig selv, ind til han igen overlader beskueren til filmens dvælende indstillinger, umærkeligt glidende rytme med, de dobbelte skud af de to hovedpersoner i skulpturelle halvtotale og nærbilleder, hvor følelserne kan aflæses helt ud i ansigternes sensible krusninger. Billeder og klipning er fuldkommen lydefrit realiseret i *Den gode vilje* og skaber en ejendommelig *suspense* i den af psykologisk art. *Den gode vilje* er, ikke mindst i spillefilmsversionen, fragtet ud af Bergmans frenetiske tale og teatraliske gebærder til fordel for et spil mellem linjerne og et poetisk nærvær, der vel at mærke ikke gør historiens grusomhed mindre, slet ikke hvad angår fortvivlelsen i den.

Da Anna og Henrik for første gang elsker med hinanden under et besøg hos Annas familie i sommerlandet, har Anna menstruation og blodet farver tæppet under dem rødt. I Bergmans manus lader den teatraliske og symbolske plet sig ikke vaske bort og sender et manende varsel om fremtidig ulykke frem igennem filmen. Hos Bille August er scenen vasket ren. I en total oppe fra ses de to sammen med fokus på Annas ansigt. Hun er ikke til stede i akten, hendes blik er rettet ud af, fjernt. Der sker ikke en hensmelten i himlen i det øjeblik, men et møde mellem to adskilte mennesker. Virkningen er langt mere uhyggelig.

Filmens gennemgående *two shots* af Henrik og Anna viser to antagonistiske overfor hinanden.

I *Den gode viljes* første halvdel skildres de to møde, deres første forelskelse og første adskillelse. Anna ses i de mange initierende scener fra Henriks *point of view*, skråt nede fra, så hun synes oppe, suveræn i sin sødme

og fuldgyldigt indfældet i det borgerskab, der får ham til at føle socialt mindreværd. Han forsøger at beskytte sig ved at være afvisende, stejl og lukket, rent visuelt skildret i vinkler af hans strenge lyse profil mod de mørke interiører, Anna og Henrik successivt fængsles i.

Bille August – den fortabte søn.

Anna er i en verden, som han ikke har adgang til. Det er Annas bror Ernst (Björn Kjellman), der lokker ham ind i den ved filmens begyndelse, men det er Anna selv, som øjeblikkeligt tager over. Hun arrangerer tilværelsen i lighed med sin mor (Ghita Nørby). Både fysisk og psykisk drager Anna Henrik til sig. Annas ord er, hvad de benævner og derfor ren (sprog-)handling. Når hun siger, nu kommer de to sammen, så kommer de sammen, uanset hvad Henrik måtte mene, og da han allerede er forviklet i sin egen livsløgn, har han svært ved at udtrykke sig klart. Hun er impulsiv, han er tvivleren, manden der ikke tør tro på sig selv, endsige den nådige Gud. I pietistisk forstand hævder han, at han er pålagt en straf og at lykken derfor er en drøm, noget uvirkeligt. Annas og hans forelskelse er derfor ikke af denne verden og han færdes søvngængeragtigt i den.

Sanseligt tilstede er Henrik derimod i forholdet til Frida, skildret med sensibel ynde af Lena Endre. Hun er servitrice og derfor på samme sociale niveau, som han selv. Der er ikke nogen sociale barrierer og derfor heller ingen erotiske. De to er forlovede, men Henrik dølger forholdet over for Anna. Nævner det, men ikke rækkevidden af det. Da Annas mor afslører forholdet under familiens ophold i sommerlandet, tvinges Henrik til at tage konsekvensen og bryde med Anna. Også her skaber morens gode vilje en trods, nu hos sin kommende svigersøn. Da han pludselig ikke kan få Anna, længes han forfærdeligt efter hende på den stumme fortvivlede måde, som så ofte er set i Bille Augusts film, hvor de mandlige hovedpersoner står uden de huse og lejligheder og den klasse med de kvinder, de ikke længere kan nå. To parallelle scener anskueliggør dette i *Den gode viljes* første halvdel. I den ene er Henrik nede i gården, hvor han har sit lejede værelse. Frida er på besøg, står oppe i vinduet og bloter sit bryst for ham. Inviterer ham ind, helt ind. I den anden står den afviste bejler neden for Annas borglignende ejendom i Trädgårdsgatan, hvor de mørke vinduer ikke giver ham noget svar. I begge scener er Henrik i filmens karakteristiske frøperspektiv, men kun i scenen med Frida løftes han op og sættes fri.

Det bliver også Frida, der sætter både Henrik og Anna fri, da hun viser *sin* gode vilje og dybest set gør det, hun hader. Næmlig at renoncere på den mand hun elsker i en generøs gestus, hvor hun giver ham til Anna og symbolsk betaler regningen på cafeen, hvor de to kvinder mødes.

I filmens hvilepuls mellem tiltrækning og frastødning, mellem forening, adskillelse og betinget forsoning over en periode på hele 10 år, går der to år før Anna og Henrik ser hinanden igen. Da moderen spærrer Anna inden med sine lidenskaber, bliver hun syg og anbringes på et sanatorium i Schweiz. Henrik gør sin teologiske uddannelse færdig og begynder som hjælpepræst. De har ingen kontakt med hinanden. Men Anna forsøger sig med et afskedsbrev fra eksilet. Med sin gode vilje destruerer moren brevet fra Anna til Henrik, og fremkalder igen hun det, hun forsøger at afværge. Anna vil i trods og vrede absolut hjem til Sverige og den mand, hun mener at elske og hvis tvivl hun mener at kunne bortvejre med et kys. Da de genforenes i Uppsala forærer hun ham en lille statuette af Bebudelsen og erklærer, nu skal de forloves, derefter giftes – ”og det skal være et *storslået bryllup*. Henrik. Hvad kikker du på?

Henrik: ”Jeg kikker på dig”.

Anna: Vi har ventet længe nok”.

Den gode viljes anden del beskriver konsekvenserne af de valg, der træffes i trods. Synsvinklen hæver i et par øjeblikke op i helikopterhøjde, da de to drager med toget nordpå til den lille bygd, hvor han skal tjene som kapellan. Landskabet bredes ud for øjet og slipper blikket fri, inden kameraet igen er nede på jorden og inden i de interiører og kunne man sige: de to mennesker, som nu skal til at bebo dem. Filmen skifter ikke kadence, men spidser til, alt som Henrik og Anna tager deres nye egn og deres nye hjem i besiddelse. Tableau afløser tableau i Bille Augusts rolige montage, men hver scene er en konsekvens af den forrige, og hvad der ikke siges synes i Annas ansigt, der hærdes, grimes og bliver hårdt, mens vinteren stunder til og frosten bider. Rum for rum lukkes ned i præstegården, indtil de to i bitre opgør står og råber ad hinanden i den rå kulde, der står dem som hvid ånde fra munden. Det fryser i forholdet, ydre som indre, og det eneste liv er den grå elv uden for deres vinduer, som med et eget mørkt raseri fosser igennem den ihjelfrosne eng.

Hvor første del kan siges at være Annas møde med sin egen tyranniske genspejling i moren, kan anden halvdel siges at være Henriks møde med sine egne genfærd. Dels i skikkelse af den lokale fabriksejer Nordenson, spillet med lavmælt busket dæmoni af Lennart Hjulström, dels i skikkelse af plejebarnet Petrus (Elias Ringqvist) som familien tager i pleje for at vise deres gode vilje.

Den første genspejler Henrik i fuld udfoldelse som tyrannisk magtmenneske. Hvad der ligger som latens i Henrik, kastes i synet på ham af Nordenson. I en scene, hvor Nordenson ønsker at fjerne sine børn fra Henriks konfirmand-

undervisning, beskylder Henrik ham for at være beruset, hvortil Nordenson svarer: "De er også beruset, pastor Bergman. Men på en farligere måde. De er beruset af deres magt over mine døtre. De ydmyger mig bevidst over for børnene". I en anden scene prøver Nordenson at true Henrik til ikke at lægge lokaler til sine arbejderes protestmøde. Scenen munder ud i en dialog:

Henrik: "Nogle mennesker skræmmer mig.

Nordenson: Kapellanen bryder sig ikke om mig?

Henrik: Jeg er mest af alt forskrækket.

Nordenson: Det har ikke foresvævet kapellanen, at jeg kunne tænkes at være lige så forskrækket. Men på en anden måde?"

Henrik næres som Nordenson af en dyb frygt for at blive afsløret i at hans hovmod hviler på angst, at hans gode vilje hviler på forstillelse og at det han tror på simpelthen ikke gensvares.

Den anden genspejler Henrik som det misrøgtede og vanartede barn, han engang selv var. Derfor tager han Petrus til sig i huset, trods Annas instinktive modvilje. Men den fortabte søn tages dybest set ikke til nåde, men lever på nåde. Og da Anna en nat adskiller Petrus fra familiens egen førstefødte og kræver ham bortvist over for Henrik, er det med Petrus som tavst vidne. Familien tror han sover, men kameraet synker ned i en subjektiv vinkel, hvor beskueren ser med Petrus' øjne. Fra mørket, hvor drengen står som en bleg skygge og ser ind i Annas og Henriks illuminerede soveværelse, hvor de forbudte ord bliver sagt på trods af den gode vilje. Scenens snigende uhygge eksploderer næste dag, da den uægte søn tager den ægte i favnen for at drukne ham i den rivende elv. I det snedækkede landskab fryses billederne af Annas og Henriks afmagt i den dybe sne og i deres eget indre. De forstår ikke længere deres egne handlemåder og det had, de forårsager. Og reaktionen er livsødelæggende. Den "livskatastrofe", som Annas mor i første del søgte at hindre, er et faktum. Det er efter Petrus' forsøg på at drukne deres søn, at Anna følger sit instinkt og rejser med barnet, som hun frem for noget andet vil beskytte.

I scene for scene leder Bille August ubønhørligt de to hovedpersoner frem mod dette nulpunkt, hvor Anna vælger at forlade sin mand og rejse hjem til Uppsala, og hvor Henrik isolerer sig i sit selvvalgte martyrium, alene i det sorte kolde hus i snefoget. Der er tale om en nedtælling, hvor de to menneskers erklærede nøjsomhed på kaldets vegne, modsvares af de mest fordringsfulde forventninger. Henrik tror, at han kan vinde arbejdernes tillid ved sin solidariske gestus om at låne Guds hus til revolutionen. Og han tror at han kan vinde menighedens tillid ved at sige nej tak til et tilbud fra Dronning Victoria i Stockholm om at blive præst ved et sygehus stiftet i hendes navn. Men frem for alt tror han, at han kan vinde sin hustrus kærlighed og respekt ved disse tegn på ydre askese og ved gradvis at trække hende ind i sit eget mørke, den ufrihed han er underlagt og som han mener, hun skal dele med ham som et

fælles forsagelsens vilkår.

I realiteten er der tale om en vanhelligelse, en selvisk og egensindig despekt for Næsten. Anskuet i to scener lige efter parrets ankomst til Forsboda i Norrland. I den første får de forevist den forfaldne præstegård af sognerådsformanden, der praktisk anskueligt foreslår en række forbedringer og henviser Anna til en plads i køkkenet. Da hun konsterneret spørger efter, hvor hun skal have sit arbejdsværelse, skifter synsvinklen fra hendes ansigt til Henriks, der fryser i indebrændt raseri og selvretfærdig harme over hendes formastelighed. I den følgende scene kommer hendes reaktion. Parret besøger det forsømte kapel, et tidligere væksthuse, hvor hans gudstjenester skal finde sted. Rummet med de store akvarielignende ruder slutter de to inde i ondskabens hjerte. Alterets Kristusfigur er svøbt i et hvidt klæde. Jesus er ikke synlig i rummet, men pakket ind og beskyttet imod det frådende skænderi, som nu følger, og som Bille August for en sjælden gang skyld gennemspiller i fuld længde. Gradvis accelererer deres tale, indtil den med dæmonisk pludselighed går over i raseri og vold. Deres ord får med Luther ”vinger” og kan ikke kaldes tilbage, når de først er fløjet ud.

Ved synet af det spartanske kapel vil Henrik gerne vise sin gode vilje og foreslår, at de flytter deres bryllup dertil, frem for domkirken i Uppsala. Han gør hermed sig selv illusioner og tester samtidig Annas. Da hun krakelerer og vil give ham sin forlovelsesring tilbage siger han:

Henrik: ”Jamen, det er jo helt tåbeligt.

Anna: Hvad er det, der er tåbeligt?

Henrik: Ofrer du vort samliv, vort liv, for et lumpent ritual?

Anna: Det er dig, der ofrer vort samliv for en komisk, teatralisk, sentimental – jeg ved ikke hvad. Min fest er i hvert fald en fest. Alle bliver glade, og alle bliver klar over, at du og jeg endelig er ordentlig gift.

Henrik: Vi skal jo leve her. Det er jo her, vi skal leve, forstår du ikke det? Derfor er det vigtigt, at vi begynder vort nye liv netop her, i denne kirke (...)

Anna: Du gør dig dummere end du er, du spiller en slags teater, som slet ikke passer til dig. Ved du hvad! Du koketterer med din fattigdom og din stakkels elendige barndom og din stakkels elendige mor. Det er ækelt.”

Scenen toner over i tavshed med de to foran den skjulte Gud bag det hvide klæde. Anna har afsløret Henriks selvbedrageriske projekt med den gode vilje. Samtidig har hun varslet menighedens, da det kommer dertil, og de gradvist vender ham og hende ryggen. Men scenen er ikke slut. Som i flere af de efterfølgende scener mellem de to uddybes konflikten og når ned i niveauer, hvor dens dæmoni slår over fra det ulmende til det forfærdende. Med sine to kameraer holdt fast på Annas og Henriks ansigter kan instruktøren skildre, hvordan de frastødes af hinanden for derefter igen gradvist, langsomt og tøvende igen finder sammen i en form for stilstand, en intrikat balance, ja sine steder lige-

frem intim selvfølgelighed. Som oftest er det Annas ansigt, der gennemskinner af varme med glød i de brune øjne. Således også her, hvor hun beder Henrik om tilgivelse for de ord, der er fløjet hende af munden. Men han sidder fast i fornægtelsen, i sit mørke fængsel. Da Anna rører ham, kommer slaget pludseligt og uvarslet, så hun tumler bagover mod knæfaldet. Her er deres skæbne i realiteten beseglet i Norrland og deres projekt en lang udsættelse af det uafvendelige. Afskeden og opbruddet, hver for sig.

Under første dels rekreative ophold i Amalfi fortæller moren Anna om sit eget ægteskab, som hun med rette frygter datteren vil gentage. Heri påpeger hun, at hun håbede at kunne lindre hinandens ensomhed. Men det var forkert. ”En ensomhed går an. To ensomheder er det svært at holde ud”. Det bliver en nøglereplik for filmens slutning. På samme måde som Nordensons genfærd bliver det. Tidligere i filmen krakker hans fabrik, og Nordenson skyder sig en kugle for panden. Hans hustru Elin (Marie Göranson) overrækker et afskedsbrev til præsten, hvori der står: ”Nu går jeg ind i den absolutte ensomhed”. Det er et intrikat sted i *Den gode vilje*, ligesom det er det i alle Bille Augusts film. At være i den absolutte ensomhed, er ikke godt. Adskillige er på grænsen til det. Også Henrik. Men da Anna vælger at forlade Henrik og rejse til midt i vinterkulden, besinder han sig omsider og følger efter, da sommeren kommer. Han er ensom, men har ikke behov for at gøre ensomheden absolut. Man ser en mand stige af toget med dampen omkring sig. En ur-scene i filmhistorien. En ankomst. Man ser ham barbere sig på stationen før den sidste duel. Og så ser man ham i skyggen af det store hus i Trädgårdsgatan i Uppsala, da Anna og hendes mor kommer ud med deres lille dreng. Hun er højgravid med deres næste barn. De tre går til parken, Henrik følger efter som en skygge. Anna sætter sig på en bænk. Ved siden af, står en anden bænk. Da moren er forsvundet med barnebarnet, sætter Henrik sig på den tomme bænk. Scenen er også ur-August. Kærlighed uden ord, en slags tøvende forsoning, da de to kikker på hinanden i tavshed. Men da er det Ingmar Bergman læger sit lydspor hen over Bille Augusts film:

Anna: ”Hvad vil du sige?”

Henrik: Jeg evner ikke at være martyr. Det er ikke nok med god vilje.

Anna: Vi kommer aldrig til at tilgive hinanden.

Henrik: Du mener altså ikke, vi skal fortsætte?

Anna: Det forstår du vel, at jeg vil. Jeg vil ikke noget som helst andet. Det er det eneste, jeg vil.”

Der klippes fra nærbilleder til total af de to mennesker på hver deres bænk. De sidder i det grønne landskab. Så klippes der igen. Sort.

Den gode vilje åbner med scenen, hvor Henrik opfordres til at tilgive sin farfar og farmor. Det nægter han. Tilgivelsen lukkes ude af hans verden. *Den gode vilje* slutter med scenen, hvor Henrik opsøger Anna igen for selv at få til-

givelse. Den får han ikke, og filmens ramme er derfor fyldt ud med uforsonlighed. Henriks og Annas forhold er ikke lyst i tilgivelsens tegn, men i trods. De forenes, men alene sammen. På hendes vilkår. For ude venter en stilling som præst ved dronningens sygehus og dermed en indgang til den højborgerlige verden, Henriks pionerprojekt i Forsboda var et opgør imod. Filmens slutning er bitter og illusionsløs og kun tålelig i kraft af den mættede visuelle ømhed, Bille August omslutter sine to skæbner med på hver sin bæk. Filmen igennem fastholder hans medfølelse kamera deres blikke, deres blufærdige tilnærmelser og deres stedvis barnlige ubefæstede glæde over at eje hinanden.

Filmen er i den forstand en kærlighedshistorie, og slutningen på den er anderledes end instruktørens tidligere film, der alle handler om ensomme drenge og mænds opbrud fra et lukket miljø. I *Den gode vilje* er der to skikkelser, men det er med Annas mors ord "to ensomheder". To slutstene. De er hver hyllet i deres eget sluttede rum, bundet af deres egne utilstrækkeligheder og medmenneskelige svigt. Henrik har drænet enhver glæde og spontanitet ud af Anna, og hun har fjernet hans livsgrundlag. De har erstattet den gode vilje med viljen til at være sammen, selv om det slet ikke giver nogen mening.

I den henseende er *Den gode vilje* en melankolsk fuldkommen tiltætgørende film.

Kærlighedens styrke

I tv-udgaven af *Den gode vilje* udspiller der sig adskillige scener i Annas og familien Åkerbloms sommerresidens. Annas mor læser højt for de ferierende af en bog til almindelig opbyggelse. Det er Selma Lagerlöfs roman *Jerusalem* i to dele fra 1901-02. Det går ikke ubemærket hen, da Annas svigerinde hører om emigranternes skæbne i den hellige stad, siger hun: "Tænk, al denne gode vilje, som forårsager så megen elendighed". Og siden hen, da Annas mor presser den unge kandidat Bergman til at indrømme sin forlovelse med Frida, replicerer han: "Familien læser jo Selma Lagerlöf om aftenen. Er det aldrig fremgået af det læste, at forfatteren taler om Kærligheden som det eneste jordiske mirakel? Et mirakel, som forvandler, den eneste virkelige frelse. Tror familien måske, at forfatteren har fundet på dette for at gøre sine mørke historier mere tiltalende?" Kun når Henrik Bergman er virkelig presset på sin tro, taler han i forlængelse af den. Da Annas far (Max von Sydow) konfronterer ham med døden, taler han om det evige liv, da dronning Victoria konfronterer ham med Guds straf, taler han om lidelsen som selvskabt, og da Annas mor konfronterer ham med hans forlovelse, taler han om Kærlighedens forvandler og frelsende magt.

Replikkerne om Selma Lagerlöf fra Ingmar Bergmans manuskript er klippet ud af spillefilmsudgaven af *Den gode vilje*. Måske fordi de rummer nøglen til den film, Bille August skabte i direkte tematisk forlængelse af *Den gode vilje*

over netop Selma Lagerlöfs *Jerusalem*. Romanen er fra nobelpristageren Selma Lagerlöfs hånd et storslået værk om forsoningens og tilgivelsens nødvendighed og derfor også et værk, som rammer ned i den helt centrale tematik hos Bille August. I sit arbejde med manuskriptet accentuerer han temaet om tilgivelse, så det på alle niveauer bliver det vigtigste i filmen: det religiøse, det nationale og det mellemmeneskelige.

Romanen *Jerusalems* historiske udgangspunkt gøres klart allerede under forteksterne. Filmen er tilegnet de svenskere, som i slutningen af 1800-tallet udvandrede til den hellige stad og en mulig frelse, fordi de mente dommedag var nær. Således er *Selma Lagerlöf – den tilgivende ur-moder*. det autentiske udgangspunkt, at omkring 40 mennesker, voksne og børn, fra Nås Sogn i Dalarna i 1896 drog af sted med skib fra Göteborg syngende ”Vi er på vej til Zion”. Efter års forberedelser havde de besluttet sig for at forlade deres fødejord og udvandre for at afvente Kristi genkomst der hvor han var blevet pint og havde fundet sin død på korset. Pilgrimsrejsen til ”American Colony”, en koloni grundlagt af en amerikansk kvinde på Bezetha-højen mellem Damaskus porten og Herodes porten. De svenske udvandrere var under ledelse af en svensk-amerikansk vækkelsesprædikant, der, inspireret af religiøse og marxistiske ideer, tidligere havde samarbejdet i Chicago med den amerikanske kvinde bag kolonien. Her havde de grundlagt en religiøs menighed efter kollektivistiske principper. Arbejde og indtægter deles af alle, og enhver lønsomhed inddrages til godgørende formål og udbredelse af evangeliet.

Det er disse autentiske fakta, som danner udgangspunkt for såvel Selma Lagerlöfs roman som for Bille Augusts store episke film og TV-serien bag. Med romanen fik Selma Lagerlöf sit verdensgennembrud og allerede i hendes levetid blev den filmatiseret i fire dele af Victor Sjöström og Gustaf Molander fra 1918-25, og Bille August har taget noget af stumfilmens stive, let teatraliske udtryksform hos skuespillerne med over i sin version, i øvrigt i overensstemmelse med Selma Lagerlöfs litterære sagalignende stil i denne bog, hvor dalabøndernes sindige og knappe udtryksform er en del af deres væsen og styrke. Romanen *Jerusalem* blev til efter omfattende research i det, Selma Lagerlöf selv kaldte for dalabøndernes ”vildt romantiske forehavende”. Hun rejste i Middelhavsområdet i år 1900, Tyrkiet, Grækenland, Egypten og

Palæstina, og besøgte som den første svensker sine landsmænd og kvinder i American Colony i Jerusalem. Tilbage i Sverige drog hun til Dalarna og talte med de efterladte og afleverede gaver og hilsner. Til kritikeren Georg Brandes, som var begejstret for første del af *Jerusalem* skrev hun i et brev om den hellige stad: "Dér er luften hed af religion, alle mennesker synes at have oplevet underværker, selv de mest besindige bliver fanatiske, vanvittige under striden mellem alle de forskellige sekter. Det er ingen behagelig by, men det er dog en oplevelse at støde på et helt samfund af fanatikere".³

På baggrund af disse indtryk skaber Selma Lagerlöf en konfrontation i romanen: Mellem på den ene side den svenske natur, familie- og slægtsfølelse, hvis centrum er dalabygdens gamle Ingmarsgård, og på den anden side Palæstinas religiøse fanatisme, hede og støv, hvor kolonien i Jerusalem er det centrale omdrejningspunkt. I sin suveræne blanding af realisme og magisk-visionær prosa åbner hun således for en klassisk konflikt mellem troens magt og kærlighedens styrke. Og hun skaber hermed et af den nordiske litteraturs stærkeste opgør med den sekteriske religiøse vækkelse og erotiske askese til fordel for den kærlighed, der ytrer sig i hengivelse og som tilgivelse og forløses i moden vækst på erfaringens og den stedbundne jords betingelser.

Bille August har skabt en adækvat historisk filmatisering af det mægtige romankorpus i to dele. Selma Lagerlöf er i sig selv en overordentlig visuel forfatter, der med sit sprog er i stand til at skabe billeder og symboler af prægnans, kraft og skønhed. En filminstruktør må besinde sig over for en så visuel mættet stil med en så høj grad af dramatisk nerve som Selma Lagerlöfs og finde sin egen stil. Bille August gør det med lange rolige scener, hvor skuespillerne får lov at spille helt igennem på baggrund af de smukkeste tænkelige naturscenerier, i de svenske skove og i Palæstinas ørken. Naturen er medtænkt som konstant psykologisk og visuel klangbund i denne film, som åbner rummet omkring personerne med en inspiration hentet fra de største i tidens nordiske landskabsmaleri, Eilif Petersen, Akseli Gallen-Kallela, Pekka Halonen og ikke mindst Albert Edelfelt.

Men en stor panoramisk fortælling med et væld af sidehistorier som *Jerusalem* kræver koncentration og personlig fortolkning. Og den har Bille August mobiliseret med sit manus, der er skåret ind til den væsentlige kerne i Selma Lagerlöfs roman: Den moralske, eksistentielle og psykologiske konflikt mellem kærlighed og religiøst kald, hvor Ingmarsgården står som symbolsk stridspunkt.

Jerusalem er skrevet i et tidehvert, hvor et gammelt århundrede går under i dommedagsvisioner og et nyt tager sin begyndelse med håb om frelse. Den skyder sig ud af Det moderne Gennembrud og den erkendelse, som Friedrich Nietzsche og Georg Brandes formulerede med størst tydelighed: Nemlig at "Gud er død". Ved ankomsten til det moderne eroderer såvel den kristne orden

i samfundet som den orden, der hører slægten og familien til. Begge steder dør patriarken, det moralske og åndelige overhoved.

Svigtet

Således åbner *filmens første del* da også med en dramatisk scene, hvor dalabygdens patriark, Stor-Ingmar (Sven Wollter) mister livet. Som et modbillede til den torterede dreng Petrus i *Den gode vilje*, der ønsker at ødelægge familien og drukne sin fostbror i fossen, ønsker Stor-Ingmar at opretholde familien og dermed hele sognets sammenhængskraft. I en suveræn livsyttring redder Stor-Ingmar to børn fra druknedøden i den rivende elv, men mister selv livet derved. Han bringer et offer for bygdens og familiens videreførelse, som han i den følgende dødscene giver videre som forpligtelse til sin søn, Ingmar, der ligesom han selv en dag skal blive stor.

I filmens følgende initierende og aldeles kuldslåede frame-scene fortæller Bille August epokens skred i værdier. Skolelæreren med det symbolske navn Storm (Björn Granath) opsøger dalasognets præst (Max von Sydow) og præsenterer ham tøvende for det faktum, at han vil bygge et missionshus og grundlægge en frimenighed. Som begrundelsen bruger Storm: ”man må beskytte hjorden mod ulvene”, hvortil præsten ildevarslede replicerer: ”I så fald er det Dem, Storm, som åbner døren for dem”. Den guddommelige natur, som Bille August skildrer med uset hvidnende skønhed i vinterdragt, og de mennesker i bygden, som er døbt ind i fællesskabet, står for fald, når døren åbnes for rovdyrnaturen. Helvedeshunden farer da også hærgende igennem sognet i både roman og film, hvor de skræmte indbygges varsler om dommedags umiddelbare nærhed, bekræftes af naturen. Uvejret hærger sogn og sind og synes at prisgive bygdens beboere. Uvejret rammer under forårsfesten og ses som straf for de potentielle erotiske og frigørende kræfter, som dansen lægger op til.

Ulven, der går ind ad den åbne dør til de åbne sind, bliver vækkelsesprædikanten med det symbolske navn Hellgum (Sven-Bertil Taube). Fra helvede kommer han, denne mørke dæmoniske mand, der dukker op midt i dalasognets religiøse splittelse. I et par Sergio Leone-lignende scener lader Bille August denne svensk-amerikanske prædikant fra Chicago tone frem i aften-skumringen som en anden Lee van Cleef med sort hat og støvfrakke i kontrast til den hvide, uskyldsrene svenske vintersne. En dusørjæger, som ikke er på jagt efter undslupne forbrydere, men efter fortabte sjæle. Og dem finder han, Djævelen med den hypnotisk messende stemme, der har bedre blik end nogen anden for de gedulgte og ubestemmelige erotiske længsler, som nærer den religiøse passion.

Dette tidehverv i epoken, hvor et århundrede vipper på sin akse, og religionen vender vrangen ud som forførelse, fanatisme og alt for gode viljer,

skildrer filmen i Selma Lagerlöfs ånd, igennem Ingmarslægtens- og gårdens opløsning. Dramaturgisk begavet fortættet til et brud mellem bror og søster. Ingmarsgårdens naturgivne slægtsfølge og familiesammenhold brydes, da Ingmar (Ulf Friberg) fratages muligheden for at arve gården på retmæssig vis af sin storesøster Karin (Pernilla August). Og dermed også for at fuldbyrde den skæbne, hans far har pålagt ham. Karin hører til de religiøst vakte, der forføres af Hellgums lære. Næsten bogstaveligt. I en fin scene, sensibelt registreret af kameraet, opsøges Karin, der er gift med den enfoldige Tim (Reine Brynolfsson), af Hellgum på Ingmarsgården. Karin er et af helvedeshundens hysteriske ofre. Hun er blevet lam under stormen, og kan – som adskillige skikkelse hos Selma Lagerlöf – ikke gå. Nu kommer Hellgum for at helbrede hende. Han lægger hænderne på hendes skuldrer og masserer hende blidt. I et øjeblik hengiver hin sig nydelsesfuldt til berøringen, for så pludselig rasende at vise fristeren fra sig.

Men i længden er det ikke muligt for hende, at holde stand. Da hendes og Tims lille elskede datter Greta er ved at gå ind i ilden, bliver Karin selv grebet af den. ”Stå op, tag din seng og gå”, siger Jesus til de syge ved Bethesdas dam, og moderinstinktet får da også Karin på benene, som hun kan frelse datteren fra flammerne. Scenen er intenst og rædselsvækkende forløst af instruktøren. For den lægger op til Karins forvandling. Fra nu af brænder den hellige ild i hende, som Hellgum har tændt. Hun åbner porten til Ingmarsgården, den omdannes til Hellgumianernes produktionskollektiv, mens Ingmar er sendt i eksil i Nordlandet, hvor han ved slægtens savværk forsøger at rejse penge til at overtage slægtsgården. Præcis her spidser filmens konflikt til som et valg mellem kald og kærlighed.

På den ene side er Karin og bag hende Hellgum og hellgumianerne, som vil sælge alt, for at rejse penge til sektens udvandring til Jerusalem, herunder Ingmarsgården. Selve vækkelsen af sektens medlemmer er blændende skildret af Bille August, der lader Hellgum fremstå som hypnotisøren, som på et ubevidst plan, under sin messende tale om ”Gud kalder den, som er værdig”, stikker nåle i de udvalgte, så de skriger, ikke af smerte, men af henført forrevet lidenskab.

På den anden side er Ingmar, der må tage sin skæbne på sig og frelse Ingmarsgården og sognet. Han har viljen til det, men ikke midlerne. Og må derfor rejse dem på en måde, som Bille August har skildret før. Ingmar vælger at gifte sig rigt med en storbondes datter, Barbro (Lena Endre), for at få sin slægtsgård med købet. Ligesom Henrik i *Den gode vilje* korrupperer han sit væsen derved. Begge svigter deres ungdoms elskede for at få adgang til et miljø og nogle penge, der hidtil har været uden for rækkevidde. Det samme gælder for Ingmar, der svigter det dyrebareste han ejer.

For mellem Karin og Ingmar er Gertrud (Maria Bonnevie). Hun er Ingmars

barndomskæreste og elskede. Skildret med en utrolig sensibilitet og åben ungdommelig forventning af Maria Bonnevie, der bliver selve sindbilledet på kærlighedens smerte. I flere scener i filmens første halvdel har man set Ingmar vakle mellem kald og kærlighed, mellem forpligtelsen over for slægtsgården og kærligheden. Men da han definitivt står over for valget vakler han ikke, men ofrer kærligheden og vælger gården og dermed et glædesløst ægteskab, præget af hans egen skyld og selvforagt, præcis som vi så det hos Henrik i *Den gode vilje*.

Gertrud er et billede på den kærlighed, som må holde for, når mennesket bliver besat og tro går frem for nåde, og når viljen vinder over hengivelsen. Instruktøren fastholder fornemt kærligheden og kærlighedsofferet som *Jerusalems* centrale anfægtelse, eksistentielt, moralsk og emotionelt. Gertrud formes som et af de frygtelige billeder på kærlighedens smerte, såvel Bille Augusts film som Selma Lagerlöfs fortællinger er så rige på. Da Ingmar vælger kærligheden fra for at redde slægtsgården og gifter sig til penge, svigter han Gertrud fatalt og skuffer de længsler, hun bærer på. Hos den sensible pige slår de ud i stedet ud som to hallucinerende drømme af transcenderende karakter. I dem forlader Bille August sin realitetsbundne filmiske sprog til fordel for syner af en anden verden.

Gertruds ene drøm er båret af hævnfølelse over for Ingmar. Hun ser ham ved filmens og romanens særlige sted, Svartvattnet, hvor han ligger under overfladen. Fra *Pelle Erobreren* og fra *Den gode vilje* vides det, at de børn, som er dernede eller er på vej derned, er uønskede, aborterede, fraskrevne. Således også den Ingmar nede i det sorte vand, som Gertrud stikker en kniv igennem øjet på. I sindsoprivende frygt for sit syn anråber Gertrud Gud: ”Gud hjælp mig! Jeg vil ikke hævne mig på ham. Gud tag denne sorg fra mig!”

I den anden drøm indløser Gud hendes bøn. Den hører til blandt de stærkeste i Bille Augusts filmkunst og betjener sig af hans klassiske greb: kærlighed uden ord. Ved Svartvattnet, hvor hun søgte hævn, får hun nu frelse. I en ulmende tavs visionær passage, ser Gertrud Jesus i skoven og følger ham, da han i en stille glidende rytme går over søen til hende. Hun knæler ved bredden og han velsigner hende. Scenen er inspireret af et maleri, *Kristus og Magdalena* (1891, Ateneum, Helsingfors) af den finske kunstner Albert Edelfelt, men uden hans genretyngede sentimentalitet. Hos Bille August bliver den forunderlige, og i egentligste forstand en åbenbaring. Gertrud erstatter sin hævnfølelse med Jesu nåde.

Da Gertrud opsøger Ingmar på Ingmarsgården på selve bryllupsaftenen, står hun som et bevis på svigt og fuldkommen forladthed. I en lang scene står de to overfor hinanden i tusmørket, mens der klippes fra den ene til den anden. Ingmar ser hende som et menneske, der søger hævn. Men hun svarer med filmens essentielle replik, hvor Bille August har kondenseret al den moralske

kraft, der findes i Selma Lagerlöfs roman:

”Ingmar, du havde et valg, men du elskede mig ikke tilstrækkeligt”

Gertrud fokuserer på den beslutningen, Ingmar ikke selv har magtet at fokusere på, endsige fastholde som erkendelse med hele dens pinefulde anfægtelse. Og så fritager hun ham for skyld over det skete:

”Jeg havde givet mit hjerte til Kristus, men jeg tog det fra ham for at give det til dig. Nu har han taget det tilbage. Det er ingen straf, al min sorg er taget fra mig. Jeg har truffet ham. Jeg har set Jesus. Jeg elsker ham”.

Herefter kan første del af filmen tone ud i den bevægende afskedsscene, hvor alle de, som Jesus har givet sit hjerte til, kan drage ud af bygden, magtfuldt skildret af instruktøren med Stefan Nilssons enkle folkevisen inspirerede *score* som tårefremkaldende akkompagnement. Scenen er som et sug af vemod, der leder mod det fatale og lader skønheden bag sig. Lagt i munden på den gamle bonde, som alligevel ikke vil med, men forbliver tro mod det svenske landskab:

”Vorherre kan vel ikke nænne at hælde ild og svovl over alt dette. Som jeg tænkte: Han må jo have tænkt over det, da han skabte det med sine egne hænder”.

Dommedag bliver ikke i Dalarna, ulykken rejser med.

Tilgivelsen

I *Jerusalems anden del* ligger et tremastet skib i kimmingen ved indsejlingen til Jaffa. Nu er det fremme fyldt med svenske dalabønder, der vantrø stirrer ind på det forjættede land. Men da bønderne er fremme ved målet, Mrs. Gordens (Olympia Dukakis) utopiske koloni, viser den sig et fængsel, hvis store sorte port lukker sig bag de svenske pilgrimme.

Anden del af filmen former sig som en lang krydsklipning mellem Jerusalem og Dalarna. Filmen balancerer mellem disse to steder. På den ene side Ingmars og de tilbageblevne dalabønders inderlige stedbundethed – i familie, i følelse, i tro – og på den anden side den frigjort svævende og pinefulde passion i vækkelsesbevægelsen, som fører udvandrerne til afsondring, isolation og død. I Jerusalem bys religiøse inferno af stridende trosretninger tømmer de svenske pilgrimme lidelsens kalk for dens sidste bitre dråber. Skildret dygtigt af instruktøren, der i selve sine billeder skaber skel: mellem det køligt snedækkede Sverige med is og smeltevand og det varme flimrende, tørre og støvede Palæstina under den brændende sol. De svenske udvandrere møder ikke frelsen og forløsningen, men stilles også her over for et valg mellem at underkaste sig sektens riter og blive udstødt. I Jerusalem by erfarer de, ikke mindst Gertrud, hvad der sker, hvis man udstødes, så dør man. Og død er scenerne fulde af. Karin med den stærke tro og den faste vilje mister både mand og barn, og selv ikke jorden vil kendes ved de døde, hvis kister skyder

op ad den tørre jord og lægges blot for solen. I aftenlyset går Gertrud op på højene uden for byen og ber til Gud i filmens ikoniske og sindbilledlige profil. Men hun er ikke under Guds forsyn, men prisgivet den brændende sol.

Scene for scene blotlægger den store episke film et eksistentielt mønster, hvor de centrale personer tvinges ind i valg af eksistentiel og moralsk karakter. Karin vælger kolonien og betaler prisen, Gertrud vælger Jesus og glider ind i en illusionsverden, der er ved at berøve hende forstanden, og hendes bejler Gabriel (Jan Mybrand) kan ikke blive som et barn igen og komme ind i den serafiske skikkelses Paradis. Løsningen findes hjemme i Sverige, hvor Ingmar skal sone, den skyld han har pådraget sig. Hans og Barbro's ægteskab er som Henriks og Annas i *Den gode vilje*. Præget af selvforagt, utilstrækkelighed og resignation:

Ingmar: "Den som har købt sig en mand, kan ikke forvente bedre. Havde jeg gjort det samme mod dig som mod Gertrud. Havde du da tilgivet mig?"

Barbro: "Nej".

Ingmar: "Så forstår du måske bedre, hvordan jeg har det!"

Det bliver Barbro, der sender Ingmar ud på den store soningsfærd til Jerusalem, hvor han skal søge Gertruds tilgivelse for sit forræderi. Som følge af sit livs valg og fravalg tvinges han ned til kolonien for i et soningsgreb at hente det forvildede hjerte hjem til Sverige. Da Ingmar træder ind i kolonien under gudstjeneste, slår de svenske udvandrere over i svensk midt i Frederic Oakeleys økumeniske salme *Kom alle Kristne*, og frigør det bundne sprog, de bunde viljer og den bundne følelse. Gertrud vender sig i et nærbillede om mod døren. Hvad hun ser, er ikke Jesu genkomst, men Ingmars og et blufærdigt smil løsner hendes længsler. Filmens lange scener stemmer følelserne op og frisætter dem til sidst.

Nøgleordet er hele tiden tilgivelse:

Gertrud skal tilgive Gabriel, den kærlighed, han erklærer over for hende, og hun skal tilgive Ingmar, at han nu i to omgange har taget det dyrebareste hun ejer fra hende, først hendes betingelsesløse kærlighed til Ingmar, dernæst kærligheden til Jesus. Ingmar har berøvet hende troen på begge dele, og kun ved at tage hende og Gabriel med hjem til Sverige, kan han sone sin skyld. Sonofferet betaler han i Jerusalem, hvor han blindes på det ene øje og gør Gertruds surrealistiske mareridt ved Svartvattnet til en realitet.

Ingmar selv skal tilgive sin søster Karin, der har tvunget ham ud i umulige valg, og hjemme i Sverige skal han forsone sig med Barbro, der ægtede ham af nød. Gradvis åbner filmen for at tilgivelsen kan fuldbyrdes og hovedpersonerne kan indløses deres eksistentielle gæld. Hjerteskerende er scenen på havnen i Jaffa, hvor Ingmar og Karin tager afsked for resten af livet. Han rejser hjem, hun bliver og et sort gitter adskiller dem i optagelsens diagonal. Hun er ladt tilbage med troens vilje og det fængsel, den gode vilje rejser omkring hende.

Filmens finale, selve hjemkomsten til Sverige, svøber sig blidt omkring Ingmar, Gabriel og Gertrud efter landskabets kurver og den dybe skumringstone over landskabet i det tidlige forår. Barbro har født Ingmar en søn, mens han har været på rejse. Men hun fornægter barnet, ligesom Maj gjorde det i Bille Augusts tidlige tv-film af samme navn fra 1981 og Eriks mor gjorde det i hans internationale gennembrud med *Tro, håb og kærlighed* fra 1984. Alle tre kvinder lider af en fødselspsykose, konkret skildret i *Maj*, fortalt udførligt i en lang monolog af Eriks psykopatiske far i *Tro, håb og kærlighed*, og gennemspillet med varme i *Jerusalem*. I alle tre film handler det om, at barnet er blevet til på falske forudsætninger mellem to mennesker, der ikke elsker hinanden. Maj har levet med en bedrager, Eriks mor med en despot og Barbro med en mand, der har taget hende for pengenes skyld. Hvor Erik i *Tro, håb og kærlighed* selv befrier moren ved at tilgive hende, sejrer Majs moderfølelse i en intuitiv bevægelse i *Maj*. Det samme sker i *Jerusalem*, hvor Bille August har genbrugt nogle af de replikker fra en af de kasserede slutscener i *Maj*. Barbro tager barnet til sig, da hun ikke tiltror ammen evner til at behandle de ordentligt og i et rundet billede ses mor og barn i som en altertavle af Bellini af *Madonna com Bambini*. Rummet er filmet i hvidt modlys, som danner en glorie omkring Barbro og den lille. Moren forbarmer sig over det forkastede, svigtede og fornægtede barn og filmen kan – som instruktøren bag – få fred.

I filmens anden rammescene skabes korrespondancen til den første i filmens begyndelse, hvor skolelærer Storm slap ulvene løs over for sognets præst i Max von Sydows magtfulde skikkelse. Dengang lå sognekirken frosset fast i sneen. Nu er det forår, og nu er det sognets ny leder Ingmar, der møder op i kirken med den fortabte søn for at få ham døbt. Ind i slægten, ind i sognet og ind i den kristne tro, der er bundet til stedet, jorden og den svenske natur. Det sande evangelium. Over dåben forsones Barbro og han, skildret ved deres hænders sarte berøring med det lille barn som medium.

I *Jerusalems* slutvignet klippes der til kirkegården i Palæstina, hvor søster Karin klædt i sort beder ved sin mands og sin datters grav. Her er ikke andet end sten. Ordene er den gode viljes:

”På smertens trange sti har jeg mistet mine kære. Men her i dit lys, finder jeg fuldkommen nærhed til dig. Her i dit Jerusalem”.

Fødselstraumet

Med *Den gode vilje* og *Jerusalem* har den modne instruktør skabt to film, der hviler fuldkomment i sig selv og deres egen suveræne rytme. De har meget få stilfejl og deres tematik og personschildring er fuldkommen overbevisende forløst af kunstneren og det sublime ensemble af svenske skuespillere. Filmens illustrative rytme, brydes af intense og dramatiske dialoger, hvor instruktøren forankrer handlingen i dybden og nuancerer den psykologisk, emotionelt og

moralsk. Tematisk ligger de to film i forlængelse af hinanden. *Den gode vilje* uforsonlige melankoli, mødes med fortrøstning og tilgivelse i *Jerusalem*. Med begge film bevæger Bille August sig ind i skildringer, der løftes ud over det enkelte individ på ensom flugt efter steder bag horisonten. Hvor hans tidligere film bevæger sig fra den kendte til den ukendte verden, er problematikken vendt om i disse to. Her mødes hovedpersonerne med hverdagen og bliver hinandens spejle. Begge film slutter i mødet mellem mand og kvinde, ikke som ubefæstede sjæle, men som mennesker, der har været igennem en række af de valg, der er så svære at fokusere på. Den engelske forfatter Iris Murdoch skriver i romanen *Den sorte prins* (*The Black Prince*, 1973), at mennesket glider mere eller mindre viljeløst af sted i livets strøm uden evne til at fokusere på de afgørende beslutningsøjeblikke. Men det findes der tilgivelse for. Den magter Anna og Henrik ikke i *Den gode vilje*, mens Bille August og hans hovedpersoner i *Jerusalem* får den af Selma Lagerlöf, som med suveræn indsigt i den enkeltes sjæl har hjulpet instruktøren til at skabe et fuldgyldigt filmisk værk.

I tv-filmen *Maj* er der en kasseret slutscene, som i manus lyder sådan:

”Maj åbner døren. Maj og Fritter kommer ind i babyrummet. Det er mørkt. Maj tænder lyset på kontakten. Der står flere vugger. Alle er tomme, undtagen en. Maj ser på den. Hun trækker vejret. Fritter smiler bag hendes ryg. Hun går hen til det lille barn. Det er ikke sandt. Hun står længe og ser på det. Hun tager sin hånd ned til bleen, trækker den til side.

Maj: ”Er du en dreng. Men du skal jo skiftes”

Hun er på Fritter som står og ser på barnet.

Maj: ”Kan du ikke finde bleerne.

Fritter nikker, jo selvfølgelig, løfter pligttopfyldende øjenbrynene. Maj står med drengen på armen, han tager med sine små tommefingre om hendes tommelfinger. Fritter lever forvirret. Vælter en stak håndklæder, skramler. I det samme kommer sygeplejersken og Lilly ind. Lilly forpjuket og søvndrukken, men smilende. Sygeplejersken ved ikke hvad hun skal sige. De ser bare på Maj.

Maj: ”Hvor er bleerne? Han er jo drivvåd”.

Sygeplejersken finder dem. Maj er forbavsede nøgtern og rolig. Alting er en selvfølge. Hun er vokset.”

Og i *Tro, håb og kærlighed* betror Eriks far ham:

”Din mor fik det der hedder en fødselspsykose. Hun var aldeles hysterisk. Hun ville ikke vide af dig...ville ikke se mig...hun råbte og skreg. De måtte gi hende noget beroligende og i samråd med lægerne besluttede vi så, at hun blev kørt væk fra fødeafdelingen så længe hun var så nervesvækket. Så fik hun pludselig den idé, at du var vanskabt. Så de måtte tage hende hen til ruden så hun kunne se din vugge og forsikre sig om, at det ikke var dig, der var noget i vejen med”.⁴

Begge scener foregriber stort set ord til andet Barbro's reaktion, da hun føder sit og Ingmars barn i *Jerusalem*. Ikke at beskrivelsen ikke findes i Selma Lagerlöfs roman, det gør den, men den findes altså også i to tidligere varianter i Bille Augusts manus og film, der begge også hvad angår det sceniske og gennemspilningen af hændelsesforløbet lægger op til *Jerusalem*. Barbro's fornægtelse af barnet og beskrivelse af det som vanskabt og idiot har længe ligget i kim hos instruktøren. Da Barbro vedkender sig barnet og skifter bleen på den lille og lægger ham til sit bryst, er den udstødte omsider kommet hjem. Og da hun går ned i kirken til Ingmar, og de i fællesskab lader barnet døbe, har sønnen omsider fundet sin tro.

I sit essay om *Den gode vilje* skriver Poul Behrendt ikke uden ironi, at det var faderen Ingmar Bergman, der personligt udpegede den fortabte søn som sin tronarving og sin kvindelige favorit, Pernilla Östergren, til rollen som hans mor. Men det var Bille August, der som en anden Ødipus under optagelserne snuppede bruden og gjorde hende til sin. Man kan i forlængelse heraf se det som endnu en ironisk pointe, at kampen i *Jerusalem* står om selveste Ingmarsgården, som hovedpersonen må svigte sin tidligere elskede for at erobre og gøre til sit domæne. Faderopgør og succes korrupperer emotionelt, økonomisk og kunstnerisk, og Ingmar bliver da også som Ødipus blindet på sit ene øje, da sandheden går op for ham. Derfor bliver *Jerusalem* lyst i tilgivelsens tegn med en styrke, der er så stærk, at den ligner en besværgelse.⁵

Noter

1. Poul Behrendt: *Bergman og den gode Bille i Den hemmelige note. Ti kapitler om små ting der forandrer alt*, København 2007. Side 46.
2. Ingmar Bergman: *Den gode vilje* oversat af Annelise Feilberg, København 1991, side 31. Behrendt *ibid.* side 53.
3. Se i øvrigt Henrik Wivel: *Snedronningen. En litterær biografi om Selma Lagerlöf*, København 2005, side 123-47.
4. Bille August: Manus til *Maj*, (upubliceret, København 1981), scene 46C, side 140. Bille August og Bjarne Reuter: Manus til *Tro, håb og kærlighed*, (Upubliceret, København 1983, side 109-10.
5. Behrendt *ibid.* side 45.

KARIN SÖDER

SELMA LAGERLÖF I NORDEN

Hur uppfattades Selma Lagerlöf i Norden under sin livstid? Hur påverkades hon av författare och händelser i våra grannländer? Om detta ges här några anekdotiska bilder.

Karin Söder är fd. statsråd och partiledare (c). Hon har bl.a varit ordf. i Rädda Barnen och i Selma Lagerlöf-sällskapet. Sedan 1991 är Karin Söder ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse

”Ja´ä´ så gla, att Finland har blivit fritt”. Rösten sviker, men Selma Lagerlöf försöker igen. ”Ja´ä´ så gla´,,,” sedan brister hon i gråt.. Werner Söderhjelm räddar situationen med att springa upp och dundra: ”Hurra för Selma Lagerlöf!” Efter de rungande hyllningsropen var knappast något öga torrt. Detta korta och oförlömliga tal uttryckte mycket mer än ett aldrig så välformulerat förberett anförande.

Så berättar författaren Jarl Hemmer från Nordiska författarkongressen i Köpenhamn 1919. Enligt Jarl Hemmer talade Selma Lagerlöf vid avslutningsbanketten; ”Som en konstens förändligade prästinna, lugn blek och med självlysande ansikte talade hon utsökt vackert om sin tro på den stora diktens makt. Det var en sällsynt stund. Här avslöjade hon inte bara sitt hjärtelag utan också sin suveräna behärskning av ordet”.

Finland och det finska folket hade en speciell plats i Selma Lagerlöfs hjärta. Som barn hade hon levt med skrifter och dikter av de finlandssvenska författarna Runeberg och Topelius. De hade även givit inspiration i hennes eget skrivande. Inbördeskriget i Finland och alla de färor Europas folk fått genomlida under första världskriget hade plågat henne svårt, därför gladdes hon särskilt åt Finlands nyvunna frihet.

År 1912 hade Selma Lagerlöf gjort en triumfartad färd till Finland och blivit mottagen som en drottning. Hennes böcker var lästa och älskade i Finland, inte bara av svensktalande. Många av hennes böcker hade tidigt översatts till finska. Under tågresan från Åbo till Helsingfors hade tåget stannat vid nästan varje station, för att hon skulle kunna ta emot skolbarnens hyllning. I Helsingfors fortsatte uppvaktningarna. Hon höll ett bejublat tal vid Svenska Litteratursällskapets högtidsfest, där hon berättade om sina möten i Visby med den beundrade finske skalden Karl August Tavaststjerna, Tavaststjernas sista sommar, var rubriken.

Vid ett besök på Helsingfors museum, uppmärksammade hon ett porträtt av en, för henne då okänd kvinna, Mathilda Wrede, som vi nu känner med

tillägget "fångarnas vän". Selma Lagerlöf fascinerades av bilden och förstod att detta var en stor personlighet. Hon fick träffa Mathilda Wrede och berättade sedan om denna fantastiska person i boken "Troll och Människor". Om mötet med bilden skriver hon: "Jag hade framför mig en av dem som Gud har befallt att strida mot världens ondska och elände och som aldrig tänker på sig själva". Selma Lagerlöf fick under resan många nya vänner och ökade kunskaper om vårt östra grannland, som då tillhörde Ryssland. Glädjebrevet i Köpenhamn 1919 har säkert ett samband med dessa erfarenheter.

År 1914 blev Selma Lagerlöf, som första kvinna, ledamot av Svenska Akademien. Ständige sekreteraren Erik Axel Karlfeldt gav henne uppdraget att skriva en biografi om Zacharias Topelius. Hon var motvillig. Hon tyckte bättre om att skriva om människor, som växte fram ur hennes egen fantasi. Arbetet medverkade dock till att hon blev ännu mer bekant med Finland och dess folk. Bland de nya vännerna från resan 1912 fanns Ester Ståhlberg, som hon kom att brevväxla med hela livet. Så sent som två månader före sin död 1940, då Finland befinner sig i krig med Sovjetunionen, skriver Selma Lagerlöf till Ester Ståhlberg:

"Det var skönt att höra att du lever och befinner dig i trygghet för tillfället. Och tänk bara att du som förut genomgått så mycken förskräckelse också skulle få uppleva ett bombardemang. Jag har många gånger försökt föreställa mig hur det måtte kännas att sitta nerkrupen i en källare och vänta på skott och smällar, jag har än inte fått vara med om det i verkligheten, men vem vet."

Längre fram i brevet beskriver hon världens sympati för Finland och dess kamp för nationell frihet.

"Det är så dramatiskt, så spännande, så överraskande, ett så vackert slut på den tid av orättvisa och övervåld, som vi har genomgått, att det lilla folket segrar. Det är ett nytt Marathon, ett nytt Salamis, det är det vackraste och största, som har hänt under mitt långa liv. Här hos oss uppleva vi också en enig offervilja för det gamla broderlandet".

Selma Lagerlöf hade skänkt två guldmedaljer till insamlingen för Finlands folk, däribland Nobelprismedaljen, vilket visar hennes stora engagemang. Lyckligtvis räddades, genom ingripande från en sponsor, medaljen från att smältas ner. När Selma Lagerlöf i mars 1940 blev svårt sjuk, sägs de sista ord hon yttrade vara glädje över att vinterkriget var över: "Har Finland fred nu?" Avskyn för krig och kärleken till fred var ett bärande tema i många av hennes verk.

Selma Lagerlöf hade ett starkt engagemang för folkens självbestämmande och nationella frihet. Det gällde Finland, men kom också till uttryck när det gällde Norge. Hon tvekade inte att ställa sig på deras sida, som ville tillmötesgå norrmännens heta önskan att få bli ett helt fritt folk och lösas från unionsbanden med Sverige. När hon uppmanades av sin förläggare Karl Otto Bonnier, att skriva under ett uttåg för unionens bevarande, svarar hon:

”Att få se det gamla kungadömet återupprättat och bevittna ett helt folks jubel över att åter få räknas med bland självständiga stater har länge varit en av mina drömmar.

Likaså tror jag att nationellt medvetande skulle stärkas här hemma, alla skulle bli glada över att befrias ur denna pinsamma union och en period av kraftansträngning och lyftning skulle inträda”

I sina memoarer skriver Bonnier, att hennes nekande var ett bevis på hennes klokhet och framsynthet.

I Selma Lagerlöfs novell *Monarkmötet*, låter hon Kejsaren av Portugallien möta Kung Oscar II på Kils station, där hon i allegorisk form låter de två ”makthavarna” uttrycka sin avsky för krig och våld och där till sist Kung Oscar II säger, att inte skulle jag med våld vilja riva ner vad som på fredligt sätt har blivit uppbyggt. Det är ingen tvekan om att det är Selmas ande som talar och att det gäller unionen.

Nils Holgerssons underbara resa är Selma Lagerlöfs främsta bidrag till att, som hon skriver i brevet till Bonnier, medverka till en period av ”kraftansträngning och lyftning” i Sverige. Där satte hon sin tillit till barnen och det faktum, att denna bok skulle bli läst i alla svenska hem. Detta som skulle bli en geografibok, blev något mycket mer. Hon ville att svenskar skulle vara glada över sitt hemland. Boken är också en lektion i vilka prövningar vi måste bestå för att bli riktiga människor.

Selma Lagerlöf gjorde märkligt nog bara några få korta resor till Norge, trots att hon större delen av sitt liv levde så nära gränsen. När hon på äldre dar tog en biltur en bit över gränsen och betraktade den uthuggna räta linjen i skogen som markerade den, fann hon den ”högtidlig, stilla och sovande”. Det är nog så en gränsbo vill ha det, fredlig samlevnad. Hon var väl förtrogen med den norska kulturen och särskilt litteraturen. Hon beundrade Bjørnstjerne Bjørnson och Henrik Ibsen och följde noga deras levnadsöden och litterära utveckling. Bjørnsons första reaktion på *Gösta Berlings saga*, som han uttrycker det i ett privatbrev 1892 till sin förläggare i Köpenhamn, är intressant. Han hade läst boken i dansk översättning.

”Har netop sat tillivs Gösta Berlings saga, som jag till sist blev sinsky av. Er dette Sverige, så ligger det så langt borte fra Danmark og Norge, at det er bra, vi ikke kjender videre til det. (men er stort talent)”.

Bjørnson var starkt engagerad för att unionen skulle upplösas och kände vid denna tidpunkt motvilja mot svenskar. Han erkände själv, att i privatlivet kunde han få omedelbara stämningsutbrott och gav sig hän i ”alle øjeblikkets overdrivelser”. Han kunde dock inte låta bli att redan då erkänna Selma Lagerlöf som en stor talang. På grund av den dova stämning i relationen, som unionsstriden medförde, levde norrmän under lång tid i stor okunskap om svensk litteratur. År 1902 skrev dock Nils Kjær, författare och litteraturkritiker i Oslo och full av beundran för Selma Lagerlöf:

”Af Gösta Berlings saga kan vi fremmede Naboer lære mere om svensk Folkenatur end af alle de realistiske Skoles Bøger tilsammen. Den er et af de Værker, man fristes til at kalde en Nations egenhændige; hvor dybt personlige de er, bevarer de en almen Karakter: der lyder i dem ingen enkelt stemme, men en Sur af Folkets Stemme”

Selma Lagerlöfs verk började inte översättas till norska förrän 1922. Ända fram till 1922 lästes Selma Lagerlöf i Norge i huvudsak på danska och i viss utsträckning på svenska, beroende på att förläggare var Gyldendals förlag med säte i Köpenhamn. År 1921 uppmanade litteraturvetaren och professorn Francis Bull Gyldendals att översätta *Gösta Berlings saga* till norska, vilket också skedde. Han menade att norrmännen hade rätt att få läsa den i norsk språkdräkt. Filmer byggda på Selma Lagerlöfs böcker hade blivit mycket populära i Norge och en ändrad inställning till hennes verk hade inträtt efter första världskriget. Gyldendals norska förlag i Oslo bildades inte förrän 1924-25.

Bjørnsons åsikter i det privata utfallet mot *Gösta Berlings saga* varade inte länge. I ett brev till Selma Lagerlöf 1901 skrev han: ”De er mig den kjæreste af alle nulevene diktere”. Selma fick då mod att skicka *Jerusalem I* till honom och i medföljande brev skrev hon med hänsyftning på skildringar av bondelevet bl.a.:

”Ni är den, som sett på det med mest kärlek och med känsla för dess skönhet. Så att det var med tanke på Era bondenoveller jag kunde sätta mig i den stämning jag behöfvde för att kunna skriva. Och detta vill jag nu med största tacksamhet erkänna”.

I ett annat brev skriver hon: ”Den skönaste musik och den klangfullaste poesi jag känner är den Bjørnsonska prosan.” Selma Lagerlöf hade redan på Högre Lärarinneseminarier i Stockholm kommit i nära kontakt med Henrik Ibsens verk, då hennes lärare i kristendomskunskap under lektionerna läste alla Ibsens dramer. Hon fann stor stimulans i Ibsens texter och sade själv, att hon där fått inspiration, som påverkat skapandet av *Gösta Berlings saga*. Särskilt *Peer Gynt* betydde mycket för henne. Det har också gjorts jämförelser mellan den starka moderskärleken i Ibsens *Brand* och den mäktiga faderskärleken i t.ex. *Kejsaren av Portugallien*.

Selma Lagerlöf hade en norsk brevvän, Kaja Hansen, en tandläkare, som fascinerats av Selma Lagerlöfs diktning. De tycks inte ha träffats personligen, men utbytte tankar och åsikter under många år. Kaja Hansen underrättade Selma Lagerlöf om norska recensioner och litterära händelser. När Sigrid Undset, kommit ut med *Olof Audunsson* 1926, skrev Selma Lagerlöf till Kaja Hansen:

Den ger ”rikt intryck av medeltidens liv, och jag känner mycken beundran för din landsmanninna. Hon är stark och myndig. Det är inget pjåsk, intet småtterier med henne. Det är märkvärdigt, att hon på nytt kommit människor att intressera sig för den stora utdragna historiska romanen. Den var ju död. Men bara ett snille tar hand om den, så står den upp till nytt liv”.

När Sigrid Undset fått Nobelpriset 1928 gratulerade Selma Lagerlöf henne i ett vänligt brev. Sigrid Undset blev så rörd, att hon måste läsa *Gösta Berlings saga* igen. Hon hade tidigt uttryckt sin uppskattning av att Selma Lagerlöf beskrev "livet slik som det er". Sigrid Undset var den tredje kvinnan som fick Nobelpriset i litteratur. Italienskan Grazia Deledda fick det 1926. Selma Lagerlöf och Sigrid Undset hade mycket gemensamt, särskilt bör nämnas bådas avsky för och kamp mot nazismen. Vid Selma Lagerlöfs jordfästning talade Johan Bojer för det norska författarförbundet. Helt inofficiellt framförde den norska författarinnan Barbra Ring, som hon sade; "bara som en människa bland norska människor, en hälsning särskilt från jordens folk". Samtidigt lade hon en handfull norsk jord på kistan, varur en blåsippsplanta sände sina första blånande knoppar.

Professor Francis Bull träffade Selma Lagerlöf på Mårbacka pingstafton 1933. Efter detta möte en face berättar han vem han mött:

"hun som ut fra sitt eget sinns rikdom kunne skape hundrevis av skikkelser hvor det värmlandske, det svenske, det nordiske, det kvinnelige og det almenmenneskelige møtes uten inre motsigelse, fordi hun var en uafhaengig Aand og en Kunstner med det speilende Sinds store Dybde og Klarhet".

Selma Lagerlöfs år som lärare i Landskrona, 1885-95, kom att få stor betydelse för hennes kontakter med Danmark och påverkade hennes litterära karriär. Hon fick nya vänner och en stor bekantskapskrets i Landskrona. Umgänget med kollegor och elever gav henne stort utbyte, inte minst i studiet av aktuella författare och som rådgivare vid Selmas skrivande. På lördagar och andra lediga dagar gjorde hon ofta resor till Köpenhamn, som vid den här tiden var en kulturell metropol med teatrar, museer och konserthus. Hon fick göra bekantskap med H C Andersens land, en av de författare, som betytt så mycket för henne. "I skärningspunkten mellan småstaden och kulturstaden Köpenhamn, blev den nya författarinnan till", säger Vivi Edström, professor och vår främsta Lagerlöf-kännare. Hennes världsbild vidgades och hon utvecklades till en modern människa. Hon gjorde där bekantskap med inflytelserika kvinnor i "Kvinnelige Laeseforening", där ordföranden Sophi Alberti inbjöd henne till uppläsningar. Med Elisabeth Grundtvig, som var hennes översättare och Ida Falbe-Hansen, forskare i nordisk litteratur, grundades en vänskap, som varade hela livet.

Tidigt skrev Ida Falbe-Hansen en recension av *Gösta Berlings saga* i tidskriften "Kvinden og Samfundet", där hon understryker bokens poetiska rikedom, fantasins kraft och, allra märkligast, den originella stilen. Selma Lagerlöf visar självständighet och har förmågan att låta bilder av verkligheten skymta fram genom den gammaldags romantiska sagoslöjan. Selma Lagerlöfs vänner medverkade även till att hon efter brevpåtryckningar fick träffa Georg Brandes, en mycket betydelsefull dåtida kulturpersonlighet i Skandinavien.

Han skrev därefter en viktig recension om *Gösta Berlings saga*. Den var i all huvudsak positiv, men innehöll också förmaningar och viss negativ kritik. Georg Brandes skrev bl.a:

”Hendes Bog udmærker sig ved den sjædneste og den afgørende literære Egenskab, Stilens Oprindelighed. Her er i denne *Saga* to Ting at mærke: Stoffets overraskende Særegenhed og Framstillingsmaadens Originalitet”.

Han förutspådde henne en plats i den svenska litteraturen med en ny och självständig ton. Denna recension blev enligt Selma Lagerlöfs egen utsago en verklig dörröppnare. Sagan började sälja mycket bra både i Danmark och Sverige och startade sitt internationella segertåg. Många av Selma Lagerlöfs verk blev populära hos de danska läsarna. Ida-Falbe Hansen skriver till henne, när *Nils Holgerssons underbara resa* kommit ut; ”att den går som ingen annan bok i det danska broderlandet. Den har gjort mer än alla våra föregående ansträngningar för att lära danskarna läsa svenska”.

Professor Ulla-Britta Lagerroth, framstående Lagerlöf-kännare, har beskrivit Selma Lagerlöfs erfarenheter av teaterlivet i Köpenhamn och hennes försök att etablera sig som dramatiker. Kvindernes Udstilling, en grupp av kvinnoaksagitorer arrangerade på Dagmar teatret i Köpenhamn en föreställning av Selma Lagerlöfs pjäs ”Sankta Annas kloster”. Det blev ingen lyckad föreställning. Selma hade tillåtit stora ingrepp i manus. Selma Lagerlöf blev ingen svensk Ibsen eller Bjørnson. Hennes verk är fyllda av stor dramatik, men uttryckt på hennes eget vis, Mårbackavis.

I Köpenhamn kom hon också i beröring med kulturnordismen, som uppstått ur den s.k. studentskandinavismen, som växte fram under mitten av 1800-talet. Ida Falbe-Hansen var lärare i nordisk filologi och arbetade för att utveckla en praktisk nordism. I ett hyllningstal på Idas 70-årsdag önskade Selma Lagerlöf; ”att er nordiska verksamhet skall bära god frukt och kanske bli den hammare, som smider de starkaste föreningsbanden”. Den danska folkhögskolerörelsen, genomsvad av Grundtvigs idé om en nordism på folklig grund, intresserade i hög grad Selma Lagerlöf. Hon besökte Askovs folkhögskola och upplevde vilken betydelsefull plats denna var för t.ex. nordiska lärarmöten och träffpunkt för stora nordiska personligheter som Bjørnstjerne Bjørnson. På Askov blev hon också medveten om det trauma som fanns i dessa trakter av Danmark beträffande ”det bortrövade Sönderjylland”, som förlorats i kriget 1864. Här upplevde hon samma känslor som hon haft för de finska och norska folkens rätt att själva få bestämma.

Redan i ett brev till den norska brevvännen Kaja Hansen 1914 skriver hon:

”Men det är som om dessa försök att sammanbringa Nordens riken måste göras om och om igen, alla gånger lämnande efter sig hat och bitterhet vid brytningen. En gång kommer väl den tiden, då den passande formen för förenig och samverkan finnes och Nordens folk intar den rangplats i Europa, som tillkommer dem genom sina framstående egenskaper och genom deras kärlek

till rättvisa sedlighet och ordning. Att detta inte kan nås så länge vi är åtskilda, är ju tydligt, därför måste jämt nya försök göras tills vi få dem samlade, både Finland, Island och Sönderjylland skola vara med och bilda en stormakt.”

Det är ingen tillfällighet att hon nämner Island, som då tillhörde Danmark. Hon var väl förtrogen med Islands kultur och de isländska sagorna betydde mycket för henne och påverkade hennes diktning. Här visar Selma Lagerlöf att hon hade en vision om Norden, men hon fick inte uppleva Nordiska rådets bildande, vilket säkert skulle glatt henne. Däremot fick hon erfara bildandet av Föreningen Norden 1919 i Danmark, Norge och Sverige.

År 1928 skrev Selma Lagerlöf ett bidrag till skriften ”Föreningen Norden och det nordiska samarbetet”: ”Den uppgift, som Föreningen Norden vill genomföra, ser jag alltid framför mig under formen av ett bygge”. Hon liknar sedan ”det nordiska enhetsbygget” vid en myrstack, där var och en mödosamt drar sitt strå till stacken. Hon såg nog på Föreningen Norden som de sträv-samma och fredsälskande nordbornas förening.

Selma Lagerlöfs verk intresserar de nordiska folken också i dag. Hon är mycket aktad och flitigt läst i Danmark. Nyöversättningar av hennes böcker pågår ständigt och ges ofta omfattande recensioner i dagspressen. Den skickliga översättaren, Ann-Marie Bjerg, lägger ner stor möda på att fånga Selma Lagerlöfs stil i en dansk språkdräkt.

Henrik Wivel, kulturvetare och redaktör på *Weekendavisen* i Köpenhamn och i *Nordisk Tidskrift* skriver i inledningen på sin bok *Snedronningen*, en doktorsavhandling om Selma Lagerlöf: ”Et af de største og mest betydende forfatterskaber i Norden. Selma Lagerlöf er en magisk digter med et helt ekstraordinært potentiale. Det har været en ubrudt fornøjelse at beskæftige sig med hende”.

En av Danmarks mest populära författare Ib Michael säger själv om sin bok *Påven av Indien*, som utkom 2003, att han har haft Selma Lagerlöfs *Kejsaren av Portugallien* som ledstjärna, när han skrivit boken och fortsätter:

”Vanmaktens språk når ut dit maktens språk inte når. Konstens språk finns i skröpligheten. Vi känner ömhet för den socialt tragiska figuren. Vi kommer inte undan. Man känner djup skuld till en författare som Selma Lagerlöf, som kunde skriva en sådan roman som *Kejsaren av Portugallien*”.

Den norske författaren Tore Renberg skrev i en artikel i *Dagens Nyheter* 2004, under den anslående rubriken: ”Vi har oljan – ni har Selma Lagerlöf.” Tore Renberg berättar hur han efter att ha sett med oblida ögon på Selma Lagerlöfs verk, utan att ha läst dem, undergår en helomvändning. Han har upptäckt vid läsningen av *Kejsaren av Portugallien* och *Herr Arnes penningar*, att Selma Lagerlöf har ett språk med stor auktoritet och en ogenerad retorisk stil, som kan påminna oss om Thomas Mann och Halldór Laxness, men utan Manns reflexionsiver eller Laxness´ skrupelfria ironi och med ett starkare drag av folklighet.

Hans läsning går vidare och konstaterar: ”Nu är jag Selma Lagerlöfs riddare.”

För några år sedan gav Riksteatern genom Teater Galeasen ett antal föreställningar av *Körkarlen* i Finland. Den framfördes med till händelserna utmärkt anpassad musik och sång. Jag hade förmånen att få närvara vid framförandet på en teater i Esbo utanför Helsingfors. När de välförtjänta applåderna upphört, bredde en andaktsfull tystnad ut sig, medan vi försiktigt lämnade salen. Selma Lagerlöfs budskap om självförakt, självuppoffring men också hur den mest förtappade har något gott i sig, hade berört oss alla.

Hon lever i Helsingfors också under 2000-talet. Denna gång förbyttes de jublande hyllningarna från 1912 i uttrycksfull och eftertänksam stillhet.

Källor

Francis Bull. Lagerlöfstudier 1958, utgivna av Selma Lagerlöf-sällskapet.

Vivi Edström. Selma Lagerlöf, Livets vågspel, 2002.

Ulla-Britta Lagerroth. Nordisk Tidskrift, nr 2, 2000.

Jarl Hemmer. Samlingsvolymen *Från Märbacka och Övralid*.

LOTTE SANDBERG

NYE TAKTER:

Snøhettas opera for Bjørvika i Oslo

Arkitektfirmaet Snøhettas nye operabygning i Bjørvika har fått en særdeles varm mottagelse siden innvielsen 12. april 2008, ja egentlig også under den årelange byggeprosessen: Sjelden har et nybygg vært omgitt av så mye positivitet som Oslos nye Opera. Suksessen er definitivt en fordel, men den har også ledet til problemer og utfordringer, knyttet til så vel vedlikehold som videre utvikling av Oslos havnefront.

Lotte Sandberg er kunst- og arkitekturkritiker i Aftenposten.

Som kjent kan nye arkitekturprosjekter risikere å oppleve det stikk motsatte av Bjørvika-operaen; å bli utsatt for konfliktfylt og negativ respons. Så hva var det egentlig som skjedde i Bjørvika: Hva gjorde myndighetene og Snøhetta – som andre kan lære av?

Mottagelsen, enten den er kritisk, eller – som i dette tilfellet – hyllende, har trolig ikke mye med arkitektur å gjøre. Mye tyder i hvert fall på at Snøhettas operabygning hverken er spesielt nyskapende eller tradisjonell. Dens arkitektoniske og materialmessige løsninger befinner seg omtrent midt på treet, men bygningen svarer på akutte bymessige oppgaver: Operaen tilfører Oslo samtidsarkitektur, den er et anslag i utviklingen av en ny, fjordnær og presumptivt spennende bydel, og den kan trolig bli retningsgivende for en påkrevd satsning på kulturbygg i en hovedstad som er fattig på oppgraderte institusjoner.

Norskhet

Oslos nye opera fremstår som et innbydende kulturbygg og oppholdssted – og en ny plattform å se byen fra. Som arkitektur bærer bygningen referanser til isfjell og skibakker; kald, norsk vinternatur som virker velkjent for oss som bor i det høye nord, og eksotisk for alle som kommer på besøk utenfra: Lik et skinnende hvitt landskap inntar operaen sjøkanten.

Å komme seg helt fram til den er enn så lenge ingen enkel sak. De trafikkmessig nokså overveldende forholdene fortøner seg ennå uløste, og de to gangbroene over E18 er på alle måter provisoriske. Men har man først kommet frem, er det både fredfylt og innbydende å bevege seg over den lille broen og langs det hvite marmordekket som skrår like opp fra sjøen. Hovedinngangen vender mot Oslo sentrum, og ankomsten går gjennom roterende sluser i et lite ”glasshus” med form av en skråstilt slisse. Dette trange

Snøhettas nye operabygning er dekket med hvit marmor og plassert i vannkanten i Oslos nye bydel, Bjørvika.

rommet refererer til eldre kirkers våpenhus, og forsterker det som venter oss: en stor og åpen foajé. Brede stålprofiler lar imidlertid glassveggen mellom ”våpenhuset” og foajeen tape noe av sin lette transparenss.

Ukonvensjonell foajé

En operafoajé er areal for ankomst, pauser og sirkulasjon. Her ser og møter man andre; her har man forventninger foran forestillingen eller lar inntrykkene synke i pauser og på vei ut. Snøhettas foajé er et stort og ukonvensjonelt rom som åpner mot fjord, by og mennesker. Men det hersker en viss kamp om oppmerksomheten her, i møtet mellom ulike materialmessige og arkitektoniske elementer: Marmorgulvet strekker seg utenifra og inn, en monumental eikevegg mot hovedscenen hvelver seg ut i rommet, skjeve betongsøyler er spredd utover, mens en stor trapp leder opp til saler og snodde gangbaner. Billedkunstner Olafur Eliassons grønt opplyste vegg av hvite, stiliserte snøkrystaller gir en funksjonell avskjerming mot garderobeområdet – og støtter opp om byggverkets metafor som isbre. Det spørs imidlertid om ikke det blir ”smør på flesk” på metaforplanet. Dessuten gir snøkrystallene, trolig uintenderte og i beste fall uavklarte, assosiasjoner til islamsk ornamentikk.

For øvrig inkluderes billettsalg, butikk og restaurant, og mot sør – bak stålprofiler, tredobbelt glass og et 450 kvadratmeter stort solcellepanel – glittrer Oslofjorden. I dagslys og skumring er nettopp fjordens glitrende, lysende og bevegelige tilstedeværelse en definitiv berikelse. Glassveggens lysinnfall tilfører foajeen et særegent, raffinert liv.

*En monumental
eikevegg hvelver
seg ut i foajeen.
Bak denne skjuler
operaens hjerte
seg, hovedscenen.*

De mørke toalettrommene i foajeens garderobedel uttrykker rå luksus og kulhet, med utstrakt bruk av flisemosaikk, granitt og stål. Her er veggene malt i murpussteknikken *stucco lustro*, som gir en marmoraktig effekt. Etter at operaen har vært i bruk noen måneder er det imidlertid meldt inn flere klager på toalettene, som mange mener svikter når det kommer til funksjonalitet, renhold og vedlikehold.

Inn i mørket

I tillegg til operaens omfattende henvisning til arktisk snø og is, reflekteres det man kan karakterisere som nordisk skog i arkitektenes bruk av eiketre videre inn i operaen. Velvillig lesning lar foajeens vegger forstås som barken på et tre, mens tretrappen leder til et gallerinivå som er totalt dominert av eiketre. Slik beveger publikum seg fra det lyse og hvite til et lunt mørke; fra det åpne til det omsluttende myke.

Fra galleriene når man den tiliggende hovedscenen. Med plass til 1400 mennesker og med særdeles gode akustikkforhold, er dette bygningens hjerte – og smykke. Dette hesteskoformede rommet – med klare forbindelser til blant annet Gottfried Sempers berømte operahus i Dresden (1838-41) – med balkonger i fire etasjer er omgitt av et mørkt eikeinteriør. Det ammoniakkbearbejdede treverket og oransjerøde stoltrekk tilfører salen varme og substans, nærmest i kontrast til en imponerende lysekroner, som med 17000 glassdeler og 4200 lyspærer dekker hele femti kvadratmeter av himlingen. Lillescenen er

plassert nord for den store, og har plass til 600 gjester. Her kan man arrangere mye annet enn operaforestillinger, og slik nå andre publikumsgrupper.

Puslespill

Operaens strukturerende prinsipper bryter, viker og overlapper hverandre, og bidrar til en gradert overgang mellom byggets nord- og sørside, henholdsvis fasade og ryggrad. Midt i denne overgangen har man valgt å plassere scenetårnet og et teknisk tårn. Slik trer to strukturerende prinsipper tydelig frem: Det ene omfatter omgivelser og publikumsankomst, det andre gjelder romfordelingen for praktiske funksjoner bak scenen som omkleddningsrom, kontorer, lagerrom og øvingssaler. Flere av de sistnevnte er organisert rundt en felles lysgård, mens øvingssaler er lagt mot en slående fjordutsikt. Arkitektene har sympatisk lagt stor vekt på arbeidsplassene for deler av Den Norske Operas omtrent 600 ansatte. Den praktiske delen av operaen som vender mot Akerselva, fortoner seg dessverre både avvisende og kjedelig. Man kan også stille spørsmål ved den totale romfordelingen. Operaen er som et stort puslespill der mange rom skal plasseres sammen på best mulig måte, og man kan undre seg over om noen, kanskje viktigere rom, har fått sin plass og form før eksempelvis foajeen. Eksempelvis fortoner både utearealene og hovedsalen seg mer vellykket.

Hovedscenen har gode akustikkforhold, plass til 1400 mennesker, balkonger i fire etasjer og den amerikanske kunstneren Pae Whites heave-metal-sceneteppe. Det hesteskoformede rommet er omgitt av et mørkt eikeinteriør.

Landskapsgulv

Snøhettas operaprojekt uttrykker en slående kombinasjon av bymessig tenkning og dristig landskapsomlegging. Operaen oppleves som et tydelig integrert park- og strandområde, som ”vokser” ut av bakken og opp fra sjøen. Om ikke landskap og bygning blir til ett hele, er elementene i det minste vanskelig å skille fra hverandre. Å bevege seg i uteområdet er uansett en stor-slått (arkitek)turopplevelse: På nesten umerkelig vis blir utegulv til tak – og en ny plattform å se byen og fjorden fra. Den hvite marmorens assosiasjoner til fornemme palasser utfordres av så vel naturmetaforikk som tilgjengelighet, og kontrasteres svakt av tårnenes aluminiumsdekke, påført et abstrakt blinde-skriftlignende mønster av kunstnerduoen Løvaas & Wagle.

Operaen tilbyr skiftende romlige opplevelser, horisontalt og vertikalt, på, i og til området. Det hvite landskapet er befriende funksjonsløst; det er et sted å være. For min egen del ble det uforglemmelig nullstillende å befinne seg på toppen av denne arkitekturen for første gang. Da var himmelen lys grå, og spilte med de arkitektoniske omgivelsene. Det spørres imidlertid om ikke solen blir for blendende på godværsdager. Solbriller og beskyttelses krem blir like påkrevd som i påskefjellet, men solen blender synet slik at mange ikke ser kanter og trinn. Dette har resultert i flere forstuede og brukne kroppsdel, rapporterer Legevakten.

Arkitektene i Snøhetta, byggherre Statsbygg og brukerne i Den norske opera har foreløpig ikke kommet frem til løsninger på dette problemet. Trolig vil rimfrost føre til at man stenger av takområdet, da marmoren blir for glatt å bevege seg på. Operaen sammenlignes gjerne med et isfjell, og det er ikke vanskelig å se for seg at deler av den snøhvite bygningskroppen ligger under skråstilte ”isflak”. En kommende skulptur ute i vannet, laget av den italienske kunstneren Monica Bonvicini skal etter sigende også spille på isfjellmetaforen, det samme gjør som nevnt Olafur Eliassons vegg av ”snøkrystaller”. Vi kan med andre ord tale om en metaforikk under press.

Karakteristisk grep

Tvetydighet rundt hvorvidt taket også er en skråstilt vegg, er et gjentakende motiv hos Snøhetta, like mye som utnyttelsen av landskapsgulv utgjør et kjennetegn ved deres byggestil. Vi kjenner dette fra blant annet biblioteket i Alexandria. Også formen, et svakt reisende signaturbygg, fortøner seg som et varemerke.

Snøhettas arkitektur kan sies å leke gjemsel med oss: Bygningene kommer til syne idet vi beveger oss i landskapet, for deretter å forsvinne igjen, og vi kan bevege oss både oppå og inni dem. Slik blir landskap og bygning til ett hele, elementene er i det minste vanskelig å skille fra hverandre.

Grepet plasserer Snøhetta inn i en etter hvert flerårig internasjonal trend.

Eksempelvis er park og bygninger bearbejdet slik at man kan tale om ett stort landskap i Yokohamas fergeterminal, tegnet av britiske Terminal. Også kaiområdet i Santa Cruz på Tenerife, utført av de sveitsiske arkitektene Herzog & de Meuron, er formet som en ny og fascinerende enhet av arkitektur og natur. I tillegg kan det nevnes at arkitekter som Tadeo Ando og Zaha Hadid gjerne arbeider med utprøvende relasjoner mellom gulv, vegg og tak.

Den modernistiske arkitekturens "far", Le Corbusier, tematiserte gjerne ramper, og er blitt fulgt av en rekke arkitekter. I Snøhettas operabygning i Oslo fungerer rampen og overgangen mellom plass og tak som et utvidet plassrom og et attraktivt sted å oppsøke.

Folkelig aksept

Arkitektkonkurransen om Oslos nye opera ble utlyst i 1999, noen måneder etter at Stortinget vedtok at den skulle ligge i Bjørvika. Da hadde man i lang tid diskutert ulike andre lokaliseringer, deriblant på den ennå ubebygde Vestbanetomten i Oslo. Noen hadde imidlertid tenkt på Bjørvika tidligere. Allerede i 1964 skisserte arkitekt Håkon Mjelva en slags skulpturell opera på tomten.

Da lokaliseringen omsider var fastsatt og Snøhetta kåret til vinnere – i konkurranse med flere fremstående internasjonale arkitektkontorer, har operaen opplevd bred og støttende forventninger. Ikke en gang når fuktskader gjorde den hvite marmoren gul, mistet man troen. En slik goodwill er sjelden, og trolig svært viktig for byggherre så vel som arkitekter. Operaens brede appell kan knyttes til et formspråk karakterisert ved enkle, tydelige grep. I tillegg tilfredsstillende den et savn etter samtidsarkitektur i Oslo, i hvert fall et sug etter noe nytt, gjerne nye opplevelser og attraksjoner ved det som skal bli "Fjordbyen Oslo".

Bare noen skritt unna har høyhusrekken "Barcode" ledet til store protestaksjoner, og trolig har støtten til Snøhettaprojektet sammenheng med bygningens lite provoserende horisontalitet. Snøhetta har i tillegg argumentert klokt ved oppføringen av en opera. Da det ble stilt spørsmål ved om deres bibliotek i Alexandria ble for flott, kostbart og eksklusivt i et land med høy grad av analfabetisme, svarte Snøhetta at nettopp derfor var biblioteket så viktig. Slik er også operaens forsvart: Den dominerende forestillingen om et operahus som noe eksklusivt, er endret til et bygg som skal brukes av oss alle. Slik kan trolig Snøhettas opera ses som et arkitektonisk innspill i det ustabile forholdet mellom elite- og folkekultur.

Ola og Kari Nordmann, som etter avisenes debattnivå å dømme er skeptiske til ny arkitektur, har trykket operaen til sitt bryst. For byens politiske myndigheter er den ennå skinnende hvite bygningen ved Oslos havnefront som en motor for realiseringen av Fjordbyen Oslo. De gamle havneområdene

Rampen svinger seg oppover og lar publikum bevege seg fra det lyse og hvite til et lunt mørke; fra det åpne til det omsluttende myke – med utsikt over byen eller fjorden.

skal transformeres til å møte opplevelsessamfunn, turisme og kulturnæring. Bjørvika er ”prøvekluten”, og operaen en ”lakmustest”: Bydelens nye operabygning regnes som motor for utviklingen av en sentrumsnær bydel i tråd med tidens krav. Snart følger Tjuvholmen, Sørenga, Filipstad og andre deler av Oslos gamle havnefront.

Store forventninger

Oslos nye operahus føyer seg inn i rekken av satsninger med operaene i Helsingfors, Göteborg og København som de nærmeste. Jørn Utzons operahus i Sydney står imidlertid frem blant moderne operabygninger. Det universelle ikonet ble innviet i 1973 etter langvarige konflikter mellom den danske arkitekten og Sydneys myndigheter, og i 2007 oppført på UNESCOs verdensarvliste.

Sydneys og Oslos operaer kan knapt sammenlignes. Det er derimot verdt å fremheve Bjørvika-operaen som et signalbygg med egenverdi, men også et forhandlende element i et område med mange faktorer. Operaen er første steg mot Oslos satsing på å bli en ”fjordby”, og skal i tillegg være generator for den nye bydelen Bjørvika. Så lå også ønsket om urban transformasjon bak politikerens valg av plassering. Snøhetta utarbeidet sitt operaforslag før det eksisterte planer for omgivelsene. I dag kan man til og med se konkrete resultater av disse. Nå erfarer Oslo en lokal, og noen vil si forsinket, ”Bilbao-effekt”: Bare i løpet av de første åpningsmånedene har flere hundre tusen mennesker spasert oppå

operabygningens skinnende hvite marmortak. Selv har jeg passert operaen ved ulike tider på døgnet, i solskinn og i plaskende regnvær, og det er alltid mennesker der! Ennå er det lite som tyder på at interessen avtar, men trolig vil høststormer legge en naturlig demper på takvandringen, samtidig som frost definitivt vil representere en utfordring for dets glatte, bratte underlag.

Nå vil myndighetene flytte en rekke kulturinstitusjoner til nybygg i Bjørvika – eller andre steder langs Oslos havnefront: Det er allerede utlyst arkitektkonkurranser til Munch-museet, Stenersen-museet og Deichmanske hovedbibliotek i operaens umiddelbare nærhet; Renzo Piano tegner et ny museumsbygg for Astrup Fearnley Museet på Tjuvholmen (en fjordnær bydel som nå er under utvikling), og kulturministeren har bebudet at det nye Nasjonalmuseet skal bygges på Vestbanetomten nær Oslo Rådhus i stedet for på Tullinløkka lenger bak i byen. Hit skal etter planen Nasjonalgalleriet, Kunstindustrimuseet og Museet for samtidskunst flytte.

Den oppsiktsvekkende tilstrømmingen til operaen, fra turgåere på det hvite taket til forestillings- og restaurantbesøkende, setter spørsmål om vedlikehold på dagsorden. Mindre enn et halvår etter åpningen er slitasjen påfallende, særlig er toalettområdet utsatt, mens søppelmengden er i ferd med å utgjøre et kronisk problem. Dette er suksessens lite fortryllende bakside, som gir hodepine til så vel Den norske opera, som arkitektene og Statsbygg.

Så kan man innvende at Bjørvikas skjebne i for sterk grad er knyttet til operaens potensielle suksess; at politikerne lener seg for mye på dette elementet. Mye tyder på at man forventer seg for mye av både operaen i Bjørvika og andre kommende kulturinstitusjoner, samtidig som ingen hittil vil bære de ekstra utgiftene som følger bruken. Det er imidlertid ikke vanskelig å se at Oslo har fått en opera som uttrykker nivået innen norsk arkitektur og entreprenørskap – i dag. Så er det myndighetenes oppgave så raskt som mulig å sørge for at E18 ikke opprettholder et uoverstigelig skille mellom byen, operaen og fjorden, og at man ikke misbruker kulturinstitusjoner i byutviklingens tjeneste.

TORBJÖRN SÖDER

VÄRMLANDSFINSKA GENOM 300 ÅR

I nordvästra Värmlands finnskogar talades värmlandsfinska i över 300 år, från mitten av 1600-talet och in på andra halvan av 1900-talet. Under etableringsfasen, som starkt präglades av det bygdubrytande svedjebruket, och den efterföljande skogsjordbrukarfasen, fortsatte värmlandsfinnarna att leva i sammanhang som hade motsvarighet i det ursprungliga Savolax. I och med att industrialismen gjorde sitt intåg blev också villkoren för värmlandsfinskan förändrade. Torbjörn Söder är fil.dr i finsk-ugriska språk och verksam vid Uppsala universitet.

Förmodligen är förekomsten av finnar i Sverige betydligt äldre än vad skriftliga källor kan påvisa. Från och med 1300-talet kan man finna belägg för finnar bosatta i Sverige¹. Uppgifter i kyrkoböcker och tänkeböcker visar att det fanns en betydande finsk befolkning i området kring Mälardalen och i Uppland vid denna tid. Ett relativt stort finskt inslag fanns också i Södermanland, östra Västmanland och södra Dalarna. Det finns också uppgifter om enstaka finnar i Närke, Västergötland, Östergötland och Småland². Det är framförallt ifrån städerna som det finns uppgifter om finsk befolkning. Stockholm och Arboga var de städer som hade störst finskt inslag vid denna tid. Många av de finnar som flyttade till Sverige var så kallade vinterliggare, personer som kom över till Sverige på hösten och som under vintern arbetade med t ex tröskning, vedhuggning och andra vintergöromål, för att efter vintern återvända till Finland. Några av dessa blev kvar i Sverige och bidrog till att befästa det finska inslaget. Finnarna i Sverige fanns representerade i yrkesgrupper som drängar, hantverkare, fiskare, åkare och härbärgerare. I städerna uppnådde flera finnar burskap. Finnar rekryterades också till de svenska bergsbruken. Under medeltiden var det framförallt finnar från sydvästra Finland som flyttade till Sverige. Birgitta Österlunds studie³ över finnars förekomst på Södermalm i Stockholm under 1600-talet visar tydligt att det västfinska inslaget kraftigt dominerar.

Under 1500-talets sista årtionden fick den finska inflyttningen en delvis ny karaktär. Vid sidan om den västfinska inflyttningen började även en östfinsk inflyttning att ta fart. Den västfinska inflyttningen var framförallt riktad mot städer, bruksorter och jordbruksområden. Den östfinska inflyttningen däremot, riktade sig mot dittills obebyggda skogsområden i Mellanskandinavien. Majoriteten av de inflyttande skogsfinnarna hade sitt ursprung i Savolax och deras intåg till Mellanskandinavien skogsområden var egentligen bara en del i den savolaxiska expansionen som hade börjat cirka 100 år tidigare.

En viktig faktor för den savolaxiska expansionen var erämarkssystemet. Erämarkssystemet (av fi. *erämaa* 'ödemark') innebar att varje gård hade tillgång till ett område i ödemarken. Området som ofta låg många mil från gården användes framförallt för jakt och fiske. Svedjebruket, som savolaxarna tidigare under medeltiden hade lärt sig av slaver, var också av essentiell betydelse. Tack vare svedjebruket fick erämarkerna ett nytt användningsområde. De kunde uppodlas och ge mark för nya bosättningar. Svedjebrukets bygdbrutande egenskap kom att få en stor betydelse för koloniseringen av det glest befolkade centrala Finland och sedermera också för kolonisationen av Mellanskandinaviens skogsbygder.

Den savolaxiska expansionen norrut uppmärksammades på ett positivt sätt av kronan. Det bygdbrutande svedjebruket gav upphov till nya gårdar och nya gårdar gav nya skatteintäkter. 1542 förklarar Gustav Vasa alla erämarker som tillhörande kronan och uppmanar befolkningen att bosätta sig där.

Den första kolonisationen av norra Savolax skedde i trakterna kring Kallavesi, Iisalmi och Syvärinjärvi⁴. Efterhand börjar den savolaxiska expansionen också ta andra riktningar. Många savolaxare etablerade sig i området väster om Savolax. Framförallt var det befolkningen i Stor-Savolax som rörde sig västerut. Fram till 1570 koloniserades områden i anslutning till farlederna kring Rautalampi och söder därom vid sjön Päijänne i dåvarande Tavastland. Genom en utbrytning från Sysmä bildades 1561 storsocknen Rautalampi. När den var som störst omfattade socknen ett område som sträckte sig 20 mil i nord-sydlig riktning och 15 mil i öst-västlig riktning. Det savolaxiska inslaget blev snart dominerande i området. Mot slutet av 1500-talet var andelen savolaxare i området uppemot 80 procent. Rautalampi blev utgångspunkt för nya kolonisationer. Norra Satakunta, södra Österbottens erämarker och norra Österbottens inland koloniserades från Rautalampi. Rautalampi är också av stor betydelse för kolonisationen av Mellanskandinaviens⁵ skogsbygder, eftersom många av nybyggarna hade sitt ursprung i just denna socken.

Skandinaviens skogsfinnar

Den skogsfinnska kolonisationen i Skandinavien omfattar ett område som sträcker sig från södra Lappland i norr till Kolmården och Tiveden i söder. En stor del av nybyggarna slog sig ned i Hertig Karls hertigdöme. Hertigdömet omfattade Värmland, i stort sett hela Södermanland och Närke samt delar av Västmanland och Västergötland. Den stora inflyttningen av skogsfinnar i just det området har gett upphov till en diskussion om Hertig Karls roll i den savolaxiska inflyttningen. En ståndpunkt, som bland annat förfäktas av Tarkiainen⁶ är att Hertig Karl var en aktiv pådrivare av den savolaxiska kolonisationen. Richard Broberg å andra sidan menar att den savolaxiska inflyttningen berodde på hertigens allmänt positiva hållning gentemot nyetableringar på obe-

bodda områden och att denna hållning i själva verket var en fortsättning på den koloniseringspolitik som hans far, Gustav Vasa, hade startat. Broberg lyfter i stället fram en rad inre drivkrafter som orsaker till utflyttningen från Finland. De ständigt pågående krigerna med ryssarna med åtföljande inkvartering av krigsfolk och pålagor i form av krigsgärder var en belastning för befolkningen. Broberg vill tona ner klubbekrigets betydelse som orsak till utflyttningen. Det var ett bondeuppror som startade i Österbotten 1596 och som spreds söderut, bland annat till Savolax, och som slutligen slogs ner av Claes Flemmings ryttare vid Santavuori i Ilmola socken den 24 februari 1597. I stället ser Broberg klubbekriget och utflyttningen till Sverige som olika symptom av de missförhållanden som rådde i Finland. Det går i varje fall att konstatera att de savolaxiska nybyggarna gynnades av Hertig Karls koloniseringsfrämjande politik, som bland annat innebar skattebefrielser för nyetableringar. Hertig Karl såg också med blida ögon på svedjebuket som gjorde att ny bygd kunde brytas i områden där ditintills inga fasta bosättningar funnits.

De första områdena som koloniserades låg i hertigdömet östliga delar. Till Karlskogatrakten började skogsfinnarna komma omkring 1580. En relativt stor koncentration av skogsfinnar fanns vid sjön Möckeln, söder om Karlskoga. Ungefär samtidigt etablerar sig skogsfinnar i Närke, Västergötland och Södermanland. Till de västra delarna av Värmland kom de savolaxiska nybyggarna i början av 1600-talet. Inflyttningen skedde på två fronter, dels från Bergslagen i höjd med Sunnebygden och dels från södra Värmland via tidiga bosättningar i Gillbergs och Jösse härad. Skogsområdena väster om Glafsforden fick sina första finska bosättningar något år in på 1600-talet. De finska bosättningarna i det södra området var mer sporadiska än i det norra området och några egentliga finnbyar fanns inte där⁷. I början av 1620-talet började nybyggarna röra sig mot skogarna kring Fryksdalen. Denna rörelse skedde från två håll. Dels företog skogsfinnarna i Södra Finnskogen en förflyttning norrut mot de vidsträckta skogarna i Fryksdalen, dels började flyttningsrörelsen med ursprung i Bergslagen också nå dessa områden. Under 1640-talet hade expansionen kommit till trakterna av Östmark och på 1650-talet nådde expansionen Värmlands norra delar.

Nordvästra Värmlands finnskogar

I nordvästra Värmland talades den skogsfinska varieteten av de koloniserande skogsfinnarna och deras ättlingar i över 300 år och det var också där som skogsfinskan bevarades längst. De människor som bosatte sig i dessa trakter flyttade in från andra delar av Sverige, men hade två eller tre generationer bakåt sitt ursprung i Finland, framförallt i storsocken Rautalampi. Den skogsfinska varieteten dog ut som talspråk någon gång under andra hälften av 1900-talet, men lever alltså i områdets många skogsfinska ortnamn, som t

ex *Mattila, Paskalamb, Talko* och *Viinikka*⁸. De skogsfinska ortnamnen vittnar om skogsfinnarnas intensiva närvaro i området.

Kolonisationsfasen präglades av en intensiv bygd brytande verksamhet där målet för de flesta var att skaffa sig en egen gård. I denna fas spelade svedjebruket en framträdande roll. Svedjebruket var dels ett sätt att skaffa föda, dels ett sätt att snabbt skaffa sig ett överskottskapital. Under gynnsamma förhållande gav svedjebruket en avkastning på ända upp till 80 gånger kornt. Överskottet kunde investeras i en egen gård. Svedjerågen kunde emellertid bara odlas en eller två säsonger på en och samma svedja. Därefter var man tvungen att så på en ny svedja. Det tog flera år från det att man tog upp en svedja till dess den gav skörd och man var därför tvungen att samtidigt hålla flera svedjor som befann sig i olika faser. Detta förhållande gjorde svedjebruket utpräglat bygd brytande till sin karaktär.

I nordvästra Värmland pågick kolonisationsfasen under andra hälften av 1600-talet. I huvudsak hade den skogsfinska expansionen under 1660-talet nått sin maximala utbredning. Den fortsatta bebyggelseökningen fick senare formen av en inre kolonisation, där ett expansionsskede i form av en kolonisationsfront alltmer ersattes av en mer eller mindre gränsbunden domänstruktur.⁹ Kolonisationsfasen präglas av en stor inströmning av skogsfinnar och en rörlighet bland kolonistörerna.

Under 1700-talet blev skogsfinnarna mer statiska i sitt levnadssätt. De förvandlades från kolonistörer till skogsbönder. Markerna kring finngårdarna började användas som åkermark och korn och havre odlades. Svedjebruket fick en mindre framträdande roll och blev i stället ett av flera näringsfång. Svedjebrukets återgång beror också på yttre faktorer. Kronan började uppmärksamma att svedjebruket i vissa områden gav upphov till en intressekonflikt med det för Sverige så viktiga bergsbruket. Intressekonflikten var som störst i det bergsbruksintensiva Bergslagen. Restriktioner infördes för svedjebruket, vilket bland annat innebar att en gräns sattes för hur stor en svedja fick lov att vara. Restriktionerna mot svedjebruket var strängast i just Bergslagen, vilket gjorde att många svedjebrukande lämnade området för att söka sig till nordvästra Värmland där åtgärderna mot svedjebruket var mindre kännbara.

Skogsböndernas tillvaro var mångskiftande och deras arbetsuppgifter styrdes av årstiderna. Åkerbruk med odling av korn, havre och rovor kombinerades med svedjebruk. Boskapsskötsel var en viktig näring. Kor, grisar och getter var viktiga djur för skogsbonden. De värmlandsfinska skogsbönderna hade i allmänhet mer boskap än svenskarna. Skogsarbete var också ett inslag i skogsbondens kalender och jakten och fisket var viktiga komplement.

För att bli en framgångsrik skogsbonde var en god kännedom om det omgivande områdets beskaffenhet nödvändig. Vilken sluttning lämpade sig för att ta upp en svedja? Var fanns de bästa lövtäkterna? På vilka myrar och vid vilka

vattendrag var det lönande att slå hö? Var nappade det? Var fanns det bästa betet? Hur skyddas boskapen mot rovdjur? Var fanns den bästa nävertäkten?

Finnskogens skogsbönder levde i ett avancerat samspel med det omgivande landskapet. Det krävdes kunskap för att klara sig i den dynamiska tillvaron som var skogsbondens. ”Att känna till skog och mark innebar att veta var de behövliga resurserna fanns och kunna bedöma tillgång och kvalitet på de efterfrågade resurserna. Av detta följde att åtskilligt av hävdvunnen och av tradition förmedlad kunskap var knuten till vistelsen i landskapet. Att framgångsrikt utföra projektet svedjande innebar ett komplext ’läsande’ av landskapet för att kunna välja lämplig marktyp, lämpligt lokalklimatiskt läge, lämplig fallstorlek, naturliga avgränsningar, o.s.v.”¹⁰

Skogsfinnarnas vardag i Rautalampi torde i mångt och mycket ha liknat deras savolaxiska förfäders vardag. De projekt som genomfördes i finnskogen hade på ett liknande sätt genomförts i Savolax. För den värmlandsfinska varieteten hade det säkerligen en konserverande betydelse. De projekt som genomfördes var ur språklig synvinkel redan skogsfinska domäner. Någon ny vokabulär behövde inte tas i bruk eftersom den skogsfinska varieteten redan omfattade de begrepp som var nödvändiga för dessa projekt. Det faktum att de traditionella näringarna fortsatt bedrevs innebar också att folktron, som i stor utsträckning var förknippad med de traditionella näringarna, också bevarades. Man kunde förhålla sig till det omgivande landskapet på samma sätt som förfäderna hade förhållit sig. Den flera hundra år långa isolationen från ursprungsområdet bidrog emellertid till att den skogsfinska kulturen utvecklade en särart, dels genom novationer men framförallt genom att den bevarade många arkaiska drag.

Industrialismen når finnskogen

Från 1750 till 1850 skedde en kraftig folkökning i Fryksdalsområdet vilket innebar en förtätning av finnmarken. Antalet torp ovanför högsta kustlinjen, dvs. de moränområden där skogsfinnarna hade etablerat sig, ökade kraftigt. Torpetableringen ledde till att uppblandningen mellan skogsfinnar och svenskar blev större. Hushållen tenderade att bli mindre. Husförhörslängder visar att storfamiljerna i stor utsträckning hade försvunnit och att kärnfamiljen dominerade. Vuxna barn lämnade i allmänhet gården för att sätta eget bo. Utvecklingen innebar att de sammanhang där skogsfinskan användes blev mer inskränkta och skogsfinskan tenderade att bli en varietet som bara talades i hemmet.

Under inledningen av 1800-talet började en genomgripande förändring att göra sig gällande i de värmländska finnskogsområdena. Timmerhanteringen som tidigare bara hade varit ett av många projekt växte fram som det centrala projektet i finnskogen och fick sitt kvantitativa genombrott under 1830-talet.

Många av de finnar som slog sig ned i Mellanskandinaviens skogbygder hade sitt ursprung i den forna storsocknen Rautalampi. Socknen låg i ett område som idag omfattas av stora delar av landskapet Mellersta Finland och den västligaste delen av Norra Savolax. Dagens Rautalampi ligger i den östliga delen av den forna storsocknen.

Flottleder och transportförbindelser anlades och förbättrades. Industrialismens genombrott fick genomgripande konsekvenser för människorna i finnskogen. Konflikten mellan svedjebruket och skogsbruket drevs nu till sin spets. Människorna i finnskogarna genomgick en metamorfos från att ha varit självhushållande skogsbönder till att bli arbetskraft i skogsbolagens tjänst. Fram till 1860-talet ökade inflyttningen till nordvästra Värmland. Därefter försvårades situationen i området. Hungersnöd ledde till att många tvingades att bli tiggare. Arbetsvandringar till Norrland blev en lösning på ekonomiska pro-

blem. Det var framförallt männen som gjorde dessa arbetsvandringar, vilket fick som konsekvens att jordbruket och sysslorna på gården i stor utsträckning blev en kvinnoangelägenhet. Under perioden framträdde en social skiktning i finnskogen. De större finngårdarna har i flera fall ett påtagligt välstånd, medan fattigdomen hos åtskilliga torpare, backstusittare och inhysesfolk tydligt framträder. Denna situation återfinns på motsvarande sätt i svenskbygden.¹¹

På finngårdarna bevarades den skogsfinska kulturen bäst. Det var där som skogsfinnarna fortsatte att odla sin kultur och därmed bevarade de sin etnicitet. Man delade på finngårdarna ett gemensamt förhållningssätt till omvärlden och där fanns ett gemensamt nätverk. Det senare understryks av giftermålsstatistiken som visar att skogsfinnarna i stor utsträckning gifte sig inom gruppen och att det framförallt var torpare som gifte sig med svenskar. Fenomenet att personer från skogsfinska hemman i så stor utsträckning gifte sig inom gruppen gav upphov till begreppet finnadel.

1900-talets skogsfinnar

Den värmlandsfinska varieteteten talades ända in på andra hälften av 1900-talet. De sista talarna av värmlandsfinska tillhörde en generation som var födda under slutet av 1800-talet och åren kring sekelskiftet. De hade värmlandsfinska som modersmål vilket flera av dem behärskade bättre än svenska. I texten¹² nedan berättar Henrik Olsson (f. 1865) från Abbortjärnsberg i Östmark om hur man förr tog upp en svedja. Texten bygger på en inspelning gjord av Matti Mörtberg 1935, alltså nästan 300 år efter det att området beträddes av de första skogsfinnarna.¹³ Tillvägagångssättet skiljer sig troligen inte mycket från hur man under 1600-talet gick tillväga för att uppta en svedja. Texten pekar emellertid på att något har förändrats i förhållningssättet till svedjandet. Folktron har försvunnit. Det finns inte längre någon *Saanalan Sip* som inringar sin hässja eller några andra *Rullikuvit* ('trollgubbar') som genom inringning håller svedjeelden i schack. Finnskogen hade tidigare haft många kloka gummor och gubbar som genom sina besvärjelser kunde tämja naturen. Finnskogen var tidigare besjälad och beboddes av skogsfolk, vindfolk och eldfolk.

De höggo sveder i början av sommaren, och de kvistade av de översta grenarna, så att de brunno bättre. Andra sommarn brände de sedan. Och den sved, som besåts, rensades från bränder, som samlades ihop. Man antände sveden från vindsidan. När den sedan inte brann från vindsidan, antände man från flera håll. Och man sade, att det fanns trollgubbar, som gingo omkring sveden, för att elden inte skulle sprida sig för långt. Det var en gubbe från Multtjärn, som kallades Saanalan Sip, han gick omkring och inringade en höhässja, motade bort elden från sin hässja, den brann inte men andras hässjor brunno alla upp. Men sådana gubbar finns inte längre.

I och med industrialismens intåg förändras skogsfinnarnas omvärld. Nya projekt ersätter de gamla. Ett sådant projekt är den industriella timmerhanteringen. Johan Henriksson (f. 1860) berättar i en uppteckning från Västra Multtjärn i Östmark:¹⁴

Lönen fick bli så stor som man orkade hugga. När man orkade hugga mycket, så fick man en stor dagspenning. Men då man inte orkade, så fick man nöja sig med mindre ("neiäti vähemmällä"). Men då skogen var stor, så orkade man inte hugga så mycket, men i småskog förtjänade man en stor dagspenning; så att man förtjänade mer än två kronor och ännu mer, mer och-.

På våren var man sedan i flottningen, så att de fingo fram timret, under isföre. Och flottningen varade så länge som de körde timmer; och körningslönen var (större) eller mindre eller per huggning. Den var efter huggningen, på samma sätt (med den) som huggningen.

Skogsarbete hade hela tiden varit ett återkommande inslag i skogsbondens liv. Skogen gav byggnadsmaterial och bränsle. Av uppteckningen framgår att den självförsörjande skogsbondens tid är över. Skogsbolagen har tagit över ägandet i finnskogen och Johan Henriksson har blivit inhyrd arbetskraft med ackordslön. Tiderna har förändrats och nya institutioner som skogsbolag och sågverk har gjort sitt intåg på arenan. Skogsböndernas tidigare dynamiska tillvaro med en försörjning fördelad på många projekt blir förenklad och mer statisk och med det förändras förhållnings sättet till det omgivande landskapet. Det är symptomatiskt att ordet för flottning på värmlandsfinska, *fløyting*, är ett sent lån, jfr norska *fløyting*. För den industrialiserade hanteringen av finnskogens resurser fanns ingen traditionell värmlandsfinsk vokabulär.

Under början av 1900-talet minskade antalet småbruk i den nordvärm-ländska finnmarken. De skogsklädda moränmarkerna beboddes av allt färre människor. De som blev kvar utgörs av ett minskande antal småbrukare och människor som försörjde sig som skogsarbetare eller som lönearbetare i någon tätort. Nordvästra Värmland blev sedermera ett fäste för agrarsocialistiska tankegångar. I Röjdåfors startades 1918 Sveriges första skogsarbetarförening. I Nyskoga hade skogskommunismen ett av sina starkaste fästen och där var kommunisterna 1924 det största partiet med 40 % av rösterna.

Relationen till det värmlandsfinska förändrades successivt. Kulturarvet fanns kvar i människornas medvetanden men blev musealt och konserverande till sin karaktär. I tidskriften *Finnbygdens* andra nummer framhölls att man vill "väcka och bevara finnfolkets pietet för det gamla, att höja dess hembygdssträvanden och bevara den gamla finska kulturen till kommande tider och släkten". Gabriel Bladh¹⁵ menar att de "betydelselandskap som framställdes var här [i Finnbygden] förknippade med en längtan till det som varit och är borta. Det var i vildmarken som finnbygdens människor kunde ses som fria

från moderniseringens framfart. Det var via sådana skogsbygdens poeter som Dan Andersson eller norrmannen Johan Falkberget som landskapet tolkades, och de finska runodikterna tillhörde vid denna tid delvis en annan värld.”¹⁶

De människor som under 1900-talet fortfarande behärskade värmlandsfinska utgjorde en minskande och marginaliserad skara som inte fick tillskott från yngre generationer. Som språk betraktat tycks värmlandsfinskan inte heller ha fått stöd från dem som ”vill bevara den finska kulturen”. Grupperingen kring *Finnbygden* propagerade visserligen för språkstudier, men inte i finska, utan i esperanto.¹⁷ I uppteckningen nedan framgår emellertid vad Karl Persson, son till den omtalade Kaisa Vilhuinen, ansåg främjande för språkutvecklingen, nämligen finsk radio och finska böcker:¹⁸

Jag heter Karl Persson, och jag är trettiofem år gammal och född här i Ö. Mulltjärn. Jag kan tala den vardagsfinska, som blir talad här. Jag har inte heller fått någon annan kunskap (i finska) än den jag lärt mig av min mor, så att det är svårt att läsa finska, och skriva kan jag inte. Men jag tror, att jag skulle lära mig finska, om jag finge läsa finska böcker, och en ordbok borde man ha, men här finns det inte böcker att köpa. Det skulle vara roligt att ha en radio, så att man finge höra någonting från Finland. Men radio är så dyr att köpa, och man skulle behöva en bra sådan, om den skall tjäna till någonting. Ja, så är det. Och så far väl, du lilla svarta rulle, och hälsningar till Up[p]sala.

Litteratur

- Bladh, Gabriel 1995: *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler*. Göteborg.
- Broberg, Richard 1988: *Finsk invandring till mellersta Sverige*. Uppsala.
- Henriksson, Bror N. 1924: Finnbygden. Tidning för Värmlands finnbygder. I: *Finnbygden* 2/1924. Nyskoga, s. 6-7.
- L:son Antee, Ante 1924: Från förbistringen i Babel till esperanto. I: *Finnbygden* 2/1924. Nyskoga, s 9.
- Mägiste, Julius 1955: *De värmlandsfinska ortnamnens vittnesbörd*. Karlstad.
- Saloheimo, Veijo 1986: Savolaxarnas expansion och rörlighet på 1500- och 1600-talen. I: *Värmlandsfinnar: om finnskogens historia och kultur*. Red. Sulo Huovinen. Stockholm, s. 7-22.
- Tarkiainen, Kari 1990: *Finnarnas historia i Sverige 1, Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Stockholm.
- Österlund, Birgitta 1966: Finländsk befolkning på Södermalm under 1600-talets senare hälft. I: *Studier och handlingar rörande Stockholms historia*. Red. Nils Staf. Stockholm, s. 324-339.

Uppteckningar

ULMA = Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala

Noter

- 1 Beteckningarna Finland och Sverige syftar i artikeln på de geografiska områden som idag omfattas av länderna Finland och Sverige.
- 2 Broberg 1988: 9.
- 3 1966: 329ff.
- 4 Saloheimo 1986: 9.
- 5 Majoriteten skogsfinnar slog sig ned i Sverige. Dessutom slog sig ett flertal skogsfinnar ner i Norge, framförallt i det område som ansluter till nordvästra Värmlands finnskogar.
- 6 1990:142ff.
- 7 Broberg 1988: 84.
- 8 Mägiste 1955.
- 9 Bladh 1995: 90.
- 10 Bladh 1995: 223f.
- 11 Bladh 1995: 219.
- 12 ULMA 9624: 69.
- 13 Översättningen är gjord av Matti Mörtberg.
- 14 ULMA 1924: 56f.
- 15 Henriksson 1924: 6.
- 16 1995: 330.
- 17 L: son Antee 1924:9.
- 18 ULMA 9624: 236.

JESSICA KATHLE

NORDGEN – EN NY INSTITUSJON MED ET TIDLØST MANDAT

”Sikre biologisk mangfold for nåtid og framtid”. En forpliktende, aktiv og ambisiøs visjon som visjoner skal være. Den under Nordisk Ministerråd nystartede institusjonen NordGen arbeider for en langsiktig og helhetlig forvaltning av genetiske ressurser innen landbruk, husdyr, hagebruk og skog.

NordGen er et service- og kompetansesenter på høyt internasjonalt nivå innen genetiske ressurser. Her forteller Jessica Kathle, direktør for NordGen, om virksomheten.

Jessica Kathle

Den 1. januar 2008 ble Nordisk Genressurssenter (NordGen) etablert som en institusjon under Nordisk Ministerråd (NMR) og en milepæl nådd i det nordiske samarbeidet. Tre tidligere organisasjoner eller nettverk ble nå samlet i én institusjon. Dermed ble Nordisk Genbank (NGB), Nordisk Genbank for husdyr (NGH) og Nordisk skogbruks frø- og planteråd (NSFP) alle nedlagt, og NordGen oppsto med et bredt mandat som omfattet bevaring og bruk av genetiske ressurser innen både skog, husdyr og landbruk. Arbeidet kunne starte med å bygge en felles plattform, dra ut synergier og bli en sterkere stemme i det framtidige engasjementet innen genetiske ressurser for mat og landbruk. En ny direktør ble ansatt, nytt styre utnevnt, ny strategisk plan skrevet og ny kontrakt med Nordisk Ministerråd inngått.

NordGens skog- og husdyravdelinger er lokalisert til Norge (Ås), mens hovedkontoret og planteavdelingen er i Sverige (Alnarp). Der har også den nordiske genbanken for frø sitt aktive frølager, mens baselageret som inneholder grunnprøven av alt frømateriale er på Årslev forskningssenter i Danmark. Genbankens sikkerhetslager er på Svalbard og beskrives litt senere. Totalt er det 35 personer (30 årsverk) ved NordGen. Direkte bevilgninger fra NMR er på ca. 17 mill SEK per år, mens den totale omsetningen er i overkant av 30 mill. SEK. Det betyr at NordGen har mange eksternt finansierte prosjekter. Flere av disse er bidrag til kompetanseoppbygging og støtte til genbankvirksomhet i utviklingsland og tidligere østblokkland.

Hvorfor genetisk variasjon?

Planter er grunnlaget for alt menneskeliv på jorden. Vi er avhengige av egnede planter til matproduksjon og som fôr til husdyr. Mat fra husdyr utgjør i dag ca. 40 % av kalori-inntaket i verden, men er økende som en følge av raskt økende

velstandsutvikling i tidligere u-land som India og Kina. Planter sammen med trær har også på andre måter avgjørende betydning for livsgrunnlaget og livskvaliteten.

Vi vil kontinuerlig stå overfor utfordringer med hensyn til nye krav til planters, træs eller husdyrs egenskaper. Det kan være endrede kvalitetskrav til produktene, tilpasninger til endrede klimaforhold, til endrede og mer miljømessig skånsomme produksjonsmetoder, hjelp til forbedret matproduksjon i den tredje verden, nye medisiner, nye energikilder eller, for oss i dag, helt ukjente behov. Det er derfor nødvendig med et bredt spektrum av genetiske ressurser for å ha tilstrekkelig stor genetisk variasjon for å foredle fram forskjellige egenskaper. Det betyr både et stort mangfold av *arter* og mange varianter (sorter) *innen* arter. Sortsvariasjon er en konsekvens av seleksjon – naturlig eller styrt – gjennom mange generasjoner. Hvis først genetiske ressurser tapes, kan de ikke gjenskapes. Viktigheten av et stort spekter av variasjon omfatter ikke alene de domestiserte – de dyrkede – arter, men også disse arters ville slektninger fordi de også kan bidra til kulturplantenes variasjon.

Genressursarbeidet og miljøspørsmål henger nøye sammen. Et framtidig NordGen vil derfor i større grad ha en integrerende miljøkompetanse for å utvikle en helhetlig strategi for å sikre genetisk diversitet. NordGen har i sitt mandat både bevaring av nyttevekster og deres ville slektninger, og har nylig fått sitt mandat utvidet til å omfatte miljøspørsmål. På den måten vil NordGen kunne bli en vesentlig faglig premissleverandør både til landbruks- og miljøsektoren i spørsmål om genetiske ressurser.

Mesteparten av de arter (planter, trær eller husdyr) som anvendes til mat og landbruk er foredlet (selektert) gjennom mange generasjoner med opprinnelse i ville arter. Foredling er en vedvarende prosess, en løpende tilpasning til de gitte miljøforhold. Foredlingsarbeidet er avgjørende for både vår konkurransekraft innen land- og hagebruk i Norden, men også for vår generelle adgang til tilpasset sortsmateriale. For eksempel foredles stadig våre vanlige matplanter og likeledes utføres det en kontinuerlig seleksjon blant våre husdyr.

Den grunnleggende oppgaven til NordGen er å bidra til å sikre en bred genetisk diversitet av ressursene relatert til mat og landbruk. Dette gjøres ved konservering av genetiske ressurser, ved bærekraftig bruk av genetiske ressurser, gjennom opplysningsarbeid og ved hensiktsmessige internasjonale avtaler. Dette arbeidet er omfattende og kostbart. Derfor har Norden gått inn for fellesløsninger.

Konservering av genetiske ressurser innen mat og landbruk

Bevaring av genetiske ressurser kan overordnet foregå på to forskjellige måter – ved bevaring i det opprinnelige miljø, *in-situ*, eller ved bevaring utenfor det opprinnelige miljø, *ex-situ*.

*Svensk potet av gammel land-
sort, Rättviks röd, som antas
å komme fra Jonas Alströmers
import på 1720-tallet.*

Fotograf: Simon Jeppson

Konservering av plantegenetisk materiale i form av frø gjøres effektivt ved fryselagring (*ex-situ*). Litt avhenging av art og utgangskvalitet, vil frøene beholde spireevnen i mange år, visse arter opp til 40-50 år. Bevaringsarbeidet omfatter beslutninger om hva slags plantemateriale som oppbevares, gjennomføre dokumentasjon og identifisering av materiale, regenerere (fornye) og oppformere når det trengs, og ikke minst sørge for oppdatert informasjon om materiale i egen database (SESTO). Plantemateriale i genbanken skal først og fremst være av nordisk opprinnelse eller relevans og til nytte for land-, skog- og hagebruk i de nordiske landene. Alt etterspurt materiale oppformeres og distribueres kostnadsfritt til alle interesserte; forskere, hobbydyrkere som profesjonelle.

Mange nytteplanter har andre vegetative måter å formere seg på enn ved frøsetting. Disse kan oppbevares i mark-genbanker, såkalte klonarkiv. Dette er et nasjonalt ansvar og gjøres derfor av hvert enkelt av de nordiske landene, mens NordGen tar hånd om all informasjon om klonarkivet gjennom vår database, SESTO. Klonarkivet består av levende planter, samlet f.eks i botaniske hager, ved museer eller på forskningsinstitusjoner. Det er kostbart å holde hagene og klonarkiverne ved like, og da de i tillegg kan være utsatte for skader eller sykdommer, søker man å sikre disse samlinger ved å utvikle andre metoder. En metode er cryo-konservering, hvor man fryser ned frø og skudd i flytende nitrogen ved -196 °C, en annen metode er å dyrke *in-vitro* (levende) ”mini-planter” sterilt under laboratorieforhold. NordGen bidrar aktivt til dette.

Forvaltningen av skogtrærnes genetiske ressurser er for en stor del dynamisk. Det vil si at det hovedsakelig skjer *in-situ*, i skogen. Spesielle bestander, gjerne i vernede områder blir utpekt som bevaringsbestand. Da kan man si at skogen er sin egen genbank. I tillegg blir utvalgte individer (tre) med kjente egenskaper formert vegetativt og bevart *ex-situ* i klonarkiv, ofte som en del av foredlingsvirksomheten.

Bevaring av husdyras genetiske variasjon skjer i en kombinasjon av *ex-situ* og *in-situ*. *Ex-situ*-bevaring sker ved at sæd og embryo (tidlig fosterstadium) cryo-konserves. Dette utføres i samarbeid med avlsorganisasjonene og

*Rasen heter Sidet Trønder
og Nordlandsfe(STN).*

Fotograf: Liv Lønne Dille.

materiale vil ofte gjennom egne avtaler være allment tilgjengelig. *In-situ*-konservering skjer ved bevaring av gamle husdyrraser. Det er viktig både for å ta vare på mulige unike gener og unike genkombinasjoner som vi ikke finner i kommersielle, moderne raser eller hybrider. De aller fleste husdyrene av gamle raser finnes spredt på gårder rundt om i Norden og er i privat eie, bare noen små populasjoner eies av offentlige museer eller forskningsinstitusjoner.

Gamle landraser av kulturplanter og gamle husdyrraser kan inneholde gener, som i dag ikke er kommersielt anvendt, men som kan bli viktige i fremtiden. Landrasene har i tillegg en kulturhistorisk verdi og bør også av den grunn bevares. Kulturhistorie sammen med mulig nytteverdi er et viktig aspekt og står sentralt for en rekke museer og folkelige organisasjoners engasjement i genressursarbeidet.

Bærekraftig bruk av genetiske ressurser

Genbevaring er altså både i form av nedfrossent frø i genbanker, nedfrost sæd/embryo i flytende nitrogen, som klonarkiv, og som levende landrasepopulasjoner. Men en vel så sikker måte å bevare genetisk diversitet på, kan være gjennom bærekraftig bruk. Da vil det være et økonomisk grunnlag for bevaringsarbeidet og sårbarheten for økonomiske nedgangstider og politiske omprioriteringer vil være mindre.

I hovedsak prøver de kommersielle foredlingsprogrammene for planter og det generelle avlsarbeide med husdyr å sikre en bærekraftig bruk av de genetiske ressursene. God forvaltning av husdyrgenetiske ressurser vil si at det tas hensyn til mange egenskaper samtidig ved seleksjon, og at det gjennomføres et krysningsopplegg som gir minst mulig innavl. På den måten begrenses tapet av gener og avlsorganisasjonene vil ha et langsiktig økonomisk perspektiv på sin virksomhet. For planteforedlere med krav om raske tilpasninger, vil kontinuerlig tilgang på nytt utviklet plantemateriale gjennom et langsiktig pre-breeding-

*Retstammet og vakker furuskog i Punkaharju, Finland.
Fotograf: Tor Myking*

program (sortsutvikling) være et godt tiltak. Imidlertid, sterk internasjonal konkurranse og krav om kortsiktig profitt fører til mindre ideelle opplegg i det praktiske, kommersielle avlsarbeidet for både planter og husdyr i dag. Bl.a. foregår foredlings- og avlsarbeid i stadig større og færre internasjonale konsern som tilbyr sitt genmateriale globalt gjennom effektive distribueringsorgan. På den måten øker faren for at samme sort såkorn og samme sæddonor dominerer markedet. Dette til tross for at vekstforholdene er svært forskjellige verden rundt, både med hensyn til klima og tilgjengelige innsatsfaktorer.

NordGens oppgave blir å påvirke avlsorganisasjonene i Norden til å ta tilstrekkelig hensyn til genetisk variasjon og tilstrebe et bærekraftig avlsarbeid og å støtte bevaringen av gamle husdyrraser. Videre kan NordGen bidra til en bæredyktig planteforedling ved å ta vare på, kartlegge og samle all informasjon om et vidt spekter av unikt plantemateriale som kan komme til nytte for planteforedlere senere.

I NordGens regi finnes det flere artsspesifikke arbeidsgrupper med eksperter fra alle de nordiske landene. Disse er viktige medspillere for at NordGen skal oppfylle sitt mandat. De skal være operative og på bakgrunn av sin ekspertise og kontakt med egne lands behov kunne gi råd til NordGen.

Internasjonalt arbeid og Svalbard Global Seed Vault (SGSV)

Konvensjonen for biologisk diversitet (CBD) som alle de nordiske landene har forpliktet seg å følge, har som en direkte konsekvens opprettelse av såkalte nasjonale programmer for genetiske ressurser. Hvert program har en nasjonal koordinator som, sammen med de andre nordiske lands koordinatører, utgjør samarbeidsgrupper under NordGen.

Forventningene til NordGen er store. NordGen skal koordinere alle de nordiske landene innen sitt mandatområde og sørge for at samarbeidet utløser en merverdi. Det vil si at alle land oppnår mer enn de kunne ha gjort hver for seg for de samme midlene. NordGens nettverk i form av arbeidsgrupper og samordningsgrupper gir denne merverdien i form av kompetanseutveksling, koordinerende tiltak og en god, kostnadseffektiv rollefordeling mellom det nasjonale og det nordiske.

Ved at de nordiske landene koordinerer arbeidet vil regionen samlet være en pådriver i det internasjonale arbeidet med genetiske ressurser innen landbruk og mat. Å tale med én stemme gir langt mer gjennomslag i internasjonale fora. Forhandlinger rundt internasjonale avtaler med utgangspunkt i CBD og senere i "Den internasjonale traktaten for plantegenetiske ressurser for mat og landbruk" (ITPGRFA) som trådte i kraft i 2004, behandler kompliserte juridiske og tekniske spørsmål samtidig som det er nødvendig med mange politiske avklaringer. NordGen skal være en kunnskapsbase for politikere og andre beslutningstakere til å fremme gode løsningsforslag i tråd med de nordiske verdiene.

Det globale lageret på Svalbard som ble innviet i februar 2008.

Fotograf: Simon Jeppson

Den internasjonale traktaten (ITPGRFA) regulerer utveksling av frø mellom land og var en viktig utløsende faktor for at arbeidet med et globalt sikkerhetslager for frø på Svalbard kunne starte nesten 20 år etter at ideen først ble lansert. ITPGRFA har bestemmelser om opphavsrett, tilgjengelighet og eventuelt profittdeling av frø som utveksles mellom land eller deponeres i andre lands genbanker.

Det var organisasjonen "Bioversity International" og FAO som for omlag 20 år siden lot seg inspirere av NordGens sikkerhetslager i en nedlagt gruve på Svalbard. De tok initiativ til et møte med norske myndigheter om et globalt sikkerhetslager. Da den internasjonale traktaten endelig trådte i kraft i 2004 blåste Norge liv i disse planene og ble møtt med unison støtte. Særlig var støtten fra det internasjonale nettverket "The Consultative Group for International Agricultural Research" (CGIAR) viktig. CGIAR forvalter flere av de største internasjonale genbankene og så klart et presserende behov for et sikkert og kostnadseffektivt globalt lager tilgjengelig for alle verdens genbanker. Fra FAO ble det også gitt en bred internasjonal støtte til Norge om å gjennomføre et slikt prosjekt.

Den 26. februar 2008 var den offisielle åpningen av Svalbard Global Seed Vault (SGSV). Tre like store haller, 120 meter inn i massivt fjell og 300 m over havet kunne ta imot frø fra hele verden. Det er kun den midterste hallen som er tatt i bruk og frosset ned til -18 °C. Selve lokaliseringen av SGSV oppfattes som den mest sikre i verden. Dette kommer av permafrosten inne i fjellet

(-3,5 °C), lang avstand til nærmeste genbank, god infrastruktur, høyden over havet og at det ligger i en politisk stabil region. I tillegg har Norge og Norden oppnådd stor tillitt i sitt internasjonale arbeid med genetiske ressurser.

Det er Norge ved Landbruks- og matdepartementet (LMD) som eier SGSV, men driften reguleres av en 3-parts avtale mellom LMD, Global Crop Diversity Trust (Trust'et) og NordGen. Trust'et finansierer forsendelsen fra U-land, LMD drifter og eier bygget, mens NordGen har det daglige driftsansvaret for selve lagringen, mottak og kontraktsskriving med donorer. Selve lagringen er gratis for alle land. Lagerkapasiteten av frø er formidabel (4,5 mill. frøprøver) og er dobbelt så stor som den variasjon av frø man antar er lagret i alle genbanker tilsammen. Frølagret skal være et siste back-up i tilfelle katastrofer eller akutt ressursmangel. Det er i slike tilfeller at frøene i SGSV vil returneres for å erstatte dem som har gått tapt.

Informasjon

SGSV har en god media-appell. Budskapet om et sikkerhetslager for all verdens matfrø i tilfelle naturkatastrofer, klimaendringer eller krig blir forstått og anerkjent. Således er det en viktig portal for å fortelle om betydningen av genetiske ressurser, men omfanget og kompleksiteten i dette arbeidet er langt større enn SGSV kan gi inntrykk av. NordGen satser derfor på å informere om helheten i arbeidet for å sikre genetisk diversitet. Vi ønsker ikke bare å henvende oss til våre tradisjonelle målgrupper som beslutningstakere og egne fagmiljøer, men også til allmennheten. Vi skal igjennom vår fagekspertise og våre nettverk være profilerte og profesjonelle i vår kunnskapsformidling, men i en lett forståelig form. Vi er sikre på at allmennhetens interesse vil vekkes og at påtrykket på våre politikere vil øke når kunnskapen om genetiske ressurser og hvordan vi best kan ta vare på dem spres.

NT - INTERVJUN

PORTRÄTT AV KAIJA SAARIAHO

En stringent drömvärld

Kaija Saariaho, som erhöll Nordiska rådets musikpris år 2000 för verket *Lonh*, har sedan uruppförandet av hennes första opera *L'Amour de loin* samma år i Salzburg, blivit en av västvärldens mest betydande samtida tonsättare.

Lena von Bonsdorff, musikredaktör på Hufvudstadsbladet i Helsingfors, tecknar ett porträtt av denna personliga tonsättare vars musik fokuserar livets grundläggande frågor, kärleken och döden som vi ingenting vet om, men kan ana i gränstillstånden, i drömmarna, i skiftningarna från ett tillstånd till ett annat.

Kaija Saariaho

Det är kammarmusikfestival i Santa Fe. Jag sitter i St. Francis Auditorium på the New Mexico Museum of Art och väntar på uruppförandet av det verk som festivalen beställt av Kaija Saariaho. *Serenatas* har hon kallat stycket, som är komponerat för cello, piano och slagverk och består av fem satser med titlarna *Agitato*, *Delicato*, *Dolce*, *Languido*, *Misterioso*.

”Utgångspunkten för de här styckena är emotionell. Titeln avspeglar min hållning till materialet: Musiken är stundtals ljuv (sweet), stundtals plågad (tormented). Jag ser gärna att musikerna som spelar verket intar samma hängivna attityd som de skulle ha om de spelade en serenad för den de älskar.”

Verkkommentaren i programboken är kort och koncis. Vad annat? Kaija Saariahos uttrycksskala är oerhört komplex och detaljerad, men yvig och mångordig är hon inte. Ändå hajar jag till en aning. Uppmaningen till musikerna att spela lika hängivet som om de stod inför föremålet för sin brinnande kärlekslåga, överraskar mig i sin direkthet. Samtidigt känner jag ett brett leende sprida sig invärtes.

Naturligtvis. Hur många konserter har inte känts likgiltiga på grund av ett utförande präglat av inte nödvändigtvis rutin, men teknikcentrering. I grunden ett uttryck som fastnat på egots eldgaffel.

En engagerad serenad är alltså uppdraget. Och ytterligare en uppmaning till subjektivt ställningstagande har tonsättaren bakat in för musikerna. De fem satserna kan spelas i vilken ordning som helst. Musikerna får själva avgöra vilken som passar dem bäst. Ensemblen Real Quiet har valt ordningsföljden *Dolce*, *Languido*, *Agitato*, *Delicato*, *Misterioso*. Ljuvt. Trånande. Upprört. Milt. Gåtfullt/Mystiskt. Klara känslöväckande budskap om vilken musikalisk atmosfär tonsättaren bakat in i satserna.

Musikernas utförande är berörande känsligt. Cello, piano och slagverk, tre

till grundkaraktären så olika instrument, har fått ett material och spelsätt som gör dem förbluffande samstämda.

– Cellisten Felix Fan har spelat min musik mycket, han är välbekant med min klangvärld, kommenterar Kaija Saariaho efteråt.

Typiskt för Kaija Saariaho är gardet av musiker som efter att ha trängt in i hennes tonspråk, stannar kvar i det, beställer nya verk och njuter av den speciella atmosfär hon skapar. Cellisten Anssi Karttunen hör till de långvariga Saariahoförkämparna. När samma ”Serenatas” uppfördes i New York strax efteråt är det Karttunen som är solisten. Det är också han som uruppfört cellokonserterna ”Notes on Light”, och han är den ena av solisterna i *Mirage*, de båda verken som ”Serenatas” bygger på, den andra solisten i *Mirage* är Karita Mattila.

Också mezzosopranen Monica Groop och sopranen Pia Freund hör till veterangardet kring Kaija Saariaho. De är bägge i Santa Fe när kammarmusikverket ”Serenatas” uruppförs. Operafestivalen som pågår samtidigt har nämligen Saariahos andra opera ”Adriana Mater” på repertoaren. De spelar operans systrar i Santa Fe liksom vintern innan i Helsingfors.

Hur upplever Monica Groop Kaija Saariahos musik frågade jag under arbetsprocessen.

– Hennes musik kommer från själen. Hon försöker inte komponera tillkämpade glättigheter, dra ner applådåskor, vara effektiv på ett konstlat sätt, svarade Monica Groop eftertänksamt.

I Santa Fe har verket hunnit mogna till sig. Det har också blivit intimare. Små justeringar i partituret har gjorts och regin fokuserats alltmer mot det inre planet, på relationerna mellan de fyra rollerna. Adriana som under kriget våldtas av grannpojken Tsargo, blir gravid, föder hans barn och uppfostrar det i ständig ångest över vems egenskaper som kommer att bli dominerande. Blir hennes son en mördare som fadern? Blir sonen en Kain eller Abel?

Men samtidigt har regissören Peter Sellars för Santa Fe-publiken konkretiserat berättelsen en aning. Gjort den mera fysisk.

Det fungerar utmärkt. Publiken är tydligt gripen av den allt annat än insmickrande tematiken. Krigets brutalitet och moderskapets livsbevarande kamp. Peter Sellars våldför sig aldrig på Kaija Saariahos musik. Han lägger sin egen personlighet i det han gör, men utgångspunkten är Saariahos musik, som han älskar.

– Peter kan operan utantill, vet alla färger, alla instrument, hela partituret. Det är mycket ovanligt. Och han pratar om känslor, vill att alla effekter ska vara motiverade, att alla också i orkestern och i kören, ja till och med övningspianisten ska lägga hela laddningen i allt de gör, kommenterade pianisten Hans-Otto Ehrström arbetet inför Helsingforspremiären av ”Adriana Mater”.

Men också de bästa samarbetspartners kan ibland vara oense. När Peter Sellars ville lägga in en dansare i Kaija Saariahos oratorium ”La Passione de

Simone” meddelade hon öppet att det blev alltför konkret för henne. Inte så att hon hade velat lägga sig i hur han förverkligar iscensättningen. De facto var han ju än en gång den som inspirerat henne till kompositionen.

– Peter fick nog använda mycket av sin tjuskraft för att övertala mig att komponera verket till hans festival New Crowned Hope i Wien under Mozarts jubileumsår 2006, kommenterade Saariaho.

Men hon hade uttryckligen skrivit ett konsertstycke, ett oratorium, med Bachs ”Matteuspassion” som förebild.

– Jag har alltid älskat ”Matteuspassionen” och lyssnar på den flera gånger om året. Jag valde därför att kalla verket en passion. Jag ville uttryckligen komponera ett konsertstycke.

Problemet med visualiseringar är att det sceniska så lätt dominerar, så lätt äter musiken. Och i oratoriet ”La passione de Simone” ville Kaija Saariaho framför allt föra fram Simone Weils tankar och liv. Fokusera på filosofen och författaren Simone Weils inre styrka och obändiga strävan mot sanningen.

Weils bok *Tyngden och nåden* har följt Kaija Saariaho som en meditationskälla genom hela hennes yrkesverksamma liv.

– Jag upplever boken väldigt djupt. Jag har läst den i över 30 år. Kompositionsarbetet med oratoriet har betytt otroligt mycket för mig.

”La Passione de Simone”, liksom flera andra Saariahoverk, uppfördes på festivalen Mostly Mozart i New York i somras – Kaija Saariaho var festivalens tematsättare år 2008. Tillsammans med operorna ”L’Amour de loin” och ”Adriana Mater” bildar passionen ett slags trilogi. Frukterna av den amerikanska regissören Peter Sellars, den libanesisk-franska författaren Amin Maaloufs och den finska i Paris bosatta tonsättaren Kaija Saariahos otroligt samspelade och intima samarbete.

Alla behandlar upplevelserna kring livets grundläggande frågor, kärleken och döden, som vi ingenting vet om, bara kan ana i gränstillstånden, i drömmarna, i skiftningen från ett tillstånd till ett annat.

Drömmar följer inte lineära lagar. Det gör inte heller Kaija Saariahos musik. Den har beskrivits som i grunden en transformation. Från mörkt till ljust, från strävt till mjukt, från buller till klang. Som en glidning från instrument till röst, från sång till tal, från ljud till tyst. Ett visst tematiskt, rytmiskt, harmoniskt eller textuellt material, som omformas genom minutiöst genomtänkt utveckling, varierad upprepning, horisontell och vertikal sammansmältning.

Hon började som modernist, studerade för Paavo Heininen vid Sibelius-Akademien i Helsingfors och fortsatte i Freiburg för Brian Ferneyhough och Klaus Huber. Men det var i Paris hennes tonspråk fann sin personlighet, nära knuten till den franska spektralmusiken med lärofäder såsom Gérard Grisey och Tristan Murail.

Kaija Saariahos musik har alltid beskrivits som starkt visuell. Hon studerade

också en tid vid Konstindustriella högskolan i Helsingfors innan hon definitivt valde komponerandet som livsbana. Färgskalan i Saariahos musik är oändligt rik. Men framför allt är hennes musik starkt ställningstagande.

– Jag är inte religiös, men jag ser det som min uppgift som konstnär och tonsättare att lyfta fram människans behov av andlighet. Andligheten är rysligt utsatt i dag i den vanvetliga marknadsyran, säger hon. Visst kan man i Saariahos konstnärshållning läsa in mycket av Simone Weils inre styrka och obändiga strävan, såsom hon formulerat sig i ”Tyngden och nåden”: ”Att veta hur man lyssnar till tystnaden. Att ha uppmärksamheten riktad mot frånvaron av ljud. Att inte försöka tolka dem, men betrakta dem, titta på dem tills ljuset bryter fram.”

”La Passione de Simone” är tillägnad Kaija Saariahos barn, Aleksis och Alisa.

– För mig är oratoriet mitt andliga testamente till mina barn. Kanske kan de senare eller redan nu ta emot det, uppleva något av vad det innebär att vara människa, av människans förhållande till världen, vad det krävs för att uppnå det goda.”

Betydelsen av förebilder! När Kaija Saariaho blev professionell tonsättare var det ont om kvinnliga förebilder. Dem fann hon snarare inom litteraturen. Författare som Edith Södergran, Virginia Woolf, Sylvia Plath och Simone Weil betydde mycket för hennes konstnärliga utveckling och Saariahos första tonsättning är ”Bruden” till text av Edith Södergran, komponerad för sopran, två flöjter och slagverk 1977. I dag räknas Kaija Saariaho till toppgardet bland världens tonsättare. Nu är hon själv den förebild hon saknade som ung.

I *Mirage* för sopran, cello och orkester har hon använt sig av den mexikanska medicin- och schamankvinnan Maria Sabinas texter. Sabina nådde redan på 1960-talet kultstatus när hennes rituella bruk av hallucinogena svampar blev känt. Texten i *Mirage* är närmast extatisk. ”I am a woman who flies. I am the sacred eagle woman, the shooting star woman beneath the water, I am the sacred clown”.

Stegat från Simone Weil och Amin Maalouf till Maria Sabina kan verka långt. Eller kanske är det bara ännu en transformation. Magi och extas som en väg till ”L’Amour de loin/Kärleken långt borta.”

Uppförandet av *Mirage* i New York i april 2008 fick *The Guardians* John O’Mahony att entusiastiskt utgjuta sig om ”tre orubbliga kvinnliga kreativa röster”: Karita Mattila, Kaija Saariaho, Maria Sabina.

Det är frestande att fastna i kvinnoperspektivet. Att lyfta fram den kvinnliga visdomens särart. Men Kaija Saariaho avfärdar allt tal om kvinnliga kvaliteter i sin musik med säker distans

– Jag är naturligtvis en kvinna. Men jag är också mycket annat. Jag kommer från Finland. Jag är vänsterhänt.

Lena von Bonsdorff

FÖR EGEN RÄKNING

NORDISK IDENTITET

Skådespelerskan Gudrun Waadeland debuterade vid filmen vid 17 års ålder. Hon var anställd vid norska tv-teatern i början av 1960-talet, vid norska riksteatern 1963, på Edderkoppen 1964-65 och på Det Norske teatret 1965-70. Gudrun Waadeland var chef för Riksteatret 1975-87 samt ordförande i det nordiska teaterledarrådet 1981-88. Hon verkade under en 20-årsperiod som ledare för Stiftelsen Akershus Festning for Kunst og Kultur.

Artikeln är hennes tacktal i samband med mottagandet av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj för år 2008.

Gudrun Waadeland

Det nordiske samarbeidet er under stadig utvikling på mange plan. Det gjelder det industrielle, forsvarsområdet, arbeidsmarkedssamarbeid, transport av varer og mennesker, vitenskap og utdanning. --- Her arbeider mange med omfattende kompetanse.

Vi som arbeider på kulturens område, må gjøre vårt for å styrke identitetsfølelsen hos alle generasjoner. Fra barneskolen bør de unge gjøres kontinuerlig fortrolig med det nordiske fellesskap før og nå. Fremmedfrykten får ikke grobunn når vi kjenner – og føler – vår tilhørighet, hvem vi er, og hvor vi er. Dette er viktig når vi ønsker mennesker med en helt annen tilhørighet enn den nordiske velkommen til Norge, når vi vil hjelpe dem til å finne sin plass, sine oppgaver i de nordiske samfunn. Vi må sammen søke å styrke den nordiske identitet, den nordiske samhörighet, opplevelsen av alles tilhørighet i det nordiske fellesskapet. Så kan det enestående utsynet mot utenverdenen utnyttes til mangslungne engasjementer for Jorden. I bevisstheten om egen identitet og tilhørighet kan nordboerne strekke seg utover verden og følge sin interesse og nysjerrighet. For de vet hvor de hører hjemme – i Norden!

Jeg har vært heldig. Jeg hadde foreldre med en nordisk bevissthet. Foreldre som fra mine tidlige barneår leste høyt for meg fra den nordiske diktning og gjerne satte utdragene inn i en nordisk historisk sammenheng. Interessen for våre historiske forutsetninger i Norge ble tidlig vekket hos meg. Og interessen gjaldt snart hele Norden. Fordi Norges historie er uløselig knyttet sammen med de andre nordiske lands historie.

Mange barn har lyst til å spille teater. For meg ble det alvor da jeg som 9-åring og eneste barnedeltaker vant Norsk rikskringkastings talentkonkurranse i 1946. Jeg leste diktet ” Den lille flyktningen ” av Bjarne Engelstad. Det handlet om å være barn på flukt under krigen i Norge 1940-45.

Interessen for Norden og vårt historiske fellesskap var alltid med i mitt engasjement for teater og samfunn. Og nettopp scenekunsten skulle gi meg mulighet til å styrke min interesse for det nordiske fellesskap. Som skuespiller, sceneinstruktør og kunstnerisk konsulent – etter hvert ved Fjernsynsteatret, Det norske teatret og Riksteatret – var jeg så heldig å komme på gjestespill og teaterseminarer i de andre nordiske land. Snart etter at jeg i 1975 ble utnevnt til Riksteatersjef, fikk jeg plass i styret for Nordisk teaterlederråd der alle kunstneriske og administrative ledere for institusjonsteatrene er medlemmer.

Fra 1981-1988 ble jeg valgt til ordförande for Nordisk teaterlederråd, lykkelige år da jeg kunne bli stadig bedre kjent med de nordiske kultursamfunnene, slik som de utfoldet seg i samtiden. De kunnskaper jeg hadde skaffet meg tidligere gjennom studier av den nordiske samfunns- og kulturhistorie, var nyttige og nødvendige forutsetninger for raskt å kunne avdekke sammenhenger i det samtidige nordiske kulturliv.

Mot slutten av min tid som Riksteatersjef fikk jeg en meget viktig kallelse da Forsvarsdepartementet ønsket å utvide den kulturelle virksomheten på Akershus Festning med det som måtte være Akershus verdig, slik det het seg. En foreløpig idégruppe ble nedsatt. Forsvarsminister Johan Jørgen Holst ba meg om å være formann for en arbeidsgruppe som skulle utvikle et handlingsprogram for den nye, utvidete kulturelle virksomheten på Akershus og stå for igangsettingen fra juni 1989. Johan Jørgen Holst var meget opptatt av norsk kultur og historie – og i høy grad av den nordiske historie. Han ivret for levedegjoring av det historiske nordiske kulturfellesskap på Akershus Festning, som jo hadde vært det norske knutepunktet i nordisk historie. En målsetting som jeg var lykkelig over å få være med å virkeliggjøre!

Herlig var det at så mange av de vennene jeg hadde fått i Norden gjennom teater, omgående uttrykte sin interesse og ofte begeistring for det som var i ferd med å skje og bygges opp på Akershus Festning. De var rede til å bistå. Nordens legendariske danske sceneinstruktør Sam Besekow samlet fra 1990 fremragende nordiske scenekunstnere omkring seg i Nordens litterære teater på Akershus. Sentrale dramaer fra Sverige, Danmark, Finland, Island og Norge ble hver sommer fremført på Akershus Festning frem til og med 2007, da jeg ble pensjonert fra Akershus samme høst.

Det er også fra 1994 til 2007 skapt åtte historiske spill, der nordiske skjellsettende begivenheter og epoker er levedegjort. Alle spillene er fremført i Akershus Slott. Svein Erik Brodal har vært dramatiker, profesjonelle skuespillere, musikere og kostymedesignere har medvirket sammen med Akershus Slotts dansere og Corps de Garde knyttet til Akershus Festning. Stiftelsen Akershus Festning for Kunst og Kultur har utgitt de sju første historiske spillene.

Allerede fra begynnelsen av skoleåret i 1989 startet det nære samarbeid-

det mellom Stiftelsen og skolesjefen i Oslo, som det den gang het, i dag Skoleetaten i Oslo. Gjennom hele skoleåret er skoleelever i Oslo blitt invitert til heldags historiske temaprogram, der museene på Akershus Festning har medvirket i programmene. Her var mulighetene for å gi barn og unge opplevelser av viktige historiske hendelser i Norge og Norden og forutsetningene for dem. Med støtte fra Forsvarsdepartementet, Foreningen Norden og Voksenåsen er det holdt vellykkede seminarer for lærere over temaene. Med hjelp av ny teknologi er historiske forutsetninger for samfunnsutviklingen i de tre land med felles grenser, Sverige, Finland og Norge, avdekket. Etter initiativ fra Nordens institut i Finland, Voksenåsen i Norge og Stiftelsen Akershus festning for Kunst og Kultur ble det i 2005 utgitt en DVD-ROM med tittelen ”Sverige og Norge – solospill og samspill siden Napoleon I. Men hvor gikk Finland?” Denne DVD-ROM henvender seg til unge i en undervisningssituasjon og til alle som er alminnelig interessert i nordisk historie.

Jo, jeg har vært heldig som har fått arbeide med det jeg har brent for, som det heter. Men skal noe bli mer enn en sterk interesse, er de gode samarbeidspartnere uunnværlige. Og det har Voksenåsen, Nordens institut i Finland og Foreningen Norden vært. De har gått inn i direkte impulsgivende samarbeid som har ført til konkrete resultater. De er institusjoner og organisasjoner som har gjort en innsats som er av uvurderlig betydning for fremdriften i det nordiske samarbeidet. Sveriges ambassade, Finlands ambassade, Islands ambassade og Danmarks ambassade har gitt støtte, hjelp og oppmuntring av avgjørende betydning for utvikling og gjennomføring av den nordiske kulturpresentasjonen som jeg har stått for på Akershus Festning.

Og så er det dette: ikke å bli glemt eller oversett. Letterstedtska föreningen følger godt med i det som rører seg i Norden. Letterstedtska föreningen har gitt meg i mitt arbeid mye oppmuntring fordi de der synes hele tiden å ha iaktatt hvilken målsetting vi har søkt å virkeliggjøre på Akershus. Noen kroner må til for å få forflyttet kunstnere og kulturbærere fra Norden før øvrig til Akershus Festning. Letterstedtska föreningen har vært enestående trofaste når de gjennom så mange år har gitt reisebidrag til kunstnere som var sterkt ønsket til Akershus Festning. Det har jeg alltid vært meget takknemlig for.

Og så skulle jeg bli spesielt beæret og gledet av Letterstedtska föreningen! Jeg føler meg både ydmyk og overveldet – og samtidig meget rørt og takknemlig over i dag å få lov til å motta ”Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj”. Jeg føler det som en bekreftelse på at jeg virkelig er nordboer – hjertelig takk!

Jeg må få takke stortingspresident Thorbjørn Jagland for denne enestående vakre mottagelsen og det utsøkte lunsjmåltidet. Jeg takker for den sterke og merkelige opplevelse i Det norske storting med utsikt til Karl Johans gate og Kongeboligen reist av den konge som skulle legge fundamentet for utviklin-

gen mot det moderne svenske og norske samfunnet med konsekvenser for hele Norden.

Som Sveriges forsvarsattasjé Ingemar Gustafsson uttalte forleden, vil jeg si: "Jeg løfter hver morgen mine øyne mot stjernene og takker for at jeg er nordboer."

Hjertelig takk!

Gudrun Waadeland

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

SKA FLERA NORDISKA STATER VÄLJA EURON TILL FÖLJD AV DEN FINANSIELLA KRISEN?

Ett nordiskt land, Island, har hittills farit mest illa av alla världens stater till följd av den finansiella höstkris som startade i USA 2008. Islands banksektor, med en omsättning som var tio gånger större än hemlandets bruttonationalprodukt, var så överstor att när möjligheterna till interbanklån upphörde så fanns ingen möjlighet för Islands regering att trygga bankernas verksamhetsförutsättningar på egen hand.

Den ekonomiska kollapsen, med obefintliga möjligheter till valutaväxlingar och hela Island utan en fungerande bank- och finanssektor, blev dock tidsmässigt begränsad. Men stora ekonomiska svårigheter blir en ofrånkomlig följd för Island under avsevärd tid. Detta trots att Danmark, Finland, Norge och Sverige utlovat lån till Island på 2,5 miljarder US dollar och Internationella Valutafonden bidragit med ett lån på 2,1 miljarder US dollar.

Sannolikt är detta den mest globala ekonomiska krisen någonsin och kanske djupare än trettiotalskrisen efter börskraschen i New York den svarta torsdagen 24 oktober 1929. Många förutser ett förfärligt ekonomiskt år 2009 i större delen av världen och åtskilliga tror att denna kris kan bli mera varaktig än ”normala lågkonjunkturen”.

De nordiska stödlånen till Island är ingalunda de enda exemplen på internationellt samarbete för att hantera den ekonomiska krisen. Europeiska unionen har tagit ledningen i de globala ansträngningarna och i EU är det Finland som, tack vare sin tillhörighet till staterna som delar euron som valuta, haft störst möjlighet till insyn och inflytande av de nordiska länderna i detta sammanhang.

Frågan om övergång till euro som valuta kan komma högre på dagordningen i flera av de nordiska länderna. Det gäller inte minst Danmark. Den 24 oktober höjdes räntan efter ett betydande valutautflöde. Den danska kronan är, till skillnad från den svenska, fast knuten till euron. Redan den 7 oktober sänkte Danmark räntan med 0,5 procentenheter sedan ECB genomfört sin sänkning. Men det finns de som rest varningsflagg och som hävdar att en snar övergång till euron behövs om inte Danmark ska riskera att utsättas för en attack mot den danska kronan av samma slag som den svenska kronan utsattes för 1992.

Sverige ”tvingades” övergå till flytande valutakurs 1992. Dåvarande statsministern Carl Bildt tvekade inte då att beteckna övergivandet av den fasta valutakursen som ett misslyckande. Sedan dess har emellertid flertalet betecknat den flytande valutakursen, i kombination med en penningpolitik med två

procents inflationstakt som norm, som en framgång. Finlands Banks Erkki Liikanen och Sveriges Riksbanks Stefan Ingves var exempelvis för något år sedan överens om att det inte då kunde fastställas om Sverige vunnit eller förlorat på att ställa sig vid sidan av eurosamarbetet.

Frågan är hur utvärderingen av nordiska staters relation till euron ser ut om några år när vi förhoppningsvis kan betrakta hur nordiska stater med olika valutaregimer klarat 2000-talets första, men säkert inte sista, ekonomiska kris. Som utlandsboende med lön i svenska kronor följer jag själv valutakursen. Jag började mitt arbete i Helsingfors 2006 och i december samma år upplevde jag det för min familj gynnsammaste läget: då var bankens säljkurs gentemot svenska kronan 9,03 jämfört med de 10,73 kronor som jag tvingas betala för att få en euro sent idag, den 5 december 2008.

Förre statsministern Ingvar Carlsson tillhör dem som reflekterat över utanförskapets villkor på valutaområdet och det skedde redan innan USA:s regering satte investmentbanken Lehman Brothers i konkurs och därmed utlöste den finansiella krisen (den hade säkert kommit ändå med de stora obalanser som skapats i USA:s ekonomi och därmed i världsekonomin). I en vänbok till landshövding Mats Svegfors, utgiven den 23 augusti 2008, skriver Ingvar Carlsson bland annat så här apropå att Sveriges väljarkår i en folkomröstning sa nej till euron:

”Många konstaterar nöjt att svensk ekonomi utvecklas ju ändå bra. Risken är att vi alltför sent upptäcker att ensam inte är stark när det blir storm på allvar i den internationella ekonomin. Det är inte fråga om detta kommer att inträffa utan när. Då kan vi bittert få erfa att med en liten nationell valuta blir vi utsatta för spekulation och misstro.”

Ingvar Carlsson kunde inte veta att den finansiella krisen skulle bli akut inom en månad efter bokens utgivning. Och det är faktiskt allt för tidigt att avgöra om den flytande valutakursen även gentemot euron hjälper eller stjälper Sverige. Det kan slutligt fastställas först om åtskilliga år.

Forskningschefen vid Konjunkturinstitutet i Sverige, finlandsbördige Juhana Vartiainen, tillhör dem som framför att Sverige nu kan dra nytta av den flytande valutakursen. I det exportberoende svenska näringslivet kan företaget som betalar en stor andel av sina kostnader med svenska kronor och säljer en stor andel av sin produktion på export, dra fördel av en för dem förmånligare valutakurs.

Det är osannolikt att frågan om svensk övergång till euron blir aktuell före 2010 års val. En majoritet av dem som vi har anledning att räkna till den svenska politiska eliten har länge förordat att euron får ersätta den svenska kronan. Men få vill nu ta en ny folkomröstning om det inte finns mycket övertygande argument för att det blir ja i en sådan omröstning. Så är det inte ännu. Men det kan kanske bli så. I skrivande stund är det exempelvis inte klart

hur Internationella Valutafondens icke avslutade diskussioner med Lettlands regering kommer att påverka svenska folkets syn på euron. Vi lever i en värld med täta förbindelser – huvuddelen av de baltiska staternas banker har dominerande svenska ägare.

Det kan kanske bli så att Island ansluter sig till euron före såväl Danmark som Sverige. Det fanns en del som förespråkade EU-medlemskap och övergång till euron redan före den finansiella krisen, exempelvis Nordiska ministerrådets generalsekreterare Halldór Ásgrímsson. Nu är det många som gör det. Opinionsundersökningar visar i slutet av 2008 att stödet för euron och inträde i EU har vuxit i Island. Statsminister Geir Haarde som tillsammans med sin företrädare, numera inte lika populära chefen för Seðlabanka Íslands Davíð Oddsson, lett motståndet mot EU och euron, sa i månadsskiftet november/december att det numera var en öppen fråga om Island ska behålla sina krónur, övergå till euro eller US dollar.

Även om tiden mellan en ansökan om medlemskap och inträde i EU som medlem kan bli avsevärt kortare för Island än vad som gäller för många andra stater så lär det ta tid innan ett inträde kan bli aktuellt. Frågan är hur den politiska och ekonomiska utvecklingen påverkar opinionen på Island. För närvarande tycks det som om regeringen Haarde vill sitta kvar till nästa val till Alþingi 2011, i varje fall om statsministern får bestämma. De folkliga protesterna är emellertid omfattande och riktar sig mot såväl ledningen för Seðlabanka Íslands som Islands regering.

Ett isländskt inträde i EU skulle säkert påverka även opinionen i Norge – i synnerhet om Island har framgång när det gäller att hävda sina fiskeriintressen. Norge är annars det land som hittills verkar vara minst påverkat av den finansiella krisen när det gäller hur man värderar sin egen valuta. I Finland är man nog stolt över sin euro och den stoltheten lär bestå såvida inte Sveriges flytande växelkurs gentemot euron visar sig bli en stor fördel i förhållande till de finländska grannarna.

Men än viktigare än valutaregimerna är hur den nordiska modellen ska klara den djupgående omställning som varje större ekonomisk kris medför. När många företag tvingas minska eller helt sluta med sin verksamhet, när arbetslösheten växer och stat, kommuner och landsting får svårare att hitta intäkter för att bekosta hett eftertraktad verksamhet sätts omställningsförmågan på prov. Om några år lär vi få se jämförelser mellan den nordiska modellen, den anglo-amerikanska och den kontinentala.

Ska förtroendet för den nordiska modellen växa?

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
LETTERSTEDTMEDALJEN 2008
TILL SKÅDESPELERSKAN
GUDRUN WAADELAND

Fr. v. på bilden: Kolbjørn Skaare (ordf. i norska avdelningen), Gudrun Waadeland (medaljmotagare), Thorbjørn Jagland (stortingspresident) och Karin Söder (ordf. i huvudstyrelsen).

Jacob Letterstedt gläder sig säkert i sin himmel över att hans förening valt att tilldela Gudrun Waadeland Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj år 2008. Jacob Letterstedt visste väl att envishet och hårt arbete var enda vägen till framgång. Från absolut ingenting skapade han i Sydafrika, från 1820-talet och framåt, framgångsrika företag som kvarnar, bryggerier och banker. Han tog stort socialt ansvar för sina anställda. Han förstod att värdesätta och främja kunskap, vetenskap och forskning, vilket resulterade i intensiva kontakter med Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm. Fortfarande finns Letterstedtska minnesmärken att besöka i Newland utanför Kapstaden. Här finns Josephine Mill som Jacob byggde 1840. Kvarnen är restaurerad till sitt ursprungliga skick och är i dag ett museum, där Historiska föreningen har en hemvist. Jag hade glädjen att få besöka den under 1990-talet, tillsammans med bl a Helge Seip, en kär norsk medlem av vår förening. Vid ett seminarium för att högtidlighålla 200-årsdagen av Jacob Letterstedts födelse, kunde vi presentera de nordiska ländernas gemensamma insatser för att främja och stödja kampen mot apartheid.

Jacob Letterstedt träffade i Kap-provinsen, många skandinaver, en del bosatta där, andra på färd till ostasiatiska länder. Han utsågs till generalkonsul för unionsländerna Sverige och Norge. På så sätt grundlades hans tilltro till och stöd för nordiskt samarbete. I sitt testamente föreskrev han bildandet av Letterstedtska föreningen, med en avdelning i varje nordiskt land. Den skulle uppmuntra och stödja vetenskapens och konstens utveckling. Vid 1874 års början utgjorde det till föreningen donerade kapitalet 452 000 svenska kronor. Föreningen fick också uppdraget att utge Nordisk Tidskrift, vilken utkommit sedan 1878. Den är därmed en av Sveriges äldsta tidskrifter. Föreningen skulle ha som ändamål att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska rikena i avseende på industri, vetenskap och konst.

Gudrun Waadeland fyller mycket väl Jacob Letterstedts kriterier för vem som skulle kunna få ett pris i hans namn. Jag blev mycket imponerad när jag läste igenom vad vår pristagare har uträttat. Som skådespelare har hennes framgångar varit stora på film men framför allt på teaterscenerna. Som teaterchef har Gudrun Waadeland tagit ett stort ansvar att sprida den nordiska kulturen både på Nationalscenen och i Riksteatern. Det var därför ingen tillfällighet att hon under en följd av år var ordförande i den nordiska teaterchefsföreningen.

Som ledare för den kulturella verksamheten på Akershus fästning har Gudrun Waadelands erfarenheter och ambitioner kommit väl till pass. Särskilt viktigt har det varit att nå barn och unga med kunskap om den gemensamma nordiska historien och vårt kulturarv, som inte får känna några gränser. Där har vi i Norden en stor gemenskap, kryddad med mångfalden i våra bygder.

Detta är viktigt i dag när våra samhällen berikas av kulturer, som för några årtionden sedan var helt okända för oss nordbor. Vi måste alla lära oss att se dessa sammanhang. Vi måste börja redan i barndomen. Vi har också ett ansvar i omvärlden att låta Nordens röst bli hörd. Det har sagts mig att Gudrun Waadeland har uttryckt sin uppfattning om den nordiska kulturen på det viset, att i de nordiska länderna är vi inte turister utan vi besöker våra släktingar. Jag instämmer gärna i detta dels för att det för mig personligen är sant, dels för att det är den känsla man alltid får när man träffar nordbor.

Selma Lagerlöf liknade i ett tal till Föreningen Norden det nordiska enhetsbygget vid en myrstack, där alla mödosamt drar sitt strå till stacken. Gudrun Waadeland har med stor flit och uppfinningsrikedom medverkat till det bygget.

Gratulerar till Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj att mottagas ur stortingspresidenten Thorbjørn Jaglands hand!

Karin Söder

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN ELSA LINDBERGER IN MEMORIAM

Elsa Lindberger

Elsa Lindberger døde 27. juni 2008, etter lengre tids sykdom. Hun var født 6. august 1927 og vokste opp i Sigtuna der hennes far, Harry Cullberg, var den kjente Sigtunaskolens rektor og grunnlegger. Etter studenteksamen 1946 studerte Elsa humaniora i Uppsala, i første omgang til fil. kand.-eksamen med blant annet fransk og kunsthistorie. Etter videre studier under professor Gregor Paulsson avla hun lisensiateksamen i kunsthistorie 1956. Hun hadde da i et par år ”på ett synnerligen omsorgsfullt och samvetsgrant sätt” bistått Gregor Paulsson i gruppeundervisningen av studentene og dessuten tjenestegjort som amanuensis ved den kunstvitenskapelige seksjonen. Parallelt med denne virksomheten rakk Elsa Lindberger å skaffe seg kunnskap og øvelse for en museumskarriere, ved museumskurs, arbeid ved Nationalmuseum i Stockholm, ved kunstsøydmuseet i Göteborg og ved Mårbackastiftelsen. Samtlige inventarier ved Selma Lagerlöfs Mårbacka er faktisk katalogisert av Elsa Lindberger. Etter lisensiateksamen vendte Elsa tilbake til Nationalmuseum der hun arbeidet ved avdelingen for grafikk og håndtegnings.

I 1956 giftet hun seg med Örjan Lindberger, professor i litteraturhistorie med poetikk ved daværende Stockholms högskola. Vi kjenner ham også som Letterstedtska föreningens hovedsekretær (og foreningens ordförande 1990-

91) samt hovedredaktør for *Nordisk Tidskrift* 1958-1982. For Elsa kom nå en periode der hun først og fremst ble opptatt med omsorg for hjem og familie.

Da de to sønnene var kommet over småbarnsalderen, kunne hun gå videre i sitt yrkesliv. Nå ble det blant annet et kurs i bibliotekskunnskap, i seg selv viktig for en litteraturhistorikerhustru, skulle vi tro. Men nå, i 1971, ble hun hentet inn til Kungl. Myntkabinettet i Stockholm, som sekretær for det store prosjektet *Mynt från vikingatiden funna i Sverige*, eller som den latinske hovedtittel lyder: *Corpus nummorum saeculorum IX – XI in Suecia repertis* (forkortet: CNS-prosjektet). Dette kjempeprosjektet var startet under første antikvarie Nils Ludvig Rasmusson og ført videre av professor Brita Malmer, med bred deltagelse av andre svenske og utenlandske spesialister. Nå var det kommet så langt at de første bindene kunne publiseres. De fire første utkom i henholdsvis 1975, 1977, 1979 og 1982. Slik har prosjektlederen karakterisert prosjektsekretæren i denne forbindelse: ”Med hängiven plikttrøhet, ofta på obetald övertid, lyckades Elsa Lindberger få publiceringsarbetet att flyta.” Vi kan legge til at Elsa, med sine evner både som kontaktskaper og konfliktløser, her var en person på sin rette plass.

Løpende kontakt med de mange gjesteforskere og omfattende utstillingsvirksomhet, både nasjonalt og internasjonalt, skulle prege hennes videre arbeid – nå som antikvarie –, til hun høsten 1992 gikk i pensjon. Men også som pensjonist var Elsa engasjert i faglig numismatisk arbeid, særlig da i og for Uppsala universitets myntkabinett, i forbindelse med at dette gamle og ærverdige myntmuseum i den senere tid ble rustet opp.

Elsa Lindbergers bibliografi – som innledes med noen resensjoner publisert i *Nordisk Tidskrift* i 1960-årene – når opp i et antall av vel tre dusin nummer (jf. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1992, s. 95-97). I tillegg skal vi merke oss de mange vitenskapelige skrifter, artikler og utstillingskataloger der Elsa Lindberger takkes for god hjelp.

Vi i Letterstedtska föreningen kjente Elsa Lindberger først og fremst som en hengiven assistent og støtte for sin Örjan, både hjemme og ute på det nordiske plan. Hennes innsats blir ikke mindre om vi sier den var mer reell enn formell. Undertegnede hadde det privilegium, både som fagkollega og som medlem av den letterstedtske ”familie”, å nyte godt av den store gjestfriheten i villaen i Röjningsstigen i Bromma. Mange er de som har hatt den samme glede. Vi sender en varm tanke til den glade og elskverdige vertinnen, og takker for de mange år i kollegialitet og godt nordisk vennskap.

Kolbjørn Skaare

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Karin Söder, ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, fyllde 80 år den 30 november 2008. Letterstedtska föreningens uppvaktning skedde i samband med ett styrelsemöte efter födelsedagen.

Styrelseledamoten Fredrik Sterzel gav i sitt tal uttryck för den stora uppskattning som huvudstyrelsen och föreningens medlemmar känner för sin suveräna ordförande samt överlämnade en blomsterbukett. Huvudstyrelsen beslutade också att skänka ett penningbelopp till Selma Lagerlöf-sällskapet, vars verksamhet ligger Karin Söder särskilt varmt om hjärtat. Karin Söder leder Letterstedtska föreningen sedan 1991.

Styrelser, ledamöter och anslag 2008

Den svenska avdelningen

I. Styrelse (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

professor Lars-Åke Engblom

forskningsassistent Birgitta Lindgren (fr.o.m 20 5.)

fd chefredaktör Arne Ruth

kanslichef Eva Smekal

professor em. Fredrik Sterzel

professor Bengt Sundelius

fil. lic Beate Sydhoff

generaldirektör Per Thullberg

professor Boel Westin

professor Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Claes Wiklund

II. *Övriga ledamöter:*

professor em. Knut Ahnlund
fil. dr Jan A. Andersson
professor em. Birgit Arrhenius
direktör Percy Barnevik
professor em. Gunnar Berefelt
fil. dr Kersti Blidberg
redaktör Christer Blomstrand
professor Dan Brändström
docent Ulla Börestam - Uhlmann
professor Ulla Carlsson
folkhögskolerektor Stewe Claeson
redaktör Elisabeth Crona
författaren Sigrid Combüchen
riksteaterchef Birgitta Englin
professor Lars Engwall
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fd statsminister Thorbjörn Fälldin
professor em. Tord Ganelius
direktör Curt - Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
författaren Beate Grimrud
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Harald Gustafsson
avdelningsdirektör Helmer Gustavsson
fd statsrådet Bengt Göransson
museichef Elisabet Haglund
docent Björn Hagström
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Kirsten Gram Holmström
överste Bo Hugemark
fil. dr Lars J. Hultén
fd folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
fd kanslichef Bert Isacsson
professor em. Carl - Olof Jacobson
docent Karl Magnus Johansson

fd riksdagsledamot Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor em. Gustav Korlén
fil. lic. Åke Landqvist
fd utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars - Gunnar Larsson
folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
fd universitetslektor Brita Linde
verkställande direktör Lena M. Lindén
professor em. Jan Ling
minister Anders Ljunggren
fd riksantikvarie Sven Lundkvist
folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
fd byråchef Birgitta Malmros
författaren Azar Malouhjian
styresman Christina Mattsson
fd universitetslektor Bengt Nerman
professor Erling Norrby
förbundssekreterare Britta Nygård
redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
fd riksdagsledamot Berit Oscarsson
högskolerektor Ingegerd Palmér
regeringsråd Hans Ragnemalm
fd stadsjurist Inger Ridderstrand - Linderoth
professor em. Herman Schück
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
riksdagsledamot Björn von Sydow
professor em. Barbro Söderberg
professor Astrid Söderbergh Widding
museichef Solfrid Söderlind
professor em. Ulf Teleman
riksdagsledamot Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke

landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fd ambassadör Krister Wahlbäck
professor Erling Wande
fd regeringsråd Bertil Wennergren
professor em. Gun Widmark
professor Henrik Williams
fd statsråd Håkan Winberg
fd folkhögskolerektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2008:

- till *Universitetslektorn Gabriela Bjarne Larsson, Historiska inst., Stockholms univ.* för deltagande i 9:e nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavík, kr. 3.000:-,
till *Doktoranden Christine Ekholst, Historiska inst., Stockholms univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Arkeologen Katalin Schmidt Sabo, Malmö* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Fil. dr Charlotte Tornbjer, Forskarskolan i historia, Lunds univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Fil. dr Louise Berglund, Humanistiska inst., Örebro univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Fil. dr Auður Magnúsdóttir, Historiska inst., Göteborgs univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Doktoranden Henric Bagerius, Historiska inst., Göteborgs univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 3.000:-,
till *Doktoranden Amelie Björck, Litteraturvetenskapliga inst., Lunds univ.* för deltagande i forskarkurs i Århus, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Carl-Gösta Ojala, Arkeologiska inst., Uppsala univ.* för deltagande i tvärvetenskaplig konferens om samisk historia i Uleåborg, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Nils Gustafsson, Statsvetenskapliga inst., Lunds univ.* för deltagande i Nordiska statsvetenskapliga förbundets konferens i Tromsø, kr. 3.000:-
till *Doktoranden Hanna Källström, Inst. för praktisk teologi, Lunds univ.* för deltagande i 21:a ikonografiska symposiet i Stavanger, kr. 2.000:-,
till *Dansaren och koreografen Sara Lindström, Norrtälje* för en studieresa till Trondheim, kr. 2.000:-,
till *Bibliotekarien Birgitta Sparre, Musikhögskolan Ingesund, Arvika* för deltagande i nordisk musikhögskolekonferens i Reykjavík, kr. 2.000:-,
till *Fil. dr Ursula Geisler, Inst. för konst- och musikvetenskap, Lunds univ.* för deltagande i nordisk musikforskarkonferens i Oslo, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Marion Lamberth, Inst. för konst- och musikvetenskap, Lunds univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Annika B. Rensfeldt, Inst. för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.* för deltagande i nordisk pedagogikkonferens i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Clas Olander, Inst. för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.* för deltagande i symposium i Reykjavík om undervisning i naturvetenskapliga ämnen, kr. 3.000:-,

- till *Doktoranden Karin Lager, Inst. för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.* för deltagande i konferens i Stavanger om barn i förskoleåldern, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Anne Kultti, Inst. för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Linda Nyroos, Nordiska språk, Uppsala univ.* för deltagande i seminarium vid Århus univ., kr. 2.000:-,
- till *Grundskolläraren Inga Faxén, Göteborg* för deltagande i kursen ”Nordiska språkpiloter” på Hanaholmen, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Anna Gerson, Jönköping International Business School* för en forskningsvistelse i Köpenhamn rörande företagsbeskattning, kr. 2.000:-,
- till *Gymnasieläraren Metta Andersson, Säffle* för en studieresa till Island för låg- och mellanstadielärare, kr. 3.000:-,
- till *Gymnasieläraren Annemarie Hagberg, Säffle* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Skolverksamhetschefen Ulla Scott, Säffle* för samma ändamål, kr. 3.000:-
- till *Grundskolerektorn Eva Berglund, Karlstad* för samma ändamål, kr. 3.000:-
- till *Folkskolläraren Kjell - Åke Olsson, Långserud* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Lågstadieläraren Kerstin Olsson, Långserud* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Mia Olsson, Statsvetenskapliga inst., Lunds univ.* för deltagande i Afrika-konferens i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Journaliststuderandena Elin Kjellin och Johan Hammerby, JMG, Göteborgs univ.* för reportage- och studieresa till Island, kr. 10.000:-,
- till *Journaliststuderandena Camilla Fredriksson och Anna-Karin Gustafsson, JMG, Göteborgs univ.* för studie- och reportageresa till Färöarna, kr. 10.000:-,
- till *Journaliststuderandena Jesper Ingevaldsson och Björn Lannö, JMG, Göteborgs univ.* för en jämförande studie om damfotbollen i Norden, England och Frankrike, kr. 4.000:-,
- till *Universitetsadjunkten Caroline Haux, Litteraturvetenskapliga inst., Stockholms univ.* för studieresa till Helsingfors, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Gun Hägerfelth, Lärarutbildningen, Malmö högskola* för deltagande i forskargruppmöte i Norge, kr. 2.500:-,
- till *Universitetsadjunkten Helena Forsås-Scott, Univ. College, London* för forskningsvistelse i Norge, kr. 5.000:-,
- till *Författaren Azar Malouhjian, Sundbyberg* för en studieresa till Island, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Elisabeth Jansson, Bålsta* för en forskningsresa till Bergen, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Karl Lundström, Marin Ekologi, Göteborgs univ.* för svenskt-finskt salforskningsprojekt, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Susanna Scherman, Örebro* för forskningsresa till Danmark, kr. 3.000:-,
- till *Teknologen Anna Israelsson, CTH, Göteborg* för en praktikperiod i Köpenhamn, kr. 2.000:- samt
- till *Doktoranden Iben Axén, Karolinska inst., Stockholm* för deltagande i kurs i Odense, kr. 2.000:-.

Den Danske Afdeling

I. Bestyrelse

Formand:

Professor Jørn Lund

Medlemmer:

Generalsekretær Henrik Hagemann

Dr. phil. Kristian Hvidt

Rektor Marianne Zibrantsen

Sekretær:

Fhv. kontorchef Steen A. Cold

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne

Forfatter Jens Andersen

Fhv. minister Dorte Bennedsen

Professor Torben Brostrøm

Museumsinspektør Jan Garff

Statsgeolog Jens Morten Hansen

Politisk redaktør Arne Hardis

Generalløjtnant Kjeld Hillingsø

Fhv. landsarkivar Harald Jørgensen

Direktør Jon Peter Larsen

Teateranmelder Me Lund

Professor Ingrid Markussen

Museumsdirektør Mette Müller

Redaktør Marie-Louise Paludan

Programredaktør Søren Ryge Petersen

Fhv. stedfortr. generalsekretær Laust Riemann

Forfatter Bente Scavenius

Cand. mag. May Schack

Professor Ditlev Tamm

Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer

Forfatter Mette Winge

Kulturredaktør Henrik Wivel

Professor Knud Waaben

Utdelade anslag 2008:

- til *Kamma Siegumfeldt, København* for deltagelse i konference i Tampere, kr 2.000.
- til *Dr. Erla Hallsteinsdóttir, Odense* for deltagelse i konferencer i Helsinki, kr. 2.500.
- til *Malan Marnersdóttir, Tórshavn* for deltagelse i litteraturdage på Nordatlantens Brygge i København, kr. 4.000.
- til *Postdoc.-stipendiat Bergur Rønne Moberg, København*, for støtte til to rejser til Færøerne, kr. 3.000.
- til *Jette Rygaard, lektor, Nuuk* for deltagelse i litteraturdage på Nordatlantens Brygge i København, kr. 4.000.
- til *Lis Bach Olsen, ph.d.-stud, Roskilde* for rejse til Grønland, kr. 4.000.
- til *Mag.art. Maria Panum Baastrup, København* for deltagelse i konference i Julianeåb, kr. 2.000.
- til *Anette Krog Mogensen, Bettina Rasmussen og Anette Porskrog, Holstebro* for praktikplads på det grønlandske sygehus Aasiaat, kr. 12.000.
- til *Lærer Elsebeth Jensen og Jens Jørgen Jensen, Flemming* for rejse till Island, kr. 5.000.
- til *Stud.scient. Julie Dohn, Johanne Schmith, Mia Nielsen og Johan H. Schmith, København* for rejse till Island, kr. 8.000.
- til *Fil.Dr. Cand. Scient. Anders Schomacker, Reykjavik* for rejse til Oslo, kr. 2.000.
- til *Jette Nielsen, Marstal* for ophold på Kunstnerhuset på Lofoten, kr, 3.000.
- til *Bent Jensen, Viborg* for ophold på Kunstnerhuset på Lofoten, kr, 3.000.
- til *Anne-Sofie Petersen, Viby J.* for ophold på Kunstnerhuset på Lofoten, kr, 3.000.
- til *Lektor, lic. theol. Carsten Bach-Nielsen, Skødstrup* for deltagelse i symposium i Stavanger, kr. 2.000.
- til *Anne Scott Sørensen og Ole Martin Høystad, Odense* for en bogudgivelse, kr. 2.000.
- til *Louise Faurholt, Århus* for materiale til en ”road movie”, kr. 5.000.
- til *Karina Brix Andersen, Aalborg* for transport til Tromsø, kr. 2.500.
- til *Cand.mag Merete K. Jørgensen, København* for rejse til Stockholm, kr 1.200.
- til *Ph.d.stip. Bjarke Moe, København* for deltagelse i doktorandseminar på Uppsala univ. kr. 1.000.
- til *Mette Kildegaard Gravensen, København* for transport til Stockholm, kr 2.000.
- til *Jonathan Adams, København* for rejse til Stockholm, kr.1.000.
- til *Stud.mag.art. Cathrine Burud, København* for rejse til Stockholm, kr. 1.000.
- til *Cand. scient, ph.d.stud. Peter Bentsen, København* for deltagelse i konference i Karlstad, kr. 2.000.
- til *Ebba Hjort, ledande redaktör, Dansk Sproghistorie, København* for deltagelse i rådsmøte i Stockholm, kr. 1.200.
- til *Jürgen Beyer, ph.d., København* for studierejse til Visby, kr. 2.500.
- til *Sanne Krogh Groth, København* for två rejser til Stockholm, kr. 2.000.
- til *Ekstern lektor, Iben Skibsted Klæsøe, København* for två studierejser til Sverige, kr. 2.500.
- til *Annette Frölich, mag.art. Charlottenlund* for studierejse til Sverige, kr. 2.500.
- til *Rasmus Sylvest Mortensen, Glostrup Hospital* for kursus på Karolinska Inst. i Stockholm, kr. 5.000.

- til *Dorthe Gyldenlund Råby og Anne Marie Lautrup Nielsen, Aalborg* for reiser til Oslo, Stockholm og London, kr.5.000.
til *Kristen Larsen, Kalundborg og Birgit Østergaard, Egå* for deltagelse i møte i Heidelberg, kr.5.000.

Den norske avdeling 2008

Formann:

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Fung. sekretær:

Professor dr. Erla Bergendahl Hohler

Øvrige medlemmer:

Professor dr. Per Stockfleth Enger
Professor dr. Ole Kristian Grimnes
Seniorrådgiver Sidsel Helliesen
Kultur- og miljøsjef Jan Kløvstad
Professor dr. Einar Lundeby
Professor dr. Svein B. Manum
Professor Irmelin Martens
Tidl. statsråd Bjarne Mørk-Eidem
Professor dr. Kari Anne Rand
Professor Axel Seeberg
Førsteamanuensis Anne-Kari Skardhammer
Professor dr Hans H. Skei
Professor dr. Sølvi Sogner
Professor dr. Arvid O. Vollsnes
Professor dr. Vigdis Ystad

Bevilgninger 2008:

- til *Doktorgradsstipendiatene Hanna Therese Bonge og Marianne Rosenberg, Oslo*, reise til Organikerdagarna i Åhus 2008, kr. 5.000,
til *Førstelektor i musikk, kordirigent Thomas Caplin, Hamar*, deltagelse i internasjonalt symposium i København for koralmusikk, kr. 6.000,
til *Phd-student Sissel Merete Finholt, Oslo*, reise til Nordic Research Conference in Practical Theology i Løgum kloster, kr. 2.800,
til *Prosjektleder Tove Fjereide, Svolvær*, reisebidrag til juryen for nordnorsk samtidskunst-triennale 2008, kr. 7.000,
til *Professor Anders Gustavsson, Oslo*, Nordisk symposium: Døden som tema innom nordisk kulturforskning under 2000- talet, kr. 10.000,
til *Førsteamanuensis Jorun Høier, Tromsø*, deltagelse i nordisk kongress i København, kr. 6.000,

- til *Professor Per M. Jørgensen, Bergen*, møte om nordisk lavflora i Uppsala, kr. 5.000,
- til *Musikkstuderende Guro Pettersen, Oslo*, for å delta på sommerkurs i Stockholm, kr. 5.000,
- til *Lærer Tor-Olav Reime, Geilo*, studiereise til Island i en gruppe skolefolk, kr. 3.500,
- til *Førsteamanuensis dr. art. Kristin Rygg, Hamar*, til forskningsopphold ved Kungl. Musikaliska Akademin, Stockholm og ved universitetsbiblioteket i Uppsala: Framveksten av musikkteater i Norden, kr. 6.000,
- til *Førsteamanuensene Johan Schimanski og Ulrike Spring, Tromsø*, forskningsopphold i Stockholm for arkiv- og bibliotekstudier: "Nordisk mottagelse av en østerriksk-ungarsk nordpolekspedisjon 1872-1874, kr. 11.000,
- til *Høgskolelektor Veslemøy Solberg, Drammen*, reise til København for å gjøre intervjuer til dokumentarfilm basert på Magdalene Thoresens liv, kr. 5.000,
- til *Musikkstuderende Julie Strechenko-Stenstadvold, Oslo*, studiereise til Sibeliusakademiet i Helsingfors, kr. 6.000,
- til *Cand. philol. Yngvild Sørbye Trysil*, forskningsreise til Lund, Göteborg og Uppsala. Studier over den sovjetrussiske diplomaten Aleksandra Kollontaj, kr. 6.000,
- til *Dr. Hans-Hinrich Thedens, Oslo*, reise til musikkonferanse ved Svensk Visearkiv i Stockholm, kr. 5.000,
- til *Høgskolelektor Signe Vallumrød og helsefaglærer Torhild Johansen, Tønsberg*, reise til Finland og Sverige, kr. 12.000,
- til *Musikkstuderende Frida Fredrikke og Mari Marte Waaler-Værvågen, Horten*, reise til masterkurs ved Högskolan i Piteå, kr. 18.000 og
- til *Litteraturstuderende Ingrid Z. Aanestad, Bryne*, reise til Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby, kr. 2.800.

Avdelningen i Finland

Ordförande:

Professor Seppo Zetterberg

Medlemmar:

Professor Bengt Broms
Fil.lic. Jerker A. Eriksson
Professor Kai Laitinen
Avdelningsdirektör Guy Lindström
Professor Mirja Saari
Professor Henrik Stenius
Professor P.O. Träskman
Professor John Westerholm
Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Fil.mag. Dag Lindberg

Utdelade anslag 2008:

- till *ped.dr Eva Ahlskog-Björkman, Åbo Akademi (Vasa)* för att delta i kongressen Nordisk pedagogik (NERA) i Köpenhamn, 400 euro;
- till *översättaren Sirpa Anttila, Helsingfors* för en språkbadskurs i danska i Horne på Fyn, 400 euro;
- till *universitetsassistenten, soc.vet.mag. Mervi Autti, Lapplands universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *ped.mag. Monica Boström, Ekenäs* för att göra en studieresa till Rudolf Steinerhögskolan i Järna, 300 euro;
- till *fil.dr Heini Hakosalo, Uleåborgs universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *fil.dr Tuula Hockman, Tammerfors universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *intendent Inger Jakobsson-Wärn, Åbo* för att delta i konferensen för nordiska litteratur- och komponistmuseer i Odense, 400 euro;
- till *fil.dr Seija Jalagin, Uleåborgs universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *fil.dr, forskare Marianne Junila, Uleåborgs universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *doktoranden Katri Karjalainen, Vasa universitet* för att delta i Scandinavian Conference of Linguistics i Uppsala 300 euro;
- till *forskaren Riitta Kontio, Rovaniemi* 400 euro för forskningsresa till Finnmark, 400 euro;
- till *fil.dr, universitetslektor Helena Koskinen, Harjavalta* för att delta i en studieresa och en intensivkurs i svenska i Piteå, 300 euro;
- till *fil.mag., forskarstuderande Heidi Kurvinen, Uleåborgs universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *fil.dr Anu Lahtinen, Åbo universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *fil.mag., forskare Helena Lonkila, Jyväskylä universitet* för arkivforskning i Skåne och Göteborg rörande greve Louis Sparres etnografiska material från ryska Karelen, 400 euro;
- till *kulturproducenten Veera Laurila, Åbo* för att delta i Dansbiennalen i Umeå, 300 euro;
- till *musikmagister Kaija Nuoranne, Tusby* för sångstudier hos professor Dorothy Irving i Stockholm, 300 euro;
- till *översättaren Tove Olsson, Esbo* för danskt språkbad i Horne, Fyn, 400 euro;
- till *M. Arch., föreläsaren Ebrahim Pournazaree, Jyväskylä universitet* för att delta i Nordiska estetiska sällskapets konferens i Uppsala, 400 euro;
- till *t.f. professor Marjatta Rahikainen, Helsingfors universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik 300 euro;
- till *pol.mag., forskare Sari Rauhamäki, Helsingfors universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *projektsekreterare Catariina Salo, Helsingfors*, för att delta i den Nordiska audiologiska kongressen (NAD) på Island, 500 euro;
- till *doktoranden Heidi Sinevaara-Niskanen, Lapplands universitet, Rovaniemi* för att delta i konferensen "Human Dimensions in the Circumpolar Arctic" i Umeå, 257 euro;

- till *översättaren Tiina Sjelvgen, Helsingfors* för språkbadskurs i Horne, Fyn, 400 euro;
- till *översättaren Christina Skogster, Helsingfors* för språkbadskurs i Horne, Fyn, 400 euro;
- till *t.f. universitetslektor Peter Stadius, Renvall-institutet, Helsingfors universitet* för en grupp av 8 studenter och 2 lärare för en exkursion till Oslo, 1 000 euro;
- till *kursplanerare Nora Strömman, Esbo* för att delta i den nordiska audiologiska kongressen på Island, 500 euro;
- till *fil.mag., forskarstuderande Niina Timosaari, Uleåborgs universitet* för att delta i IX nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *översättaren Johanna Toivonen, Helsingfors* för språkbadskurs i Horne, Fyn, 400 euro;
- till *fil.dr, docent Kari Uotila, Åbo universitet* för att delta i utgrävningen av Läckö slott, 400 euro;
- till *fil.mag., doktorand Taina Uusitalo, Åbo universitet* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *fil.dr, professor Kirsi Vainio-Korhonen, Åbo universitet, Helsingfors* för att delta i IX Nordiska kvinnohistorikermötet i Reykjavik, 300 euro;
- till *universitetsassistent Anne Viljanen, Jyväskylä universitet* för att delta i Nordiska gerontologikongressen i Oslo, 400 euro;
- till *konstnär Heli Änkö, Sveaborg* för att delta i grupputställningen Huutourism i Samiskt konstcentrum i Norge, 500 euro;
- till *fil.mag., doktorand Mirja Österberg, Helsingfors universitet* för insamling av arkivmaterial för avhandling om Karl-August Fagerholm som socialpolitiker i Arbetararkivet i Stockholm, 300 euro.

Isländska avdelningen

Styrelse:

Ordförande:

Þor Magnússon, fd. riksantikvarie

Hedersledamot:

Ármann Snævarr, fd. universitetsrektor

Sekreterare:

Snjólaug Ólafsdóttir, expeditjonschef

Övriga medlemmar:

Haraldur Olafsson, professor em.

Sigríður Anna Þordardóttir, fd. minister och altingsledamot

Sigrún Klara Hannesdóttir, fd. riksbibliotekarie

Sveinbjörn Björnsson, direktör

Utdelningar från isländska avdelningen 2008 (isländska kronor)

- till *Anna Elín Bjarkadóttir* till en resa till Helsingfors 10-11 april för deltagande i ett möte, kr. 50.000
- till *Vigdís Finnbogadóttir Institut för främmande språk* för en deltagare i ett forskarseminarium på Nordatlantisk Brygge om språk och kultur hösten 2008, kr. 45.000
- till *De dövas förening* för en resa för föreningens ordförande till ett av de två årliga mötena i "Dövas Nordiska Råd", kr. 50.000
- till *Guðmundur Ólafsson, arkeolog* för deltagande i ett forskarseminarium i Hvalsey på Grönland, kr. 50.000
- till *Pétrún Pétursdóttir, direktör för konstmuseet Hafnarborg* för deltagande i ett seminarium i samband med öppnandet av konstutställning i Helsingfors kr. 50.000
- till *Sif Jóhannesdóttir, föräldraföreningen i Hafrarlækjarskóla í Aðaldal* för en resa i samband med en elevresa till Varbergs Kulturskola, kr. 45.000
- till *Sólveig Hafsteinsdóttir, barnonkolog* för att i Linköping delta i barnonkologernas årsmöte, kr. 45.000
- till *Þórhallur Heimisson, präst* för att delta i en kurs i Løgum Kloster i Danmark, kr. 45.000
- till *Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir, arkeolog* för en studieresa till Köpenhamn, kr. 45.000
- till *lärare vid Lundur skolan på Akureyri* för att tillsammans med elever besöka Silviaskolan i Hässleholm, kr. 45.000
- till *Vesturlands bildningscenter* för en studieresa under maj månad till Rogalands kurs- och kompetenscenter, kr 45.000
- till *Rannver Hólmsteinn Hannesson* för att forska vid Uppsala universitet om olika typer av bläck som användes under medelåldern i Norden, kr. 45.000
- till *Sirry Sif Sigurlaugardóttir* för att på Färöarna delta i kurs i det färöiska språket och litteraturen, kr 35.000
- till *professor Veturliði G. Óskarsson* för en resa till Köpenhamn, kr 45.000
- till *Þorgerður E. Sigurðardóttir* för en resa till Stockholm, kr 30.000
- till *Þórdís Gísladóttir, redaktör för barntidskriften Börn og menning* för att studera museer i Stockholm, kr 30.000
- till *fem fritidslärare vid fritidshemmet Tröð*, för en resa till Trondheim, kr 45.000
- till *Guðrún Hannesdóttir, författare* för en resa till Gotland, kr 45.000
- till *Reykjavíks poliskör* för deltagande i ett nordiskt poliskörmöte på Åland, kr. 50.000 samt
- till *Reykjavíks kvinnokör* för deltagande i en nordiskt kvinnokörmöte i Trondheim,

Avdelningarnas gemensamma verksamhet

I maj 2008 utdelades följande anslag:

- till *Pohjola - Nordens Nylandsdistrikt* för nordiskt juniorläger i Borgå, kr. 5.000:-,
- till *Föreningen Norden i Sverige* för svenskt-finskt lärarseminarium i Mariehamn, kr. 15.000:-,
- till *Foreningen Norden i København* för nordiskt huvudstadsmöte 2008, kr. 10.000:- till yngre deltagares resor,
- till *Foreningen Frit Norden, Bagsværd* för seminarium om nordiskt samarbete och det dansk-tyska gränslandet, kr. 5.000:-,
- till *Renvall-institutet, Centrum för Norden-studier, Helsingfors* för planeringsseminariet "Samarbete i takt och otakt", kr. 25.000:-,
- till *Poeterna Linn Hansén och Athena Farrokhzad, Göteborg* för anordnande av Querlitteraturdag i Göteborg, kr. 10.000:- till nordiska deltagares resor,
- till *Föreningen för Sveriges kulturtidskrifter* för nordisk konferens för kulturtidskrifter på Hanaholmen, kr. 20.000:-,
- till *Språk- och litteraturcentrum, Lunds univ.* för symposium om Sofia Elisabet Brenners författarskap, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Henric Bagerius, Historiska inst., Göteborgs univ.* för nordisk workshop om medeltida maskuliniteter, kr. 7.000:-,
- till *Arrangörskommittén för 16:e Vikingakongressen 2009* i Reykjavik/Reykholt, kr. 10.000:- till lokalhyror,
- till *Inst. för språkvetenskap, Islands univ.* för nordisk och internationell konferens i Reykholt om diktning och metrik, kr. 8.000:-,
- till *Inst. för lingvistik, Stockholms univ.* för seminarium om teckenspråk i Norden, kr. 15.000:-,
- till *Samarbejdskomitén for nordiske journalistuddannelser* för nordisk konferens i Århus för journalistlärare, kr. 10.000:- till resor,
- till *Norsk institutt for kulturminneforskning, Oslo* för seminarium i Svanskog om kulturmiljöer i de norsk-svenska gränsskogarna, kr. 6.000:-,
- till *Inst. for forskning i de humanistiske fag, Islands univ.* för konferens och utställning om digital förmedling av kulturarv på museer i Norden, kr. 15.000:- till färöiskt och grönländskt deltagande,
- till *Föreningen Mälsäkers framtid, Selaön* för seminarie- och utställningsprojektet "Håndslag med Blix", kr. 10.000:-,
- till *Filmvetenskapliga inst, Stockholms univ.* för "Nordiskt fokus", kr. 10.000:-,
- till *Snorrastofa, Reykholt* för tvärvetenskapligt seminarium om norrøn mytologi, kr. 12.000:-,
- till *Det teologiske menighetsfakultet, Oslo* för möte med Nordisk Luther-nettverk, kr. 15.000:-,
- till *Det teologiske inst., Háskóli Íslands* för konferensen "Nordic Apocalypse: The Hólar Judgement Day and Völuspá", kr. 10.000:-,
- till *Folkklivssektionen, Föreningen Brage, Helsingfors* för nordiskt seminarium "Folkdräkt – Festdräkt", kr. 5.000:-,
- till *Dansens Hus, København* för nordisk-baltiska dansprojektet "keðja", kr. 10.000:-,
- till *Stiftelsen Ung Nordisk Musik, Norge* för 2008 års UNM-festival i Oslo, kr. 10.000:-,
- till *Islands Kunstakademi, Reykjavik* för nordisk konferens för musikbibliotekari-er, kr. 12.000:-,

- till *ARLIS/Norden* för årsmöte och konferens i Reykjavik, kr. 12.000:-,
- till *Docent Sergei Silvestrov, Centrum för matematikvetenskap, Lunds univ.* för nordisk workshop om interpolering och operationsanalys, kr. 10.000:-
- till *Riksföreningen för lärare i matematik, naturvetenskap och teknik, Sverige* för nordisk konferens i Uppsala, kr. 10.000:- till trycksaker,
- till *Arkitektur- och designhøgskolen, Oslo* för nordiskt seminarium om arkitekturteknologi, kr. 8.000:- till tryckkostnader,
- till *Navet næringshage, Rakkestad, Østfold* för seminarium om fleråriga örter i stadsmiljöer, kr. 10.000:-,
- till *Nordiskt Reumaråd* för nordiskt seminarium i Helsingfors om barn med reumatiska sjukdomar, kr. 10.000:-,
- till *Lektor Charlotte Appel, København* för seminarium på Schæffergården för nordiska bokhistoriker, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola-Norden i Helsingfors* för program om och presentation av finska kriget 1808-09, kr. 5.000:-,
- till *Föreningen Norden i Huskvarna* för program om Grönland, kr. 4.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för exkursion och kursdagar på grönländsk folkhögskola, kr. 10.000:-,
- till *Gymnasieläraren Per Hellqvist, Jämtlands Gymnasieförbund* för elevresa till Trondheim, kr. 10.000:-,
- till *Arendal videregående skole* för elevresa till Eskilstuna, kr. 10.000:-,
- till *Karaktersämnesläraren Bertil Nilsson, Jämtlands Gymnasieförbund* för elevresa till Trondheim och Støren, kr. 10.000:-,
- till *Universitetslektorn Annica Kronsell, Örebro univ.* för nordiskt nätverksmöte, kr. 12.000:-,
- till *Professor Rune Ottosen, Journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo* för nordiskt seminarium om norska pressens historia under Andra världskriget, kr. 10.000:-,
- till *Professor Poul Houe, Univ. of Minnesota, Minneapolis* för en forskningsvistelse i København, kr. 5.000:-,
- till *Afdeling for Bibelsk Eksegese, København* för inbjudan av tre nordiska forskare till konferensen ”Køn og teologi som konstruktion”, kr. 5.000:-
- till *Nordisk Konservatorsforbunds tidsskrift Meddelelser om konservering* för redaktionsmöte på Island, kr. 6.000:-,
- till *Stofnun Sigurðar Nordals, Reykjavik* för inbjudan av två nordiska föredragshållare till symposier om nordiskt kulturarv och kulturstudier, kr. 6.000:-,
- till *Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping* för nordiskt forskarutbyte på handledningsområdet, kr. 10.000:-,
- till *Kgl Musikhögskolans bibliotek, Stockholm* för deltagande i nordisk musikhögskolekonferens i Reykjavik, kr. 6.000:-,
- till *Inst. för nordiska språk, Helsingfors univ.* för nordisk workshop, kr. 8.000:-,
- till *Kgl Musikhögskolan, Stockholm* för stråkelevers studieresa till Sibelius-Akademien, kr. 8.000:-,
- till *Rekarnegymnasiet, Eskilstuna* för elevresa till Arendal, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för arkeologi och antikens historia, Lunds univ.* för besök av norsk gästforskare, kr. 5.000:-,
- till *Stiftelsen Teknikens Hus i Luleå* för deltagande i nordisk konferens på Sydjylland, kr. 10.000:-,
- till *Green Cross, Göteborg* för deltagande i klimatmöte på Grönland, kr. 10.000:-,

- till *Föreningen Vi som förlorat ett barn, Sverige* för deltagande i nordisk konferens i Hafnarfirði, kr. 6.000:-,
- till *Mag. art. Turið Sigurðardóttir, Tórshavn* för tryckning av färöisk-isländsk konferensantologi, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola-Norden i Karstula* för utgivning av vänortsskrift, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Sofi Qvarnström, Litteraturvetenskap, Högskolan i Gävle* för tryckning av doktorsavhandlingen ”Kritiska bilder av kriget. Svensk skönlitterär prosa under Första världskriget 1914-1918”, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Elina Druker, Litteraturvetenskapliga inst., Stockholms univ.* för tryckning av doktorsavhandlingen ”Modernismens bilder”, kr. 15.000:-,
- till *Kulturtidskriften Horisont* för utgivning av två tidskriftsnummer om riksdeleningen 1809, kr. 10.000:- för översättningar från finska,
- till *Cand. philol. Yngvild Sørbye, Plassen, Norge* för utgivning av norsk biografi om Aleksandra Kollontaj, kr. 10.000:- till översättningar från ryska,
- till *Fil. dr Samuel Edquist, Samtidshistoriska inst., Södertörns högskola* för tryckning av nordisk antologi ”Tankar om ursprung och medeltiden i nordisk historieanvändning”, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Jenny Nord, Inst. för arkeologi och antikens historia, Lunds univ.* för grafisk formgivning och layout av doktorsavhandling om bronsålderslandskapet på Bjärehalvön, kr. 10.000:-,
- till *Professor em. Arnold Barton, Southern Illinois Univ.* för tryckning av boken ”Essays on Scandinavian History”, kr. 8.000:-,
- till *Professor Flemming Just, Syddansk univ., Esbjerg* för utgivning av bok om de nordiska länderna 1914 – 1950, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Lars Hermansson, Historiska inst., Uppsala univ.* för tryckning av skriften ”Vänskap – kärlek – broderskap. Vänshipsband och gruppkultur i det medeltida Europa”, kr. 10.000:-,
- till *Konstnären Martin Karlsson, Stockholm* för utgivning av fotobok om nordiska Living History-museer, kr. 8.000:- till nordiska resor,
- till *Doktoranden Ing-Marie Nilsson, Inst. för arkeologi och antikens historia, Lunds univ.* för tryckning av doktorsavhandlingen ”Kyrkor i Halland. Perspektiv på den medeltida kyrkan”, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Michaela Helmbrecht, Inst. för arkeologi och antikens historia, Lunds univ.* för språkgranskning och layoutarbete beträffande doktorsavhandlingen ”Människobilder från Vendel- och vikingatid – kontext och funktion”, kr. 10.000:-,
- till *Professor Lena Liepe, Det humanistiske fakultet, Oslo univ.* för illustration och språkgranskning av skriften ”Studies in Islandic Fourteenth Century Book Painting”, kr. 10.000:-,
- till *Kungl. Myntkabinettet, Stockholm* för svensk-finländska utställningsprojektet ”Daler & Rubel”, kr. 15.000:-,
- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík* för tryckning av rapport från 14:e nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes, kr. 10.000:-,
- till *Professor Lars - Gunnar Larsson, Finsk- ugriska inst., Uppsala univ.* för utgivning av ny lärobok i nordsamiska, kr. 15.000:- till språkgranskning,
- till *Fil. dr Anna Roosvall, JMK, Stockholms univ.* och *professor Inka Salovaara-Moring, Inst. för kommunikation, Helsingfors univ.* för språkgranskning och tryckning av skriften ”Communicating the Nation”, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för globala studier, Göteborgs univ.* för utgivning av nr 13 av tidskriften *Anales*, kr. 10.000:-,

- till *Bornholms kunstmuseum, Helligdomen, Rø* för katalog till nordiska utställningen "Perler til pryd og pragt", kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Ole Ingolf Jensen Nyrén, Göteborg* för tryckning av skriften "Målningar förändrar färg", kr. 8.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för utgivning av Inger Jägerhorns nordiska klimatrapport "Makt och vanmakt i klimatförhandlingarna", kr. 25.000:-
- till *Narsaq museum, Grönland* för dokumentation av norrøna ruingrupper på Sydgrönland, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Anne Bachmann, Filmvetenskapliga inst., Stockholms univ.* för forskningsvistelser vid danska och norska filmarkiv, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Magdalena Naum, Inst. för arkeologi och antikens historia, Lunds univ.* för språkgranskning av doktorsavhandling om medeltida slavisk migration till Bornholm, kr. 8.000:-,
- till *Stockholms läns hembygdsförbund* för projektet "Finska kriget 1808-1809 – Skärgårdens gemensamma milstolpe", kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Merethe Roos, Det teologiske menighetsfakultet, Oslo univ.* för post- doktorprojektet "Kulturendringer og kirkesang", kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Mia Geijer, Stora Mellösa, Närke* för arkitekturhistoriska projektet "Byggda kulturarv i Norden", kr. 8.000:- till nordiska resor,
- till *Odense Bys Museer* för nordiska matkulturprojektet "Kultur & Kogekunst – ny nordisk mad med rødder", kr. 8.000:-,
- till *Hanaholmen – Kulturcentrum för Sverige och Finland, Esbo* för fortsatta prenumerationer på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Svenska Finlands folkting, Helsingfors* för fortsatta prenumerationer på svenska dagstidningar, kr. 5.000:-,
- till *Finnskogsmuseet, Alfa* för ytterligare inköp av antikvarisk, topografisk litteratur, kr. 5.000:-,
- till *Nordjobb, Norge* för kurs i norsk och nordisk språkförståelse, kr. 15.000:-
- till *Nordjobb, Island* för isländsk språkkurs och helgutflykter, kr. 20.000:-,
- till *Nordjobb, Sverige* för fritidsverksamhet under 2008, kr. 20.000:-,
- till *Föreningen Norden i Helsingborg* för nordiska skolfilm dagar i Öresundsregionen, kr. 10.000:- till resor,
- till *Nordiska informationskontoret i Vasa* för isländsk kulturfestival i Vasa under 2009, kr. 10.000:-,
- till *Asker kulturskole* för nordiska ungdomars deltagande i vänortsutbyte, kr. 8.000:-,
- till *Stud. Maria Nygren, Dramatiska institutet, Stockholm* för arbete med långfilm i Danmark, kr. 5.000:-,
- till *Teaterföreningen i Borgå* för uppförande av "Madame Butterfly" på svenska, kr. 5.000:-,
- till *Konstnärerna Nete Hidle, Hemnes och Mette Bryn, Oslo* för utställning på Galleri Hjälmarstrand, Stora Mellösa, kr. 8.000:-,
- till *Fabula Storytelling Festival, Stockholm* för anordnande av skandinavisk mästerskapstävling i muntligt berättande, kr. 10.000:-,
- till *Moderna Dansteatern C/O, Stockholm* för inbjudan av norske koreografen Kenneth Flak och hans danskompani, kr. 10.000:-,
- till *Forshaga kammarmusikförening* för nordiskt deltagande i kammarmusikdagar i Forshaga, kr. 10.000:-,
- till *Vestfynskoret, Assens* för besök av Ringebu Sangkor, kr. 5.000:-,
- till *Stiftelsen Ung Nordisk Musik, Sverige* för sju svenska tonsättares deltagande

- i UNM - festivalen i Oslo, kr. 7.000:-,
- till *Botnik Studios, Malmö* för utställningar i Gerlesborg med unga nordiska samtidskonstnärer, kr. 10.000:- till katalogen,
- till *Fotostud. Stina Brockman, Stockholm* för studieresa till Helsingfors, kr. 4.000:-,
- till *Åsa Elzén, Whitney Museum, New York* för en skandinavisk resa i Mary Wollstonecrafts fotspår, kr. 10.000:-,
- till *Konstmären Helen Molin, Tollered* för deltagande i workshop och landart-utställning i Akureyri, kr. 5.000:-,
- till *Skulptören Karl Chilkott, Henån* för konstutställning i Karasjok, kr. 5.000:- samt
- till *Textilkonstmären Kerstin Jakobsson, Harlösa* för deltagande i Nordic Textile Art workshop i Reykjavík, kr. 4.000:-.

I december 2008 utdelades följande anslag:

- till *Inst. för språk- och översättningsvetenskap, Tammerfors univ.* för anordnande av 10:e konferensen om lexikografi i Norden, kr. 15.000:-,
- till *Nordens Biskops-Arnö* för seminarium till Åke Leanders minne, kr. 4.000:- till danskt deltagande,
- till *De litterära sällskapens samarbetsnämnd, Stockholm* för nordiskt litterärt symposium på Biskops-Arnö, kr. 25.000:-,
- till *Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, København* för 9:e konferensen om Norden som andraspråk, kr. 8.000:-,
- till *Inst. for arkeologi, konservering og historie, Univ. i Oslo* för 1814-projektets seminarium ”Samfunn i krig – Norden 1808”, kr. 15.000:- till resor,
- till *Finska sällskapet för 1700-talsstudier* för nordisk konferens om det långa 1700-talet, kr. 20.000:-,
- till *Etnologiska inst., Helsingfors univ.* för 31:a nordiska etnolog- och folkloristkongressen, kr. 10.000:-,
- till *Handelshögskolan i Göteborg* för 1:a nordiska socialrättsliga seminariet, kr. 12.000:-,
- till *Inst. för privaträtt, Helsingfors univ.* för 2009 års nordiska förmögenhetsrättsdagar, kr. 12.000:-,
- till *Stiftelsen Wanås Utställningar, Knislinge* för seminarium om miljömedvetenhet på nordiska konstinstitutioner, kr. 15.000:- till nordiska deltagares resor,
- till *Nordiska konstskolan i Karleby* för nordiskt seminarium om förberedande konstutbildningar i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Musikmuseet, Stockholm och Klaverens hus, Söderhamn* för internationell konferens om det svenska harmoniet, kr. 15.000:-,
- till *Univ. i Stavanger* för 18:e nordiska konferensen om säkerhet, kr. 10.000:- till resor,
- till *Nordiska forskningsnätverket i vårdledarskap* för 3:e nordiska symposium ”Framtidens vårdledarskap” i Aalborg, kr. 5.000:- till isländskt deltagande,
- till *Foreningen Norden i Struer* för studieresa till norska vänorten Spydeberg, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola-Norden i Helsingfors* för studiebesök i Stockholm, kr. 7.000:-,
- till *Félag starfsfólks bókaverslana, Reykjavík* för deltagande i Bok & Bibliotek 2008 i Göteborg, kr. 8.000:-,

- till *Bokbyen ved Skagerrak, Tvedestrand* för inbjudan av dansk och svensk föreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för svenska som andraspråk, Göteborgs univ.* för inbjudan av norsk gästföreläsare, kr. 4.000:-,
- till *Språkvårdssamfundet, Uppsala univ.* för deltagande i nordisk språkkonferens i Helsingør, kr. 3.000:-,
- till *NORDIK – Nordisk kommitté för konsthistoria* för arbetsmöte i Jyväskylä, kr. 10.000:-,
- till *Högskolan för design och konsthantverk, Göteborgs univ.* för inbjudan av norsk gästföreläsare, kr. 4.000:-,
- till *Kullegårdens förskola, Sävedalen* för studieresa till Asker kommune, kr. 10.000:- till busshyra,
- till *FDUV – Förbundet De Utvecklingsstördas Väl, Helsingfors* för deltagande i studiedagar i Stockholm, kr. 2.000:-,
- till *Chalmers tekniska högskola, Göteborg* för anordnande av matematisk specialsektion i Oslo, kr. 7.000:- till unga forskares deltagande,
- till *Nordens Biskops-Arnö* för dokumentationsskrift om nordiska författarseminarier på folkhögskolan, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Kungälv's Musei Vänner* för tryckning av symposierapporten ”Bohus 700 år”, kr. 10.000:-,
- till *Høgskolen i Vestfold* för bok om barnkultur i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Afdeling for navneforskning, Københavns univ.* för färgtryck och illustrationer till antologi, kr. 10.000:-,
- till *Organisationskommittén för Svenska språkets historia 10* för tryckning av konferensvolym, kr. 10.000:-,
- till *Postfuturistiska sällskapet, Göteborg* för antologin ”Annan konst”, kr. 10.000:- till finsk översättning,
- till *Doktoranden Stina Otterberg, Litteraturvetenskapliga inst., Göteborgs univ.* för tryckning av avhandling om Olof Lagercrantz som kritiker och tidningsman, kr. 20.000:-,
- till *Tidskriften OOTAL, Stockholm* för specialnummer om finlandssvensk litteratur, kr. 20.000:-,
- till *Docent Gunnar Syrén, Malmö* för utgivning av bok om Gluntarnas teatralitet, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Styrbjörn Järnegård, Litteraturvetenskapliga inst., Uppsala univ.* för tryckning av avhandling om Heidenstams första diktsamling, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Elisabeth Lindahl, Göteborg* för utgivning av bok om Marie och Knut Hamsun, kr. 15.000:-,
- till *Fil. dr Gunilla Hermansson, Göteborg* för tryckning av monografi om ”lycksalighetsöar” i dansk och svensk poesi, kr. 5.000:-,
- till *Författaren Håkan Boström, Eskilstuna* för tryckning och språkgranskning av boken ”Isländska samtal”, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Jenny-Leontine Olsson, Inst. för idéhistoria, Stockholms univ.* för tryckning av avhandlingen ”Kön i förändring”, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Mattias Bäckström, Inst. för idéhistoria och vetenskapsteori, Göteborgs univ.* för tryckning av avhandling om friluftsmuseer i Skandinavien, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Andreas Hellerstedt, Inst. för idéhistoria, Stockholms univ.* för

- tryckning av avhandling om ödesföreställningar vid 1700-talets början, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Tora Byström, Inst. för idéhistoria, Umeå univ.* för tryckning av avhandlingen ”Nordens frihet – en politisk kretsbiografi”, kr. 15.000:-,
- till *Professorerna Nila Pilke och Anita Nuopponen, Vasa univ.* för tryckning av lärobok i terminologilära, kr. 10.000:-,
- till *Nordiskt sällskap för metriska studier, Göteborg* för tryckning av samnordisk skrift från konferens år 2005, kr 8.000:-,
- till *Föreningen Nordens Ungdomsförbund, Sverige* för tryckning av läromedel om nordisk språkförståelse, kr. 15.000:-,
- till *Textilläraren Elin Eliasson, Kungsbacka* för utgivning av bok om folkdräkter på estlandssvenska Runö, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Björn Ohlsson, Etnologiska inst., Göteborgs univ.* för tryckning av avhandlingen ”Vi som stannade på Volvo”, kr. 10.000:-,
- till *Professor Gunilla Halldén, Tema Barn, Linköpings univ.* för utgivning av boken ”Naturen som symbol för den goda barndomen”, kr. 5.000:-,
- till *Professor Susanne Iwarsson, Inst. för hälsa, vård & samhälle, Lunds univ.* för översättning till svenska av danskspråkig masterversion av handikapppförflyttningsinstrument, kr. 10.000:-,
- till *Arkitekt Ola Wedebrunn, Konstakademiets Arkitektskole, København* för nordisk- baltisk publikation om modernistisk arkitektur, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Pia Nilsson, Sveriges lantbruksuniv, Ultuna* för tryckning av avhandlingen ”Jordbrukssamhällets kvarnar”, kr. 5.000:-,
- till *Professor em. Bengt Jonsell, Bergianska Stiftelsen, Stockholm* för tryckning av ”Flora Nordica” Volym 6, kr. 20.000:-,
- till *Fd universitetslektor Aage Jørgensen, Mårslet, Danmark* för studieresa till Stockholm, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Kristina Hermansson, Litteraturvetenskapliga inst., Göteborgs univ.* för studieresa till Odense, kr. 4.000:-,
- till *Professor Bjørn Kvalsvik Nicolaysen, Inst. for kultur- og språkvitenskap, Univ. i Stavanger* för studieresa till Stockholm, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Stefan Jacobson, Inst. för nordiska språk, Uppsala univ.* för forskningsvistelse på Färöarna, kr. 9.000:- till resor och material,
- till *Cand. mag. Eva Nadia Haupt, Nationalmuseet, København* för forskningsresa till Myntkabinettet, Stockholm, kr. 7.000:- till resor och material,
- till *Tv-producenten Hans Barnekow, Falsterbo* för filmen ”Den östra rikshalvan”, kr. 20.000:- till resor,
- till *Docent Björn Furuhausen, Historiska inst., Uppsala univ.* för gästforskarvistelse i Norge, kr. 10.000:-,
- till *Fil. kand. Åsa Viridi Kroik, Hägersten* för projekt om levande samisk kultur, kr. 6.000:-,
- till *Lärarna Karin Guldbæk-Ahvo, Faaborg och Johanna Toivonen, Helsingfors* för framställning av undervisningsmaterial i danska för finländare, kr. 15.000:-,
- till *Fil. dr Åsa Lindgren, Stockholm* för studier av vegetationsförändringar i den svensk-norska fjällkedjan, kr. 10.000:-,
- till *Överläkare Elin Mäki-Torkko, Malmö* för simulering på svenska, finska och tyska av hörselnedsättningar, kr. 8.000:-,
- till *Nordens Biskops-Arnö* för prenumerationer på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,

412 *Letterstedtska föreningen*

- till *Inst. för nordiska studier, Sorbonne, Paris* för nordiska bokinköp, kr. 5.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Finland* för distribution till skolor av skrift om Finska kriget 200 år, kr. 15.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Nylandsdistriktet* för författarbesök av Björn Ranelid, kr. 6.000:-,
- till *Nordens hus, Reykjavik och Islands univ.* för nordisk litteraturfestival för barn och unga, kr. 12.000:-,
- till *Konstnären Kristina Kudsk, København* för vistelse på Kunstnerhuset i Svoldvær, kr. 5.000:-,
- till *Konstnären Jette Nielsen, Marstal* för samma ändamål, kr. 5.000:-,
- till *Grafikens Hus, Mariefred* för svensk- finländsk konstutställning, kr. 10.000:- till resa,
- till *Föreningen Finländska konststiftelser, Helsingfors* för svensk-finländsk konstutställning på Waldemarsudde, kr. 20.000:- till översättning av katalog,
- till *Lyngby Kunstforening* för dansk-norsk-svensk konstutställning 2009, kr. 10.000:-,
- till *Två körer i Telemark* för konsert med svenske jazzmusikern Stefan Forssén, kr. 6.000:-,
- till *Operaföreningen JOEL, Mariehamn* för svenska artisters medverkan, kr. 10.000:-till resor,
- till *Professor em. Jan-Gunnar Sjölin, Lund* för projektet ”The Human Body in Movement”, kr. 5.000:- till resor samt
- till *Recoil performance group, København* för samnordiskt dansprojekt, kr. 10.000:- .

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag till ansökan under 2009

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2009 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten.

*Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Ansökan skall insändas **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2009. Poststämpelns datum gäller.*

Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2009.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land. Ansökan insändes av den mottagande institutionen. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Tryckning, översättning eller språkgranskning av publikationer av gemensamt nordiskt intresse. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppets storlek bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis ej till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehälle inom det egna landet,
- festskrifter eller seminarier av avtackningskaraktär,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till renodlade medicinska ändamål.

II. Under 2009 står sammanlagt 250.000 SEK till förfogande för främjandet av nordiskt konstnärligt utbyte. Ansökan insändes **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2009 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökningar sänds in **före** den 15 februari 2009 till: (poststämpelns datum gäller)

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Engbakken 6,
DK - 2830 Virum

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
c/o Dag Lindberg, Lönnrotsgatan 7 b 16,
FIN - 00120 Helsingfors

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrun 36,
IS - 102 Reykjavík

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Kolbjørn Skaare, Professor Dahls gate 42,
NO - 0260 Oslo

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning,
Box 22333, SE – 104 22 Stockholm

Anm. Den svenska avdelningen tar även mot ansökningar den 15 september 2009.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av Nordisk Tidskrift (4/2008 och 4/2007). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org

BOKESSÄ PATRIOTERNE

Kan man snart finde på mere? Er der flere metoder, ved hjælp af hvilke vi kan blive klogere på Danmarks besættelse – denne korte årrække mellem 1940 og 1945, som må være den suverænt bedst belyste periode i dansk historie?

Det er der; en af besættelsestids-forskningens grand old men, *Hans Kirchhoff*, har med afsæt i en serie foredrag på Folkeuniversitetet i København samlet syv dobbeltportrætter af kendte skikkelser fra perioden ud fra den betragtning, at man kan få nye indsigter af denne sammenstilling. Alle portrætter er skrevet af anerkendte historikere – et enkelt af litteraturprofessor Hans Hertel.

Kirchhoff tager sig selv af samarbejdspolitikens par nummer 1, det tyske riges befuldmægtigede i Danmark, Werner Best, og den danske udenrigsminister og senere statsminister Erik Scavenius. Palle Roslyng-Jensen skriver om to væsensforskellige modstandstyper, Vagn Bennike og Jens Toldstrup, Bo Lidegaard tager sig af sine antagonistiske yndlinge, departementchef Nils Svenningsen og diplomaten Henrik Kauffmann, Joachim Lund skriver om erhvervsmændene Erling Foss og Gunnar Larsen med de tæt sammenvævede skæbner. Og så fremdeles.

At det er frugtbart at stille skikkelserne op parvis er i virkeligheden let at forstå; besættelsestiden var en national skæbnestund, hvor demokrater, kommunister, nationalister og idealister i alle afskygninger lagde hverdagens kiv og strid til side for at stå sammen om dette ene at frelse fædrelandet for verdenskrigens tryk. Problemstillingen er fastholdt i en enkelt eksemplarisk scene: salonkommunisten og teatermanden Kjeld Abell, der 5. januar 1944 afbrød forestillingen på Det Kongelige Teater for at meddele publikum, at hans kristne og godt og vel konservative kollega Kaj Munk var blevet myrdet. Munk havde været betaget af de totalitære tanker før besættelsen, men talte fra 9. april 1940 tyskerne imod med en dødsforagt, som skulle vise sig velbegrunder. Havde Munk overlevet besættelsen, havde han og den kulturradikale Abell været arge modstandere i et befriet Danmark, fordi der var en verden mellem deres anskuelser, som kun verdenskrigen kunne slå bro over.

Hvor Kirchhoffs syv pardannelser må se deres veje skilles, afdækkes de reelle brudflader, kanten i aktørernes karakter bliver synlig, brændstoffet bag deres vision ses. Virkeligheden bag undtagelsestilstanden.

I den forstand er Kirchhoffs eget bidrag lidt på en hylde for sig, det inddrager jo Hitlers stedlige repræsentant, og hans artikel tjener således mere til at belyse den efterhånden velkendte problemstilling om to magtafklarede mænd, som fandt sammen om, at samarbejdspolitik kunne være såvel Tyskland som

Danmark til gavn. Bests og Scavenius' indbyrdes relation, som fælles forurettelse holder liv i længe efter befrielsen, er fascinerende læsning, men det er nogle af de øvrige bidrag, som for alvor får fornemmelser til at bundfælde sig som erkendelser.

Eksempelvis Wium Olesens forfølgelse af den konservative politiker John Christmas Møllers og hans socialdemokratiske kollega Hans Hedtofts gerning under krigen. Begge havde talt nazismen midt imod, begge blev skubbet ud i det politiske livs skyggeland efter tysk pres, begge var ønsket i England - Hedtoft mere end den Møller, man endte med at få som den danske stemme på BBC. Wium Olesen viser udmærket de grundlæggende forskelle, der var på de to position i politik og sind - og dermed også på deres valg og efterkrigskarriere: Christmas Møller var kommet i strid med sit parti før krigen, Hedtoft var hele vejen igennem i pagt med sit og dets mission. Eller med Wiums slående sammenfatning:

»Hedtoft var en del af en bevægelse, som var større end ham selv. Og det accepterede han. Christmas Møller mente næppe på noget tidspunkt, at Det Konservative Folkeparti var større end ham.« Det forlenede Christmas Møllers indsats med noget rastløst og chancebetonet, som kronedes med nederlag og desillusion. Han forlod sit parti, stillede op som løsgænger, men blev en fiasko og døde kort efter befrielsen. Hans Hedtoft avancerede derimod som et urværk til rigets højeste stilling, da tiderne blev normale.

Samme frugtbare udbytte af pardannelsen får man i Michael Kjeldsens sammenligning af de to centralskikkelser i Frihedsrådet Mogens Fog og Frode Jakobsen. Deres vej ind i modstanden var meget forskellig – Fog var som kommunist fra starten uden for det demokratiske og samarbejdende Danmark og sagde hurtigt og uden tøven ja til at organisere modstanden, da Danmarks Kommunistiske Parti bad ham. Han var ikke bundet af loyalitet mod et politisk system, han først skulle bryde med. Socialdemokraten Frode Jakobsen tøvede meget længere, fordi han længe troede på samarbejdskursen blandt de demokratiske partier; først efter martsvalget 1943 tog han det afgørende spring. Derfor måtte han også sige fra over for det projekt, der var Fogs og kommunisternes for så vidt angik efterkrigstiden. Jakobsen var demokrat, Fog folkedemokrat.

Også Hans Hertels oplagte sammenstilling af Valdemar Rørdam og Kaj Munk er frugtbar. Begge var til overflod nationale, ingen af dem var brændende optaget af demokratiets ve og vel, mens stordåd lå dem på sinde, og indtil det tyske angreb på Sovjetunionen gik de to jagtkammerater åndeligt talt arm i arm. Da chancen for at knuse kommunismen – og frelse Finland – viste sig, gik Rørdam med det nazistyre, der endte med at myrde Munk. Digtede til Barbarossaplanens pris og agerede lyrisk hvervekontor for de østfrontfrivillige. Hvorfor? Fordi Munk var absolutist og kristen idealist, mens Rørdam

var utilitarist og pragmatiker og ville alliere sig med Fanden selv for at undgå kommunismen, skriver Hertel.

De to ramtes af hver sin tragedie; Munk blev som nævnt myrdet, Rørdam faldt fra anerkendelsens allerhøjeste tinde til dyb foragt og forstod først til allersidst, at hans længsel efter dansk national vilje forløstes i den hjemlige modstandsbevægelse – ikke hos de danske frikorps på østfronten.

Og så til noget rigtig morsomt, som også har inspireret til denne artikels overskrift. Kirchhoff skriver, tilsyneladende i fuld alvor, i sit forord, at det er vanskeligt at hævde, at nogen af de 13 danske portrætterede »var rigtigere og renere og mere moralske end andre. I hvert fald er det et rent subjektivt spørgsmål. De 13 var patrioter og mente alle, at de kæmpede for Danmarks sag, som de forstod den. At operere med helte og skurke i denne sammenhæng giver derfor ingen mening«.

Den nøgne og værdineutrale historiker på spil med andre ord, Rørdam lige så fin en fyr som Kauffmann. Kirchhoff selv er faktisk den dårligste til at sløre sin overvældende beundring af Scavenius. Bortset fra de obligatoriske og korrekte besværgelser om, at småstatsrealisten Scavenius lukkede øjnene for Hitlerregimets nihilistiske ondskab, svømmer Kirchhoffs tekst over med hyldest af manden og hans »forbløffende ... civilcourage«: »Erik Scavenius fremstår som en af landets store statsmænd, rensat for besættelsens og efterkrigstidens angreb for tyskvenlighed og forræderi.« »...smiger bed ikke på den gamle, der aldrig havde været forfængelig og aldrig anglet efter popularitet.«

Det bliver med Kirchhoffs påstand om neutralitet i bedømmelserne en hel sport for læseren at søge sympatierne bag forfatternes påståede neutralitet, og det er da heller ikke svært for flere indlægs vedkommende. Michael Kjeldsen holder med socialdemokraten Frode Jakobsen, ikke med kommunisten Fog, og selv Lidegaard tror jeg at kunne kikke i kortene. Han plejer ellers at dele sol og vind lige i den evige overvejelse om den rette dosering af samarbejde og modstand. Lidegaard hefter sig ved, at Kauffmann og Svenningsen er fælles om at påtage sig et tungt personligt ansvar hinsides protokol og lovgivning. De holdt med landet, mens dagens embedsmænd holder med loven. Spændende iagttagelser er der også af deres forskellige analyse af USAs og den offentlige menings betydning for udenrigspolitikken, men at the end of the day:

Allerdybest nede er Bo Lidegaard mest imponeret af Svenningsens klassiske diplomati (med behørig skildring af dets moralske faldgruber). Det vil han aldrig indrømme, men det gløder under objektiviseringerne.

Sjov at læse med Kirchhoffs forordsbriller er også Hans Hertel, han bryder sig jo hverken om Munk eller Rørdam, sidstnævnte afskyr han allermest, men hans projekt er grundlæggende et andet end at rangordne de to nationalister. Hertel fører kulturkamp mod Dansk Folkeparti og Søren Krarup, som han med dygtighed har gjort det de seneste år med forelæsninger om Georg Brandes og

det kulturradikale ikon Poul Henningsen.

Folketingsmedlem for Dansk Folkeparti Søren Espersen har skrevet en bog om Valdemar Rørdam, som dybest set er et forsvarsskrift for digteren, ligesom også partifællen og præsten Søren Krarup har skrevet forstående om Rørdam. Det er let for Hans Hertel at påvise, at de begge snyder på vægten, når de i deres forsvar for Rørdam på det nærmeste overrækker ham den nobelpris i litteratur, som nogle anbefalede i de sene 1930'ere, men som Rørdam reelt aldrig var i nærheden af. Rehabiliteringen er politisk, advarer Hertel, ligesom den konservative udenrigsminister og litterat Per Stig Møllers rehabilitering af Kaj Munk også er det. Det er kulturkamp og politiseret litteraturkritik og os og dem-tænkning, formaner han.

Hvorpå Hertel med bedste samvittighed politiserer sin egen kulturkamp ved at nægte at anerkende Rørdams lyriske selvopgør i 1945, da han blandt andet i et større digt offentligt erkendte, at han havde holdt med de forkerte. Hertel finder – med henvisning til daværende litteraturprofessor Ejnar Thomsen – Rørdams bekendelse hul og selvmedlidende. Thomsen havde beundret Rørdam næsegrus, og det gjorde hans afvisning af den svigefulde uforsonlig, da bruddet kom. Mon ikke Hertels uforsonlige afvisning af kvaliteten af vævningen i Rørdams bodsskjorte henter sin næring i hans foragt for Dansk Folkeparti?

Arne Hardis

Hans Kirchhoff : *Sådan valgte de - syv dobbeltportrætter fra besættelsens tid*. Gyldendal 2008.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

SVENSK DIPLOMATI BETRAKTAD

Åtskilligt elakt har sagts om diplomatycket genom åren, att det skulle vara det näst äldsta yrket på jorden, att det skulle vara ”the art of letting someone have it your way”, ett godkänt sätt att ljuga för Ditt lands skull etc. Yrket är förvisso mycket gammalt. Så länge det funnits någon form av organiserade samhällen har det funnits behov av att skicka kontaktpersoner till andra liknande samhällen. Under åren har det också omgetts med en hel del mystik och därför varit föremål för rätt omfattande, om inte sällan under senare år, ironisk publicitet. Intressant nog har ändå ambassadörsrollen i flera opinionsundersökningar nästan den högsta prestige av alla yrken.

Om detta ämne har nu *Håkan Berggren*, ursprungligen Uppsalahistoriker, sedermera diplomat, expediteschef på UD och ambassadör i Singapore, Canada och Danmark, skrivit en mycket utförlig (närmare 600 sidor) bok med den litet sökta titeln *Första försvar* med undertiteln *Diplomati från ursprung till UD*. Framställningen är en betydande prestation som baserar sig på mycket omfattande både källstudier och läsning av den relevanta facklitteraturen, vilket redovisas i en omfattande notapparat.

Berggrens bok sönderfaller egentligen i tre separata delar. Den första behandlar diplomatins ursprung och former och avslutas med en genomgång av det kalla krigets diplomati, ett avsnitt som trampar i för yrkesmannen ganska välkända hjulspår. Berggren påpekar här helt korrekt att diplomati och utrikespolitik ofta ses som synonyma, men att diplomatin är ett instrument för utrikespolitiken. Dock är det med dagens resande bland politikerna och alla internationella möten inte alltid så lätt att skilja på de två begreppen.

Sedan kommer vad jag uppfattar som bokens huvuddel, en genomgång av det svenska utrikesdepartementets historia. Här har Berggren gjort en pionjärinsats när han gått igenom alla de utredningar som under 100 år gjorts om departementets organisation och uppgifter. Jag var, trots 40 år i yrket, inte helt medveten om att så många externa och interna utredningar faktiskt gjorts. Utan att ha någon som helst faktabas för mitt påstående undrar jag om något annat departement, eller annan statlig myndighet för den delen, varit föremål för så många översyner som UD.

Varför har det varit så? Ett grundläggande skäl är att UD är en hybrid i det svenska förvaltningssystemet, eftersom det både, som de övriga statsdepartementen, är en policyskapande enhet för utrikespolitiken, men också en förvaltningsenhet med ärenden och hundratalet underställda myndigheter utomlands som har att hantera i lag fastställda uppgifter som representant utomlands för den samlade statsapparaten. Under årens lopp har många funderat över hur man skulle kunna lösa denna dualism och om det skulle vara möjligt att sär-

skilja de departementala uppgifterna från de myndighetsrelaterade och kanske rent av skapa ett särskilt UD-verk. Men det har inte gått att komma fram till någon annan modell än den nuvarande. Samtidigt har inte minst EU-politiken – fast denna process startade för svensk del redan för länge sedan – medfört en alltmera central roll för statsministern och involverar numera de flesta statliga myndigheter. Detta har förändrat UD:s roll.

Andra utredningar har handlat om departementets uppgifter, om avvägningen mellan traditionella politiska ärenden och handel, om ambassadernas roll i Sverigefrämjandet (ofta bara omnämnt med det hemska ordet ”främjande” – av vad?), om avvägningen mellan representationen i gamla och nya länder, om breddningen av rekryteringen till yrket etc etc). En del av dessa utredningar har nog mest kommit till för att i ett visst skede tillfredsställa politiska krav på handling och inte alltid lett till så grundläggande förändringar; det är kanske därför som författaren till dessa rader inte kom ihåg alla de som gjorts.

Ett märkligt exempel från senare tid är det interna utredandet av vad man kallar ”värdegrund” för utrikesförvaltningen, som också Berggren ger en ironisk släng. Vi var nog många som aldrig begrep vad detta arbete skulle innebära. Den värdegrund vi skall basera vårt arbete på kan man – som en rättfram kollega sade på ett ambassadörmöte – läsa om i gällande regeringsform, och är nog ganska självklar för de allra flesta svenskar. När den nya regeringen tillträdde 2006 stängde man helt sonika denna verksamhet; få lär ha saknat den.

Men många andra utredningar har givetvis gjort grundläggande insatser för att anpassa UD till en modern värld, där den tidigare hemliga diplomatin måste vägas mot demokratis krav på öppenhet och snabb information. Man måste också beakta att aktörerna i den internationella politiken idag är många flera och omfattar inte bara stater utan mellan- och överstatliga och icke-statliga organisationer som Green Peace och Amnesty International och stora transnationella företag m. fl. Man kan nämna integrationen av den tidigare konsulära karriären, ursprungligen en helt separat tjänst, i den diplomatiska. Man kan nämna övergången från en funktionell uppdelning av departementet med uppdelning i politiska, handels- och andra frågor till en geografisk uppdelning så att alla ärenden rörande ett visst land handhas av samma avdelning. Detta system löser vissa problem men skapar ändå andra; ingen organisation är utan sina skavanker och ingen organisatorisk princip blir ändå till slut genomförd fullt ut. Och ibland kan politisk aktivism demonstreras när man tillsätter särskilda handläggare för något aktuellt ärende och då kan bryta de administrativa principerna.

Berggrens avslutande del är en sociologisk utredning om rekryterings förändring genom åren från den stånds-, mans- och Syd- och Mellansverigebaserade kåren för 100 år sedan till de unga diplomater som idag skall visa upp det nya Sverige genom en rimlig könsfördelning och repre-

sensation av andra än svenskfödda. En sådan utredning har nog aldrig gjorts förut och är intressant läsning. Det förefaller som om UD trots allt lyckats hyggligt i denna nödvändiga förändringsprocess även om departementet av rätt begripliga skäl släpar efter en smula här. I en förvaltning till vilken numera ca 1.000 personer årligen söker till dryga 20-talet platser är det givetvis inte lätt att undvika ett elitistiskt urval, även om man alltså samtidigt måste söka hitta en balans mot andra urvalsfaktorer som kön, olika utbildningar, etnisk bakgrund et cetera.

Håkan Berggren diskuterar naturligtvis avslutningsvis framtidens UD. Jag delar hans uppfattning att den bilaterala diplomatin ännu inte är mogen för avskrivning, även om den multilaterala tar en allt större plats i dagens värld. Berggren tror på färre men större regionambassader. Om man skall rikta någon kritik mot boken, utom kanske att de inledande avsnitten om diplomati kunde förkortats något, är det att han nog ändå inte, enligt min uppfattning, tillräckligt tydligt gör klart vilken revolution i svensk diplomati som EU-medlemskapet inneburit. Men det tror jag ganska få har uppfattat. När Sverige kom med i EU innebar det att vi för första gången sedan Napoleonkrigen gick med i en politisk allians. Svenska diplomater har inte varit vana att arbeta i sådana sammanhang, eftersom vi i närmare 200 år fungerat som i princip en självständig kraft. Nu skall vi anpassa oss till vad andra tycker, kompromissa och ibland fatta snabbare beslut än vi varit vana vid, samtidigt som besluten skall vara väl förberedda på hemmafronten. Det tar tid att vända en Atlantångare.

Ibland brukar man säga att diplomatens traditionella rapporterande roll är föråldrad och att man numera skall vara aktör snarare än rapportör. Det ligger säkerligen åtskilligt i detta, särskilt i fråga om EU-politiken. Men den traditionella diplomatrapporten kan nog inte avskrivas ännu. Det är väl bekant att internationellt agerande och intresserade politiker som Carl Bildt och Göran Persson gärna läser sådan rapportering. Den kan knappast ersätta den numera så snabba, rena nyhetsrapporteringen, men ändå för en upptagen politiker ge de sammanhang som en god diplomatrapport skall kunna förmedla och som man knappast kan beskriva med ledning av bara internet. För att kunna ge den måste man nog, trots allt, vara på plats.

”Första försvar” är en för dem som är roade av ämnet och svensk förvaltningshistoria intressant och, trots omfånget, förvånansvärt lättläst bok. Att den, såvitt jag kan finna, innehåller något tiotal faktafel, som lätt kunde ha undvikits, minskar inte detta intryck.

Mats Bergquist

Håkan Berggren. *Första försvar. Diplomati från ursprung till UD*. Atlantis, Stockholm 2008

LÄSVÄRD BIOGRAFI OM DAN ANDERSSON

Göran Greider kan sitt historiebygge. Från första raden sugs vi, vare sig vi vill det eller inte, in i berättelsen om Dan Andersson – skalden som får en näsrynning i de fina kulturkretsarna, men älskas och tolkas av nutida poppoeter som Ulf Lundell, Joakim Thåström, Sofia Karlsson och Dan Viktor Andersson. En poet från tidigt 1900-tal vars dikt ”Omkring tiggarn från Loussa” i Hootenanny Singers tappning låg 52 veckor på Svensktoppen på sjuttioalet. En finmarksskald från Dalarna som har väckt igenkänning bland indianska minoriteter i Latinamerika.

Dramaturgin är genial, nästan filmisk. Drömmaren, diktaren beger sig i bokens första del till Stockholm. Även den oinvigde förstår snart att han aldrig ska komma tillbaka till sitt Gonäs i Dalarna, att han inte ska återse sin havande hustru Olga och inte heller någonsin träffa sin ofödda dotter. Dan Andersson dör i en hotellsäng i Stockholms Klarakvarter natten till den sextonde september 1920. Varför får vi inte veta förrän i bokens sista del.

Däremellan kommer berättelsen om födseln och uppväxten i byn Skattlösberg, finmarkens huvudstad i Dalarna, relationen till fadern, det skrivande som var livsnödvändigt för honom, men blev ack så kortvarigt. Hela hans samlade produktion tillkom under sju år. Och att han i dag huvudsakligen är ihågkommen för sina dikter hade förmodligen retat honom. Det var prosan och romanen han ställde högst. Den troligen mycket självbiografiska romanen ”David Ramms arv” kom ut 1919 och är ett försök att gestalta en människas frigörelse från en förlamande fadersauktoritet.

Göran Greider skriver personligt på ett inbjudande sätt. Han berättar om sitt eget intresse för Dan Andersson, hur denne skald har följt honom genom livet – ett intresse som rent konkret materialiserats genom ett centralprov i svenska i första ring och nu denna biografi.

Också bilden av Dan Andersson är personlig, ibland intim. Hans livshistoria är dramatisk nog för en roman. Fadern Adolf framstår som en märklig man – lärd, kristen, nykterist och med den speciella uppfostringsidén att barnen Andersson inte skulle leka med andra barn än de fyra egna syskonen, då detta skulle kunna bidra till grannosämja. Dan, eller Daniel, nummer tre i syskonskaran, var favoriserad av fadern och starkt knuten till honom. Han bodde hemma under större delen av sitt liv och fadersgestalten är navet kring vilket hela hans författarskap kretsar i en blandning av fascination och uppror.

Så småningom gifte sig Dan med lärarinnan Olga, en ekonomiskt tryggt famn med lärarinnelön. Kärlekssagan med den riktigt stora passionen, östermalmsflickan Märta Larsson, hade dessförinnan gått om intet eftersom Märtas pappa totalt misstrodde den unge Dan Anderssons litterära framtidsplaner. *Greider* saxar ur många heta brev till Märta, bevarade på Uppsala universitetsbibliotek.

Naturkulten och skogsromantiken i diktningen gör Dan Andersson till en traditionalist, därav näsrynkningarna. Men i fråga om hans temperament och inslag av oren prosa utan högstämt utanpåverk är han modernist, menar Greider. Även romanerna framhåller han, inte som stor litteratur, men inspirationskälla för efterföljande arbetarförfattare som Ivar Lo-Johansson och Moa Martinson. Även dessa bejakade, liksom Dan Andersson, sitt utanförskap.

Dan Anderssons plötsliga död på Hotell Hellman gjorde honom mytomspunnen och berömd. Från en dag till en annan förvandlades en 32-årig anonym skald till, som det stod i Dagens Nyheter efter dödsbudet, ”den kände författaren Dan Andersson”. Känd var han aldrig under sin livstid. I dag är han det världen över. Men i ett ängsligt samhälle där gränsen mellan fin- och fulkultur är knivskarp kommer näsrynkningarna att bestå – även efter Göran Greiders mycket läsvärda biografi.

Anna Hedelius

Göran Greider. *De gångna är som en dröm och det närvarande förstår jag icke. En bok om Dan Andersson.* Albert Bonniers förlag, Stockholm 2008.

FAN TRO T

For nogle årtier siden udgav den danske billedkunstner Mogens Andersen sine erindringer. De fik titlen: *Nødigt, men dog gerne*. Man sidder med samme fornemmelse efter at have læst *Ulf Lindes erindringsbog Från kart till fallfrukt. 70 korta kapitel om mitt liv et cetera*. De synes skrevet på trods. Stedvis i vrede, stedvis i taknemmelighed, men hele vejen igennem præget af en ulyst ved genren, der jo kræver at man tager sig selv forfængeligt, stabler sig op og sætter selv i centrum uafsladeligt.

Samtidig er hans erindringer præget af det faktum, at Linde ikke opererer med den lineære tid. For ham er tid angiveligt et relativt begreb, både hvad angår hans eget livsforløb og den kunst, der har stået i centrum for hans virke. Både livet og kunsten opleves i et nu og får sin autenticitet og kvalitet derved. For Linde giver et begreb som ”samtidskunst” ingen mening, ligesom hans liv heller ikke giver nogen mening som et klassisk dannelsesforløb i ånden fra Goethe, hvor mennesket bevæger sig frem mod stadig mere vidtgående indsigter i sig selv, verden og tilværelsens skjulte rum. Hvad han gjorde dengang i de formative år, og hvad han gør nu på det seneste adskiller sig ikke fra hinanden, det er den samme optagethed af kunstens former og udøvelsen af den i praksis, der er hans ærinde. Det kan være hans fysik ikke mere er, hvad den var, men sensibiliteten er den samme, sproget ligeså.

Selve erindringsprojektet er således en paradoksalt foreteelse for Linde, ligesom så meget andet i hans liv. På den ene side er Linde en solitær skik-

kelse. Det er den særlige kvalitet ved ham: at han står som en uafhængig søjle i svensk kulturliv i anden halvdel af det 20. Århundrede. På den anden side er det fuldkommen mageløst, så mange mennesker, den mand har kendt og fascineret i kraft af sin exceptionelle begavelse, musikalitet og charme.

Lad os tage det første først. I åbningskapitlerne, der hører til bogens bedste, beskriver Linde sin barndom i Stockholm, som søn af en dansk ingeniør og verdensmand og en mor, der til stadighed bekymrede sig over ham og ikke fandt ham egnet til det liv, hun havde tænkt sig, hendes barn skulle have, og de konventioner, han skulle leve op til. En uhyre plagsomhed, der synes at følge Linde som en skygge hele livet, hvor hans omfattende virke synes at være fortsatte forsøg på frigørelse og selvstændiggørelse, samtidig med at han – igen paradoksalt – vikles ind i forpligtende medmenneskelige relationer og karrieremæssige kvantespring, der placerer ham i helt centrale og uomgængelige positioner i kulturlivet.

Igen kan det siges at være ulysten, der driver værket. Linde forsøger at gøre op med sin baggrund og den forventede akademiske karriere, og giver sig til at spille jazz på professionelt plan – naturligvis efter gehør og ikke efter noder! Men hvor de øvrige musikere på turneerne turer rundt med damerne, sidder Linde og læser og fanges dermed ind at sit intellekt. Det fører ham vidt, først som kunstkritiker ved *Dagens Nyheter* og deltidsansat ved Moderna Museet og museets vennekreds, og siden – angiveligt til sin egen store undren – til et professorat i moderne kunstteori ved Konsthögskolan i Stockholm, før han bliver valgt ind i såvel Akademien för de fria konsterna som Svenska Akademien, hvor han får plads blandt de aderton i stol nr. 11.

Rejsen væk fra det snærende fører ham således ikke mod friheden, men imod stadig højere grader af forpligtelse. Egentlig hjem til sig selv og sit eget finder Ulf Linde først i 1977, hvor han udnævnes til direktør for Thielska Galleriet. Dér, længst ude på Djurgården i det nietzschianske epokemuseum, grundlagt af bankieren Ernest Thiel omkring år 1900, bliver Linde – med Nietzsches ord fra *Ecce Homo* – til ”den, han er”. De 20 år på Thielska er Lindes fineste. Han restaurerer museet i pagt med stedets ånd, sætter sig ind i filosofien bag dets tilblivelse og samling, og skriver med gennemgribende indsigt om stedets værker, ikke mindst af Munch og Bruno Liljefors, hvis geni han har ytret sig originalt og kongenialt om. I sine banebrydende tolkninger af Nietzsches filosofi fra slutningen af 1880erne taler Georg Brandes om Nietzsches ”aristokratiske radikalisme”. Det er det sandeste, man kan sige om Lindes væsen og egenart i årene som direktør for Thielska Galleriet og den indføjede omsorg, han har for samlingen og huset.

Og det er det sandeste, der kan siges om Lindes kunstkritik og litteraturforståelse. Den er båret af en ”aristokratisk radikalisme”, koncis, usentimental og nådesløs, men også præcis og fuldkommen direkte i sin omgang med

kunstnerens intentioner, materialer og stoflige sensibilitet. Linde anskuer værket *an sich*, fri af ismer, ideologier og opportunistiske hensyn. Men det er forhold man får bedre indsigt i ved at læse hans essays *Presentationer* (1999) og *Svar* (1999) end disse erindringer, som kun i glimt lyner af hans selvstændige ræsonnementer om kunsten og dens fordringer, ikke mindst i omtalen af Marcel Duchamp (hvis markante værker Linde har genskabt i 1:1 på Moderna Museet), Kurt Schwitters og Francis Picabia. Og i de genkomne passager om hans mentorer i Sverige, forfatteren Lars Ahlin og maleren Evert Lundquist. Begges ubestikkelighed og kompromisløse mod på kunstens vegne er retningsgivende for Lindes eget virke.

Og lad os i forlængelse heraf tage fat på det andet og sidste. Nemlig Lindes charme. For her er han tydeligvis bestikkelig. Hvem er ikke det? Fristelser er til for, at man kan falde for dem. Lindes erindringer løber af samme grund fuld af galanterier. Det siges, at erindringer altid er badet i tårer. Det gælder ikke den usentimentale, sokratiske og sarkastiske Linde. I stedet kan de siges at være badet i mennesker. Er forfatteren økonomisk med hensyn til skildringen af sin familie og sine to ægteskaber, er han generøs over al måde med hensyn til de mange mennesker, han har mødt, og som har betydet noget for ham. I lange passager har erindringerne karakter af namedropping, og hvad der kan ses som tiltalende anslag til portrætter ender i *portræthed* – og i omtalen af medlemmerne i Svenska Akademien i noget, der nærmer sig det fidele. Her går Linde i taknemmelighed over at være blevet valgt ind i forsamlingen fra koncepterne, og man føler sig hensat til Rafaels *Skolen i Athen* og Gudernes Panteon. Tak, tusind tak, det er alt for meget.

Man bliver helt glad, når Linde kommer til en personer, han ikke kan lide, som *Dagens Nyheter*s chef- og kultureddaktør Olof Lagercrantz, hvis ideologiske og journalistiske populisme i 1960erne får så sixpencen passer, eller horden af marxister på 1970ernes uddannelsesinstitutioner som ødelægger kunsten og brutaliserer alle tænkelige relationer, og sidenhen direktørerne for Moderna Museet, David Elliott og Lars Nittve, hvis kunstsyn Linde intet har tilfælles med. Stillet over for, hvad Linde opfatter som forræderi hører tilgivelsen ikke til hans dyder, og godt for det, for så står modet og ærligheden tilbage som det væsentligste. Linde kan i forlængelse heraf med foragt i stemmen afskrive nutidens kunstkritik som korruperet, men spørgsmålet er, hvor han selv står i sine skildringer af venner og kolleger fra et langt liv? Kan man etablere så dybe venskaber med så mange og samtidig stå alene, ubestikkelig?

Den menneskelige ånd, ja åndfuldheden, opstår i samværet med andre mennesker, skriver Linde. Sandt nok, med ”venner i lys vi tale”, som salig Grundtvig skrev. Ulf Lindes erindringer bærer i de bedste øjeblikke vidnesbyrd om dette lys, mens de i lange stræk falder tilbage i navneaddingens konventionelle og stilige gråtoner, hvor der udveksles artigheder. Det ligner

ikke Linde. Måske er det derfor, han ved erindringernes slutning skriver, at de kunstværker, han har samlet på i sit liv og som udgør hans nærmeste omgivelser, ”utgør en bra mycket mer giltig sammanfattning av mitt liv än den här memoarboken”. Det er klar tale. Kunsten har betydet mere end mennesker for Ulf Linde. Måske skulle han så bare have skrevet om den – kunsten.

Henrik Wivel

Ulf Linde. *Från kart till fallfrukt. 70 korta kapitel om mitt liv et cetera*. Albert Bonniers förlag. Stockholm 2008.

NORDEN I ERLANDERS DAGBÖCKER 1958

Tage Erlanders dagböcker är väldokumenterade, öppenhjärtiga och stundtals rätt roliga att läsa. Den arbetskrävande utgivningen av Sveriges längste statsministers dagboksanteckningar har nu nått fram till valåret 1958. Den 1 juni detta år hölls urtima val till riksdagens andra kammare. Orsaken till att ett extraval utlystes var den allmänna tjänstepensionsfrågan (ATP) som varit föremål för en rådgivande folkomröstning året innan.

Tage Erlander och socialdemokraterna hörde till segrarna i extravalet. Mest framgångsrikt var bondeförbundet-centerpartiet som erövrade hela 13 nya andrakammarmandat. Socialdemokraterna ökade för sin del på sitt mandattal med fem medan högern under Jarl Hjalmarsons ledning vann tre nya mandat. Valets stora förlorare var folkpartiet som tappade hela 20 mandat. Det var en svår motgång för folkpartiledaren Bertil Ohlin som så sent som 1957 varit beredd att ställa sig i spetsen för en borgerlig trepartiregering efter det att koalitionen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet upplöstes.

I tidigare utgåvor av Erlanders dagböcker har missnöjet med det nordiska samarbetet varit ett återkommande tema. När Nordiska rådet bildades 1952 antecknar han i sin dagbok uppgivet:

”Vi tar skitet utan någon entusiasm. I varje fall får inte normmännen skylla på oss om det spricker. Min motivering: Förslaget betydelselöst om det realiserar. Livsfarligt om det inte blir av!”.

Ett annat ljud i skällan blir det emellertid 1958. Den 6:e sessionen med Nordiska rådet hölls i Oslo. Den stora frågan på rådets agenda var de sedan slutet av 1940-talet pågående förhandlingarna om en nordisk tullunion. I början av 1950-talet hade förhandlingarna därom gått i stå. Det norska näringslivet var starkt skeptiskt till etablerandet av en nordisk tullunion. Småningom hade utredandet tagit ny fart och vid Oslo-sessionen med Nordiska rådet var tullunionsfrågan föremål för debatt. Erlander skriver i sin dagbok på flyget till Oslo efter ett besök i Berlin och Hamburg:

”Sightseeingen i Öst- och Västberlin gav inga sensationer men bestyrkte tidigare intryck av våldsam skapariver och stora planer. Om något sådant

kan sägas om Nordiska rådet nästa lördag skulle jag verkligen bli glatt överraskad”.

Efter byte av flyg i Köpenhamn gör han en ny anteckning i dagboken:

”Egentligen borde jag använda timmarna till att söka formulera de banaliteter, som jag inte lär komma ifrån att säga i morgon vid Nordiska rådets öppnande. Det är ju en trist uppgift inför en institution, vars meningslöshet inför varje år framstår allt tydligare. Men som just därför behandlas med den största varsamhet av oss alla.”

Det var med andra ord med små förväntningar som Erlander for till Oslo för att delta i det årliga nordiska politikertoppmötet. Han skulle dock komma att bli glatt överraskad över rådets vitalitet, nyttighet och till och med trivsamt just denna gång.

I rådets generaldebatt 1958 höll Erlander en principiell betraktelse om det nordiska samarbetet. Han var oenig med rådspresidiet som ville strypa debatten om den viktiga tullunionsfrågan. Skälet till inskränkningen av debatten var, enligt vad den svenske Oslo-ambassadören Rolf Edberg visste berätta, att den norska delegationen inte ansåg att de föreliggande expertutredningarna utgjorde tillräckligt underlag för politiskt beslutsfattande beträffande tullunionen.

Folkpartiledaren Bertil Ohlin klankar Erlander på återkommande i sina dagböcker. En dagboksanteckning den 11 november 1958 förmedlar en helt annorlunda och mycket positiv bild av Ohlin. Erlander skriver att när han sitter och lyssnar på Bertil Ohlin i rådets ekonomiska utskott kan han inte låta bli att känna en viss beundran för honom:

”Hans intensitet att gå igenom alla ärenden – även dem som egentligen saknar betydelse – hans kritiska sinne och hans snabbhet att ge formuleringar som täcker både hans egen mening och andras gör honom till en betydande tillgång i utskottsarbetet. Men det är väl också dessa egenskaper – drivna till sin fulländning och till överdrift – som gör honom omöjlig som politisk ledare. Här i Oslo kan man emellertid konstatera att han liksom i Helsingfors och Köpenhamn gör oss stora tjänster på ett sätt som skaffar både honom och Sverige respekt.”

Förhandlingarna om den nordiska tullunionen hade dragits i långbänk av en rad skäl. När Oslo-sessionen ägde rum var de inne på det elfte året. Det motspänstiga norska näringslivet underlättade inte de nordiska förhandlingarna. För att undanröja alla misstankar om att Sverige försökte ”köpa” Norges medverkan i den tilltänkta tullunionen nödgades Erlander ta till orda i rådets plenarförsamling för att avliva ryktena om betydande svenska krediter till Norge. Sommaren 1959 skulle sedan de stolta nordiska ekonomiska samarbetsplanerna komma att skjutas i sank vid ett nordiskt statsministermöte i Kungälv. Förhandlingarna mellan de s.k. yttre sju dvs. Efta – där Danmark, Norge och Sverige ingick – hade kommit emellan.

Den uteblivna nordiska tullunionen var det andra stora nordiska samarbetsmisslyckandet under efterkrigstiden. Det första var de havererade skandina-

viska försvarsförbundsförhandlingarna 1948-49.

På hemväg från Nordiska rådet sammanfattar Tage Erlander sina intryck av den 6:e sessionen. Hans skriver:

”Man har för första gången i Nordiska rådet haft en känsla av att man gjort nytta samtidigt som man har haft mycket roligt. Nordiska rådets sejour i Oslo. ....den avgjort mest lyckade, kanske den enda hittills helt lyckade, men litet för mycket talande för mig. Två stora inlägg i Rådet.....”

När det gäller Norden och de nordiska länderna skriver Erlander en hel del om sin oro för Finland under den s.k. nattfrostens hösten 1958. Sovjetiska påtryckningar på Finland hade förekommit i samband med att kontroversiella socialdemokrater som Väinö Leskinen och Olavi Lindblom tagit plats i regeringen. I början av december 1958 träffar Erlander de centerpartistiska politikererna V. J. Sukselainen och Ahti Karjalainen i Stockholm. Deras bedömning av den finsk-sovjetiska krisen var att den var skapad av ryssarna. Sukselainen och Karjalainen var dock beredda att gå ryssarna till mötes och låta bilda en regering som inte väckte misshag i Moskva. Samtidigt framgick det att den ledande socialdemokraten Karl-August Fagerholm nog ansågs förbrukad i ryssarnas ögon. Det hade president Urho Kekkonen, med sina erkänt goda kontakter med Moskva, fått underhandsbesked om.

Gång på gång återkommer Erlander till sin oro för Finland. På luciadagen antecknar han:

”Den finska regeringskrisen sysselsätter våra tankar och ord utan att vi kan göra något alls. Vi verkar vara lika maktlösa som det finska partiets ledning.”

På själva julafton suckar Erlander i dagboken:

”Jultalet blev rätt hyggligt och jag hoppas att det inte skorrar alltför mycket, när det spelas upp i morgon. Tyvärr vågar jag ingenting säga om det som f.n. bränner. Finland.”

Om sin avgång som partiledare skriver Erlander på flera ställen i dagböckerna för 1958. Den 21 september dvs. dagen för kommunal- och landstingsvalen i Sverige noterar han:

”Min sista valvaka som partiledare. Jag hoppas det, om det går någorlunda hyggligt. I annat fall?”

Som sin naturlige efterträdare vid denna tidpunkt betraktade han socialminister Torsten Nilsson. Att det skulle återstå ytterligare elva år av hans tid som statsminister kunde han ju inte veta. Tankarna på Olof Palme som efterträdare hade ännu inte dykt upp. Dock noterar Erlander i sin dagbok den 4 december:

”Palme skulle bli ett lysande statsråd men knappast en bra statssekreterare.”

Fem år senare blev Olof Palme konsultativt statsråd. Hösten 1969 blev han Tage Erlanders efterträdare som statsminister och partiledare.

Claes Wiklund

Tage Erlander. Dagböcker 1958. Utgivna av Sven Erlander. Gidlunds förlag, Hedemora 2008.

NORDENS FOLKHÖGSKOLA BISKOPS-ARNÖ 50 ÅR

Folkhögskolorna i Norden är sinsemellan väldigt olika. Det gör det spännande att ta del av de jubileumsskrifter som de flesta folkhögskolorna publicerat under den nordiska folkhögskolerörelsens 160-åriga existens. Det man gång på gång noterar är det starka personliga engagemang som är en förutsättning för idéernas förverkligande. De ekonomiska förutsättningarna är i de flesta fall väldigt bristfälliga. En rad kulturellt orienterade stiftelser har garanterat att verksamheterna kunnat starta. Berättelser om idéburna lärares totala personliga satsning för att förverkliga idén om folkhögskolan som en skola ”för livet” återkommer ständigt i dessa skrifter.

Biskops-Arnö finns nu med i raden av folkhögskolor som har en jubileumsskrift: *1958-2008 Nordens folkhögskola Biskops-Arnö 50 år* skriven av *Lina Rosengren*.

Boken berättar om en lång och krokig väg till skolstarten 1958. Den började redan på 1930-talet. En rad av framträdande politiker och kulturpersonligheter kämpade en ojämn kamp för att idéerna skulle kunna förverkligas. Ekonomiska donationer och bidragsgivande stiftelser gav näring åt den fortsatta kampen. Andra världskrigets struptag på Norden försvårade i hög grad idéernas utveckling:

”Världsomskakande händelser ha djupt och våldsamt ingripit i de nordiska länderna. Krigets tryck vilar hårt över våra grannfolk. Men den nordiska samhörighetskänslan har därunder alltmera stärkts.” (Citat i jubileumsskriften)

Men den 12 oktober 1958 kunde landshövding Elis Håstad i sitt invigningstal uttrycka tankar som man gång på gång möter i alla de tal som hållits på folkhögskolor runt om i Norden:

”Må här samlas så många –ister som möjligt, socialister och antisocialister, idébesatta och realister, dagdrömmare och beskäftiga. Alla med bagaget fyllt av projekt och personliga komplex, men framförallt den goda viljans verktyg. Låt det sjunga i lindallén och susa av trevnad och romantik och kärleksord, utan dem kan en folkhögskola inte leva. Folkhögskolan är dock den enda vishetsskola som finns.”

Så är verket i gång, och så berättas det om dem, de pedagogiska pionjärerna och eldsjälarna på Biskops-Arnö: Birgit och Åke Leander, Leena och Åke Sparring, Inger Pousett och Arne Thorsén. Senare tillkommer Göte Ask, Ingemar Lemhagen och Birgitta Östlund och många, många som nämns i boken.

Av innehållet i jubileumsskriften framgår tydligt att Biskops-Arnö i ett nordiskt folkhögskoleperspektiv varit nytänkande innehållsligt och pedagogiskt: obligatoriska scheman slopades tidigt, författarseminarier, dokumentära fotokurser och ständigt pågående förnyelsearbete har utvecklat Biskops-Arnö till en experimenterande skola där studerande och lärare möts för att tillsammans ta tag i de uppgifter som skall lösas. När jag läst boken har jag då och

då stannat upp och tänkt: det här avsnittet vill jag veta mer om, hur tänkte Åke Leander när han formulerade innehåll och pedagogik? För något nytt anar jag att han representerade. Liknande fördjupningsavsnitt blev jag nyfiken på kring författarseminarierna och dokumentärkurserna. Men sådana avsnitt kommer kanske i 60-årsskriften. Jag känner på mig att det finns så mycket mer att dokumentera när det gäller Biskops-Arnö.

Det är utomordentligt bra att denna bok har skrivits, men den ropar på en inträngande analys av det Biskops-Arnö bidragit med i det nordiska folkbildningsarbetet.

Folkhögskolan är en nordisk företeelse. Föreningen Norden är en nordisk folkrörelse. Då känns det självklart att utgå ifrån att just Föreningen Norden medverkar till att sprida kvalificerad kunskap om N.F.S. Grundtvig, som påtog sig ”at bygge en bro mellem den kulturelle elite og folket --- at lægge Bro mellem Lyset hos de Lærde og Livet hos Folket ---” och som gav idéer till det som utvecklades till den nordiska folkhögskolerörelsen.

Nils Zandhers

Lina Rosengren. 1958-2008. *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö 50 år*. Arena Norden, Stockholm 2008.

VÅNBOK VISAR BREDDEN OCH DJUPET HOS FÄLLDIN

En remarkabel politiker i svensk samtidshistoria, som bröt ett halvsekel långt socialdemokratiskt maktmonopol, ändrade den politiska tendensen och förde upp kärnkraften på dagordningen på ett sätt som saknar motstycke i världen. Så generöst formulerar sig Mats Svegfors i vänskriften *En bok till Thorbjörn*. Och bättre kan väl Thorbjörn Fälldins politiska gärning knappast sammanfattas. Svegfors, i dag landshövding och tidigare bl.a. chefredaktör på Svenska Dagbladet, är en i raden av namnkunniga medverkande i vänboken.

Läsaren möter inte bara politikern, utan också ångermanlänningen, bonden, folkbildaren, nordisten, bankmannen och sportentusiasten. Med de legendariska Fälldinorden *Håll gräns'n* börjar Nicke Sjödins inledande dikt i boken, skriven på kraftfull ångermanländska. Den historiska ordern till dåvarande ÖB är också kapitelrubrik till det avsnitt som författats av Pär-Arne Jigenius, f.d. chefredaktör för Göteborgs-Posten och senare pressombudsman och professor i journalistik. Han ger spännande inblickar i de viktiga politiska händelserna utifrån ett medieperspektiv.

Tjugotalet av den tidigare centerhövdingens vänner har bidragit med texter till boken. De representerar skiftande samhällsområden inom vilka den mångsidige Fälldin verkade genom åren.

Karin Söder, mångårig vapendragare i partistyrelse och ministerkollega i Fälldins regeringar är självklar medverkande. Hon tog över ordförandeklubbans efter Fälldin och blev första svenska kvinnliga partiordförande. Söder ger inblickar i parti- och regeringsarbete och lyfter fram sin mentors kamp mot ”själv tillräcklig byråkrati och verklighetsfrånvärd centralstyrning”.

Nils G. Åsling, industriminister i Fälldins laguppställning, speglar vännens roll i bankvärlden. Nordisten Fälldin får vi möta i en text av Anders Ljunggren, tidigare CUF-ordförande, i dag minister vid Sveriges ambassad i Helsingfors. Så följer andra centerskribenter; Birgitta Hambræus, Allan Pettersson, Christina Rogestam och Doris Gunnarsson.

De som i boken företräder andra områden än politiken är synnerligen välrenommerade. Sten Rentzhog, museiman, landsantikvarie och styresman för Nordiska museet, beskriver Fälldins mindre kända insatser för de svenska museerna, särskilt Nordiska museet. ”Utan Thorbjörns klokskap och strategiska klarsyn hade vi inte kommit långt”, skriver Rentzhog.

I ett glödande inlägg av Bengt Göransson, tidigare bl.a. socialdemokratisk kulturminister, berörs bl.a. den samsyn på samhället som länge fanns mellan ett antal folkrörelser; frikyrkliga, nykterister, fackföreningsfolk. Såväl centern som socialdemokraterna har rötter i två stora folkrörelser, arbetarrörelsen och bonderörelsen.

Kerstin Ekman, författargiganten, medverkar med ett kapitel med den spännande titeln ”Vem äger en skog?” Texterna hon citerar upplästes på Kungl. Skytteanska Samfundets 50-årsjubileum hösten 2007, och tillägnas Thorbjörn Fälldin, ledamot av nämnda samfund. Passagerna är hämtade ur *Guds barmhärtighet*, i trilogin *Vargskinn*, *Herrarna i skogen* och *Urminnes tecken*.

Christina Mattsson, kulturpersonlighet och styrelseledamot för Nordiska museet, finns också med. Hon skriver om Lars Fredrik Ågren – mångsysslare och författare till ett antal skillingtryck. Litterärt intresserade kan vidare notera Ingeborg Nordin Hennels kapitel om Thorbjörn Fälldins roll i Olof Högberg-sällskapet. Norrlandslitteraturens nestor och portalgestalt, kallar hon Högberg, tillika ”en nynordismens talesman”, verksam i början av 1900-talet.

En av bokens två redaktörer, *Håkan Larsson*, journalist och riksdagsledamot, berättar i ett kapitel om en Fälldinsk föregångare, Nils Larsson i Tullus, radikal bondepolitiker som ivrade för skråväsendets avskaffande och liberaliseringar. En positiv överraskning, tyckte i alla fall anmälsaren.

Idrotten får givetvis sitt. Thorbjörn Fälldin växte upp under en tid då svensk idrott var stark. Det var lätt att få idoler på den tiden; löparen Gunder Hägg, skidåkaren Mora-Nisse Karlsson och fotbollslegenden Gunnar Nordahl är bara några storheter. Thorbjörn Fälldin själv idrottade flitigt som ung, bl.a. spelade han fotboll. Redan som 13-åring fick han hoppa in som högerytter i Ramviks IF. Men eftersom han var lång och tung ville man senare ha honom

som center. Fälldin blev alltså center långt innan Bondeförbundet 1957 bytte namn till Centerpartiet...

Förordet är signerat Maud Olofsson, "Haralds jänta" som Fälldin kärvtänligt kallat henne. "Genom hela sin gärning har han kunnat se det stora i det lilla, kunnat se vad de stora besluten innebär för den enskilda människan", sammanfattar dagens centerledare sin föregångares gärning.

Om syftet varit att visa att Thorbjörn Fälldin, mest känd som riksdagsledamot och statsman, också hade betydligt fler strängar på sin lyra än politiken, så lyckas vänskriften mer än väl.

Bo Högländer

En bok till Thorbjörn. Håkan Larsson och Lars-Erik Edlund (red). Norrlands Universitetsförlag, Umeå 2008.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bergquist, Mats, docent och fd ambassadör, Stockholm
Hardis, Arne, redaktör, Köpenhamn
Hedelius, Anna, kulturskribent och teaterkritiker, Stockholm
Högländer, Bo, chefredaktör, Nyköping
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta
Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum
Zandhers, Nils, fd folkhögskolerektor, Kungälv

SAMMANFATTNING

Det sista numret i Nordisk Tidskrifts 131:a årgång inleds med två artiklar om Selma Lagerlöf – 150 år har förflutit sedan hennes födelse. NT:s danske redaktör Henrik Wivel väver i den inledande artikeln samman Selma Lagerlöfs författarskap med Ingmar Bergmans och Bille Augusts filmatiseringar av hennes verk. Karin Söder, fd ordförande i Selma Lagerlöf-sällskapet, skriver om den svenska Nobelpristagaren och Norden. Lotte Sandbergs artikel handlar om Oslos nya och mycket uppmärksammade operahus i Bjørvika. Språkvetaren Torbjörn Söder beskriver värmlandsfinskans utveckling genom 300 år. Jessica Kathle, norsk chef för den nya nordiska institutionen NordGen, redogör för dess tredelade verksamhet i Alnarp i Skåne, i Ås i Norge och på Svalbard. NT-intervjun ägnas den finländska kompositören Kaija Saariaho. Lena von Bonsdorff svarar för det bidraget.

Under vinjetten "För egen räkning" förmedlar skådespelerskan Gudrun Waadeland sin positiva syn på samarbetet och samhörigheten i Norden. I Anders Ljunggrens nordiska krönika ställs frågan vad som händer med de danska, isländska, norska och svenska valutorna framöver.

I avsnittet om Letterstedtska föreningen uppmärksammas Karin Söders 80-årsdag. Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj delades ut vid en ceremoni i stortinget i slutet av september månad. Kolbjørn Skaare har skrivit nekrologen om Elsa Lindberger. De fem nationella avdelningarnas medlemmar och styrelser presenteras liksom förteckningar över under året utdelade anslag nationellt och gemensamt. Anslagsutlysningen för 2009 finns under samma rubrik.

Arne Hardis har skrivit bokessän med utgångspunkt från Hans Kirchhoffs skrift om den danska ockupationen 1940-45. Fd diplomaten Mats Bergquist tar upp Håkan Berggrens omfattande bok om den svenska utrikesförvaltningen. Kulturskribenten Anna Hedelius har läst Göran Greiders uppmärksammade biografi om Dan Andersson. Henrik Wivel recenserar den mångsidige Ulf Lindes memoarer. NT:s huvudredaktör Claes Wiklund har fäst sig vid de nordiska inslagen i Tage Erlanders dagböcker från 1958. Nils Zanders, fd rektor för Nordiska folkhögskolan i Kungälv, kommenterar Lina Rosengrens bok om folkhögskolan Biskops-Arnö som fyller 50 år. Avslutningsvis recenserar Bo Högländer en antologi om fd statsministern Thorbjörn Fälldin.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 131. vuosikerran viimeisessä numerossa on aluksi kaksi artikkelia Selma Lagerlöfistä – tämän syntymästähän on kulunut 150 vuotta. Lehden tanskalainen toimittaja Henrik Wivel punoo ensimmäisessä artikkelissa Selma Lagerlöfin kirjailijantuotannon ja Ingmar Bergmanin ja Bille Augustin tekemät Lagerlöfin töiden filmatisoinnit yhteen. Selma Lagerlöf-seuran aikaisempi puheenjohtaja Karin Söder kirjoittaa tästä ruotsalaisesta Nobelin palkinnon saajasta ja Pohjolasta. Lotte Sandbergin artikkeli käsittelee Oslon uutta, paljon huomiota saanutta oopperataloa, joka sijaitsee Björvikassa. Kielitieteilijä Torbjörn Söder kuvaa värmlanninsuomen kehitystä 300 vuoden ajalta. Uuden pohjoismaisen laitoksen, NordGenin, norjalainen johtaja Jessica Kathle selostaa laitoksen kolmenpaikantoimintaa, jota harjoitetaan Alnarpissa Skånessa, Åsissa Norjassa ja Svalbardissa. Lehden haastateltavana on suomalainen säveltäjä Kaija Saariaho ja haastattelijana Lena von Bonsdorff.

Otsikon *För egen räkning* alla näyttelijä Gudrun Waadeland välittää myönteisen näkemyksensä Pohjoismaiden yhteistyöstä ja yhteenkuuluvuudesta. Anders Ljunggrenin pohjoismaisessa kronikassa tehdään kysymys, mitä Tanskan, Islannin, Norjan ja Ruotsin valuutoille tapahtuu tulevaisuudessa.

Letterstedtska föreningeniä käsittelevässä jaksossa kerrotaan Karin Söderin 80-vuotispäivästä. Jacob Letterstedtin pohjoismainen ansiomitali luovutettiin suurkäräjillä syyskuun lopussa pidetyssä seremoniassa. Kolbjørn Skaare on kirjoittanut nekrologin Elsa Lindbergeristä. Osastossa esitellään kaikkien viiden kansallisen osaston johtokunnat ja jäsenet, samoin luettelot vuoden aikana yhteisesti ja kansallisella tasolla myönnettyistä avustuksista. Vuoden 2009 haettavista määrärahoista on tieto saman otsikon alla.

Arne Hardis on kirjoittanut kirjaesseen lähtökohtanaan Hans Kirchhoffin tutkielma Tanskan miehityksestä 1940–45. Entinen diplomaatti Mats Bergquist ottaa esille Håkan Berggrenin laajan teoksen Ruotsin ulkoasiainhallinnosta. Kulttuuritoimittaja Anna Hedelius on lukenut Dan Anderssonin huomiota saaneen elämäkerran, jonka Göran Greider on kirjoittanut. Henrik Wivel arvostelee monipuolisen Ulf Linden muistelmat. NT:n päätoimittaja Claes Wiklund on kiinnittänyt huomiota Tage Erlanderin vuoden 1958 päiväkirjojen pohjoismaisiin aineksiin. Kungälvissä sijaitsevan Pohjolan kansanakatemian entinen rehtori Nils Zandhers kommentoi Lina Rosengrenin kirjaa 50 vuotta täyttävästä Biskops-Arnön kansankorkeakoulusta. Lopuksi Bo Högländer arvostelee entistä pääministeriä Thorbjörn Fälldiniä käsittelevän antologian.

C W-d

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2008 sin hundra-
tioförsta årgång, den åttiofjärde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2008 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2008 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33,
112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden).
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavik.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no